KRISZTUS MAI TANÚI KRIS
MAI TANÚI KRISZTUS MAI TANÚI KR
TANÚI KRISZTUS MAI TANÚI KRISZTUS MAI TA
KRISZTUS MAI TANÚI KRISZTUS MAI TANÚI KRISZTUS
MAI TANÚI KRISZTUS MAI TANÚI KRISZTUS MAI TANÚI KRISZTUS

Mona Ilona
Szeghalmi Elemér

Salkaházi Sára élete és munkássága

ECCLESIA

A súlyos, katasztrofális korszakok a történelemben mindig megszülik az önfeláldozó, karizmatikus személyeket is. Így volt ez a második világháború idején is, amikor a pusztítás mértéke meghaladva a képzeletet, végveszélybe sodorta magát az embert és a civilizált világ értékeit. Ebben az embert üldöző, pokoli korszakban élt és működött *Salkaházi Sára* (1899-1944) szociális testvér, aki az üldözöttek védelmében néhány hónappal a világégés befejeződése előtt életét adta embertársaiért.

Ezt a különleges életsorsot, Salkaházi Sára földi pályafutását mutatja be a könyv két egymást kiegészítő részben. Az elsőben *Mona Ilona* – aki Salkaházi fiatalabb társaként közvetlen közelről figyelhette meg az „idősebb testvér" kivételes pályáját –, a kimagasló személy életéről, emberi kibontakozásáról, majd igazi hivatásának megtalálásáról vall monográfikus pontossággal, felkészültséggel és keresztényi lelkülettel. Salkaházi életének és működésének felidézésekor kirajzolódik a két világháború közötti korszak Magyarországának számos ellentmondása, lehúzó ereje és pozitív alkotó munkássága is; ez az a kor, amely emberiséget, nemzeteket pusztító diktátorokat és szentéletű, humanista kiválóságokat egyaránt adott a világnak.

Salkaházi modern korunk érdekes és sokrétű személyisége volt, benne élt a korban, határozott és színes egyéniségével sokak tiszteletét és megbecsülését kivívta. Nemcsak, mint a katolikus közösségek lelkiismeretes szervezője vált ismertté, hanem, mint keresztény szellemiségű újságíró és író is.

Salkaházi irodalmi és sajtóbeli munkásságát foglalja össze a könyv második részében *Szeghalmi Elemér*, rámutatva e friss szellemiségű, kiművelt emberfő hírlapírói és szépírói tehetségére, hamisítatlan keresztény-magyar lelkületére is. Ez a rész átfogó elemzéssel kíséri végig Salkaházi Sára haladó, keresztény felfogását a hírlapi cikkekben, s azt a magasrendű, esztétikai téren is kiemelkedő igényt az irodalmi művekben, amelyek segítségével, mint Krisztus mai tanúja nyilatkozik meg az olvasónak.

Az az önfeledt szeretet, amelynek fényében Salkaházi korunk „evangelizálását" végezte szociális munkásságában éppúgy, mint változatos írásaiban, példa értékű lehet jelen korunkban is. A könyv tanúsága nem kisebb, mint hogy az

VÉRTANÚ KORTÁRSUNK: SALKAHÁZI SÁRA ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Vértanú kortársunk:

Salkaházi Sára élete és munkássága

Írta:

MONA ILONA

és

SZEGHALMI ELEMÉR

ECCLESIA BUDAPEST

Lektorálta:

SINKÓ FERENC

ISSN 0237—2509
ISBN 963 363 974 3

© ECCLESIA
Felelős kiadó: CSONTOS BARNA
az Ecclesia Szövetkezet elnöke
Műszaki szerkesztő: VIZ PÉTER
Budapest V., Károlyi Mihály u. 4—8.

Primo Print Rt. Eger 90-293
Felelős vezető: Németh András

Az előkészítést és a szedést az ECCLESIA végezte

„Értük szentelem magamat, hogy ők is szentek legyenek az igazságban." (Jn 17, 19) Jézus halála előtt az utolsó vacsora főpapi imájában így ajánlotta fel életét a mennyei Atyának. Tudta, hogy mi vár rá, mit kell elszenvednie, hogyan kell meghalnia. Mindezt emberi akarattal elfogadta, szenvedését és halálát az emberek üdvösségéért felajánlotta.

Krisztus követésének tökéletességéhez már az apostoli egyházban hozzátartozott a teljes önfelajánlás: „Adjátok testeteket élő, szent, Istennek tetsző áldozatul" (Róm 12, 1), tanította Szent Pál.

Egyházunk hagyománya mindvégig őrizte Krisztus példája és az apostoli tanítás alapján a teljes önfelajánlást, mint Krisztus követésének tökéletes formáját. Sokak előtt ismert egyik megnyilatkozása, Loyolai Szent Ignác felajánló imádsága: „Fogadd el, Uram, egész szabadságomat, fogadd el emlékező tehetségemet, értelmemet és egész akaratomat... Mindezt visszaadom neked és mindenestől átadom szent akaratodnak, hogy rendelkezzél vele..."

Ennek a könyvnek az olvasói ilyen életfelajánlásnak a tanúi. Sok vívódásban, küszködésben bontakozott ki az a teljes önfelajánlás, amelyet Isten neki tetsző áldozatul elfogadott.

Ez az életpélda adjon indítást minél több léleknek a teljes önfelajánlásra és Istentől elfogadott kedves áldozatként szolgálja egész Egyházunk javát.

Esztergom, 1989. december 3-án, Ádvent 1. vasárnapján.

† PASKAI LÁSZLÓ
bíboros, prímás, esztergomi érsek

I. RÉSZ

Salkaházi Sára élete

Írta:

MONA ILONA

I. Küzdelem a hivatással

A történelmi Magyarország északi részében „Sáros és Abaúj-vármegye határán találkoznak a gömör-szepesi érchegység keleti ágai az észak—délről vonuló eperjes—tokaji hegylánccal. Egyedül akkora völgynyílás maradt a két hegység között, melyen a Hernád keresztül törhet... A Hernád völgyét szabályozó geológiai alakulás jelölte ki tehát Kassa fekvését." Így ír a Magyarország vármegyéi és városai c. monográfia az ország ezredéves fennállásának évében Salkaházi Sára szülővárosáról. A hatalmas mű első kötete Jókai Mór előszavával jelenik meg. Ebben többek között ezt olvashatjuk: „A magyar földnek isteni ereje van magyart teremteni. Magyarrá lesz, ki e földre lép... Ennek az isteni erőnek egyik csodálatos tanúsága Abaúj-Torna vármegye és érdekes, szép, régi dicsőségű fővárosa *Kassa*. Germán telepítvény volt Kassa és magyarrá lett nagyrészében..." [1] Salkaházi Sára családjának története igazolja Jókai idézett szavait. Nagyapja Ausztriában, Dosendorf-ban születik, 1836-tól mint pincér, tanulóidejét különböző magyarországi városokban tölti. Előbb pesti, majd vidéki szállodákban és fogadókban dolgozik. 1842-ben telepszik le Kassán, ahol bérbeveszi a régi színházépületet, a Vigardát és ott nyit vendéglőt. Később, amikor a városrendezés ezt az épületet lebontásra ítélte, új helyen épít egy fogalommá vált vendégfogadót, a kassai „Schalkház"-at. [2] Ahogy Sára írja 1943-ban, amikor a doni katasztrófa után [3] a hazai sajtó a polgári vagy népi származású, ősmagyar vagy idegen eredetű honfitársainkat állítja egymással szembe: „Egy hetilap került valahogy a kezembe. Abban hosszú cikkben oktatja ki a szerkesztő az 'idegenből jött', nem magyar származású kassai polgárokat a magyarok tiszteletére!... Persze, hogy berzenkedett erre a kassai öntudatom! Mit tudja azt az a jó kritikus, hogy mi az a Kassa?! És kik azok az 'idegenből ideszakadt' kassaiak!... Azt csak az őslakos kassaiak tudják, hogy Kassa és a kassai magyarság — sőt a felvidéki magyarság is! — mit köszönhet például a ... Fischer-Colbrieknak..., Grosschmidteknek, Münstereknek..., Rozmannoknak... és a számtalan többi 'idegenből ideszakadt' polgároknak, akik gyárat építettek, üzleteket alapítottak, harangot öntöttek, vasat kovácsoltak, jogot védtek, tanítottak, várost igazgattak és hirdették az Isten

igéjét... Nagyapám, a múltszázadbeli, valóban 'idegenből ideszakadt' kassai polgár épített egy — hotelt! Vagy nem is hotelt, hanem ... vendégfogadót. A vendégfogadóból hotel lett, de ez a hotel sem az ma, ami még ezelőtt harminc esztendővel is volt... A szálló mellé azonban épített egy olyan termet, amely azóta is a művészet hajléka mindmostanáig. Mert nem a fényes bálok, sem a nagy bankettek lényegesek annak a teremnek az életében, hanem a művészi estek, hangversenyek, nagyobbnál nagyobb művészek játéka... Templom lett az is, a művészet temploma, ahol a művész múzsájának, a közönség a művésznek hódol!... [4] (Ez a vendégfogadó 1873. augusztus 14-én nyílik meg, az alapító ugyanazon év novemberében meghal. Fia, az ifjabb Schalkház Lipót 15 éves, éppen ebben az évben kezdi Pozsonyban pincér-tanulóidejét. A szállodát az egyik vő vezeti nem túl szerencsés kézzel. Mire az örökös visszajön és kézbeveszi a dolgokat, már nem sokat tud segíteni. A Szálló 1894-ben részvénytársasággá alakul.

A nagyapára, aki egy szót sem tudott magyarul, úgy emlékezik vissza Sára, hogy csak magyar ruhában járt — a reformkor, a szabadságharc és az elnyomatás korának szelleme mélyen érintette, lélekben magyarrá változtatta. Fia, az ifj. Lipót ezt kapta örökül és ezt fejlesztette tovább. Az 1880-as években ő szervezi meg a Rákóczi ereklyekiállítást Kassán, majd kezdeményezi, hogy a Szabadságharc hőseinek emlékére a város emeltessen egy Honvéd szobrot. Ennek a leleplezését már nem éri meg. [5] Ránkmaradt képe ugyancsak magyar ruhában örökíti meg, valamint a feleségét is, aki született osztrák (Graz-i) leány volt. 1887-ben tartották esküvőjüket. Az ifjú házasok életét beárnyékozta első gyermekeik halála (Klotild 1888. november 10—december 10., Bertalan 1890. január 27—30., Constancia ?), csak 1897-ben születik meg a várt fiúörökös, a legifjabb Lipót, 1899. május 11-én Sára Klotild és 1901-ben Jolán. Sajnos az apa ekkor már betegeskedik, szívbeteg, 1901. december 9-én Velencében — ahová gyógyulni ment — meghalt. Az árvaság, az apa nélküli gyermek- és fiatalkor nyomot hagyott Sára életében, szellemi- és érzésvilágában. Egy 1941—1942-ben fogalmazott imában így fohászkodik: „Ó szent József... bizalommal és gyermeki szeretettel ajánlom magam a Te... pártfogásodba. Látod, én atya nélkül nőttem fel, családunkban sohasem érezhettem az atyai gondoskodás melegét és az atyai szigor bölcsességét..." Igen, a korán

megözvegyült anya, akit beválasztottak a Schalkház Szálló Rt. igazgatóságába, kora reggeltől késő estig (6—22 óráig) dolgozott, és közben családjának az ebédet is meg kellett főznie, hiszen fizetéséhez csak reggeli és vacsora tartozott. (Így nem a szálló ebédjét, hanem saját főztjét osztotta meg a szegény sorsú diákokkal is.) [6] Mindenek ellenére pontosan betartotta az elhúnyt apa óhaját, és habár ő csak törte a nyelvet, gyermekeivel csak magyarul beszélt. Sára így emlékezik róla: „...Ott ülünk a kályha előtt, mi testvérek: három kisgyerek és egy feketeruhás, nagyon szép és nagyon jó, a legjobb és legszebb asszony a világon ott ül mellettünk és mesél, mesél kifogyhatatlanul. Kicsit kerékbe töri a magyar szavakat, kicsit összekeveri a kifejezéseket... És vajon mi gyerekek észrevesszük-e, hogy ez az osztrák anyanyelvű asszony... épp így szerzi meg a magyarsághoz tartozandóság szent jogát? — Hiszen mi most ott szaladgálunk a mezőn a mesebeli engedetlen barikákkal. És együtt izgulunk a barika-mamával. ... Mert volt egyszer egy barika család. Három kis barika-gyermeke volt a barika-szülőknek... A barika-gyerekek még egész picinyek voltak, mikor a barika-apuka elment az erdőbe. Mert a barika-apuka beteg volt és sokat köhögött, hát elment sétálni az erdőbe... finom jó füvecskét keresett... És a barika-mama várta a barika-apukát, és a barika-gyerekek is várták... Itt a mese megszakad... Mi gyerekek meg sürgetjük: — Hát aztán? ... A feketeruhás nagyon szép és nagyon jó asszony hallgat egy kicsit, aztán sokára, lassan és csendesen mondja: Aztán nincs tovább... Barika-apuka nem jött... és ezért sírt sokat a barika-mama... — és ezt már sírva mondja ő is. Én nem sírtam a mesén... Én akkor még nagyon kis gyerek voltam. Nem tudtam, nem értettem meg, hogy volt apám, akinek a szíve fájt és aki elment messze, messze Olaszországba meggyógyítani a szívét és onnan nem jött vissza. Nem jött vissza, csak hozták..." [7] Hazahozták, hogy a kassai temetőben nyugodjon; a kis család vasárnaponként kijárt a sírjához, sőt, Sára leírja, hogy feltámadási körmenetre is ennek a temetőnek a kápolnájába jártak, ahol a körmenet a sírok között vonult.

Bátyja visszaemlékezései [8] szerint inkább fiús, mint lányos gyermek volt. Minden fiús játékból kivette részét, sőt, mikor egyszer a fiúk indián-búr háborút játszottak, Lipót — mint írja —, ő bizony fedezéket keresett a repülő nyilak elől, Sára viszont ezekkel mit sem törődve fiúkat megszégyenítő

bátorsággal rohant az ellenséges tábor felé. De azért illedelmesen viselkedő kislány is tud lenni a tánciskolában, mert oda is járt 1910-ben. A „Schalkház" nagyterme Kinszky bácsi tánciskolája: „Fényes terem, ragyogó parkett, tükrös falak, nagy bársony fotelekben a boldog mamák, fehér és rózsaszín, kékruhás leánykák, sötétruhás fiúk... emlékkönyvcserék, barátkozások... Kinszky bácsi öreges, fáradt hangja: ein, zwei, drei, ein, zwei, drei... no még egy hölgyválaszra is emlékszem, mikor nem mertem felkérni a kiszemelt ifjút, hanem valami megnevezhetetlen jótékonyságból a legügyetlenebb táncos és a legcsúnyább fiú elé álltam szép előírásos pukkedlivel... [9]

Az életnek szabályos mederben kell folynia, előbb elemi iskolába kerül, majd 1909-ben megkezdi polgári iskolai [10] tanulmányait a kassai Orsolya nővéreknél, majd folytatja ugyanott a tanítóképzőben. Visszaemlékezők magatartásának ismét fiús vonásait emelik ki: „meghatottan gondolunk a kedves, mindig mosolygó kis iskoláslányra, ki fiús egyszerűséggel vitte könyveit a hóna alatt és vidáman, jó hangulatban készült az élet nagy útjára." [11] A polgári iskolában ismeri meg későbbi legjobb barátnőjét, bizalmasát, Forgách Erzsikét, [12] akivel életreszóló barátságot kötnek. Erzsike 1945 után így emlékezik vissza erre az időre: „...mihelyt alkalmam volt kiismerni mélyen érző szociális lelkiségét, és mindig tréfálkozó aranykedélyét, valóban kitüntetés volt számomra az ő végig kitartó, hűséges barátsága." Nyolc évet töltöttek együtt az iskola padjaiban. „...mókás természet volt, szellemes ötleteivel sokszor az egész osztályt képes volt becsapni — de ez sohasem volt bántó... az egész osztály szinte rajongásig szerette őt... nagy Rákóczi tisztelő... volt. Szinte tékozlóan jószívű és mindenkihez nagyon gavalléros..." [13]

Ami a vallásosságot illeti, a család átlag „jó katolikus" volt. Mamuska vasár- és ünnepnap templomba vitte a gyermekeket. Sára leírja, hogy legkedveltebb ünnepe már gyermekkorában a húsvét volt. Bár az akkor még latin nyelven folyó liturgiából semmit sem értett, de mégis megragadta a liturgia szelleme... A templomban hűségesen utánozta Mamuskát, aki megcsókolta a rózsafüzér keresztjét és keresztanyját, aki imakönyve egyik szentképét csókolta meg. — Nagyhéten, illetve a szent három napon de. a templomban voltak (akkor a szertartások még délelőtt voltak), és nem volt szabad otthon énekelni és lármázni. Böjtöset ettek, és a kis Sára epedve várta azt a pillanatot, amikor elkezdhették végre

énekelni: „Feltámadt Krisztus e napon..." [14] Édesanyja nem gátolta zárdaiskolás buzgóságait; míg más lányoknak küzdeni kellett családjukkal, ő akadály nélkül mehetett hétköznap is szentmisére és áldozhatott. Bátyja leírja, hogy sokszor látta szobájában, ágya előtt térdelve, fejét a kezébe hajtva imádkozni. [15] Tagja volt az iskolai Mária Kongregációnak [16] és egész életében hűségesen „renovo"-zik [17] minden december nyolcadikán. Diploma után pedig a kassai leányklub buzgó tagja és vezetője volt. [18] Elsőéves képzős, mikor kitör az első világháború, 1917 júniusában diplomázik. Bizonyára azért végezte el a tanítóképzőt, mert a városban ez volt a legmagasabb képzési lehetőség egy leánynak. A tanítást igazán nem érezte hivatásának. 1932-ben, mikor mint fogadalmas Komáromba kap beosztást, és első munkája ott a hitoktatás, ezt írja naplójába: „Azt küldöd nekem édes Jézusom, amitől a legjobban féltem. Tanítanom kell. Te tudod legjobban, mennyire nem szerettem tanítani." [19] Mégis tud szép emléket innen is: „Mikor tanítónő voltam, fiúkat tanítottam. II. elemit. A „tábori" (cigánytábori) gyerekeket, napszámos- és cigánycsemetéket... Egy tízpercben az egyik rongyos, kopott kisfiú egy hosszú harisnyát húzott elő a tarisznyájából... A harisnyából nagy halom gombot szórt ki a padra. A többiek körülállták s úgy csodálták kincseit. Odamentem én is megcsodáltam a kis vacak, értéktelen, de neki mindennél többet érő gombokat. Mikor visszamentem a katedrára, kijött hozzám: — Ezt a két gombot a nénikének adom! — mondta büszke örömmel, az ajándékozás megmagyarázhatatlan büszke örömével és kis maszatos tenyerén két gombot nyújtott felém. Egy másik fiú... önkéntelenül is felkiálltott: A két legszebb gombod, Gyuri! — Valami nagy-nagy boldogságot éreztem... ma is úgy őrzöm, ... mint életem egyik legszebb emlékét. A kis Kovály Gyuri két legszebb, legértékesebb gombját nekem adta!" [20] A legnagyobb pedagógiai sikernek könyvelhetné el...

Ez az iskolaév már 1917—1918-ban volt, az első világháború befejezése, a központi hatalmak [21] összeomlása évében. 1918 őszén a magyarországi őszirózsás forradalommal egyidőben megkezdődött a történelmi Felvidék megszállása. „Négyéves világháború lelki és anyagi pusztítása után, a vesztett háború erkölcsi sokkja után... emberi és nemzeti erkölcsében meggyalázva szakadt el a Csehszlovákiába került magyarság a nemzettől s a nemzet államá-

tól... 1919. július 24-én bezárult a csehszlovák határ a Felvidék körül." [22] A terület magyarsága — mert kb. egy milliónyi magyarság egy tömbben élt — nagyon megszenvedte az impériumváltozást. Ennek adott hangot Sára például a Mindennapi kenyér c. regényében. Az új államalakulat először az állami tisztségviselőktől és a pedagógusoktól kívánta meg a hűségesküt. Sára boldogan szabadult meg a tanítói pályától, s mivel édesanyja megmaradt a Schalkház Szálló Rt. igazgatóságában, átmenetileg a szálló irodájában helyezkedett el tisztviselőnek. (A trianoni béke magyarországi becikkelyezéséig remélték, hogy a magyarlakta területeket Magyarországhoz fogják csatolni.) — 1919. február 19-én Sára és két barátnője (G. Anci és Forgách Erzsike) elkezdenek egy *közös* naplót írni, úgy, hogy mindenki egy hétig vezeti, azonban csakhamar végeszakadt a hármas vezetésnek, mivel G. Anciék 1919. március 13-án megkapták a kiutasításukról szóló végzést. Onnantól ketten vezetik Erzsikével. A napló rendkívül részletesen mutatja meg életüket: A három lány — tipikus leánymódra — a naplóban állandóan ugratja egymást az „ideálokkal". A fiatalemberek ilyen „beceneveket" viselnek: Csucsuszemű, Hüvelyk Matyi, Mes-mes mesterpótló stb. Elsősorban a kassai színház művészeit illetik ezekkel a nevekkel. Minden délelőtt igyekeznek „korzózni", hogy találkozzanak a művészekkel, de igazi céljuk az, hogy a színház igazgatójával beszéljenek, mert Sára benyújtott egy drámát, és arra vár választ. Sajnos a drámáról többet nem tudunk meg, csak azt, hogy mivel nem kapott választ, visszakérte a kéziratot. Egyébként rendszeresen járnak angol, német és francia órára.

Forgách Erzsike bátyja, Forgách Géza az Esti Ujság segédszerkesztője. Az ő révén nyilvánosságot kaphattak Sára első írásai. 1919. február 2-án jelent meg az első ismert; ez az erdélyi kisebbségi helyzettel foglalkozik, de tulajdonképpen a további cikkek allegorikus képeivel saját kisebbségi helyzetüket festi. Jellemző álnevet választ: Syphax, aki a karthagóiak szövetségese volt a rómaiak ellen. 1919.március 15-én a következő bejegyzést találjuk a naplóban Sára tollából: „A csehek megtiltották az ünnepélyeket és a jelvényeket. A diákok éjjel feldíszítették a Honvéd szobrot és reggel egy fiú elszavalta a „Talpra magyar"-t. A csehek elkergették a tömeget... Kilenckor a dómba mentem... mise után elkezdték a diákok a Himnuszt és a Szózatot énekelni. Az utcán az emberek piros szalagos fehér hóvirágos zöld

fenyőt tűztek ki. Délután félháromkor a Dómba mentünk Rákóczi koporsójához, fenyővel, virággal teleszórtuk. Majd én tartottam egy rövid beszédet; szólva arról a megváltozott időről, hogy földalatti sírboltba jövünk ünnepelni, de mégis ünnepelünk. Délután már mindenki melléről leszedték a jelvényeket a cseh katonák..." Március 17-én reggel 4—5 óra között ledöntötték a Honvéd szobrot (amit Sára édessapja buzgolkodása állíttatott föl.) A szobor egy 48-as honvédet és mellette egy kuruc vitézt ábrázolt. A honvéd fejét elfűrészelték, a kuruc szemét kiszúrták. A ledöntött szoborhoz búcsújárás ment, a csehek belelőttek a tömegbe, két halott. A tömeg maradt és Himnuszt, Szózatot és Kossuth-nótát énekelt. A temetőben a csehek kereszteket és síremlékeket döntöttek ki, sok halottat hánytak ki. A hangulat feszült. Másnap már 30—40 cseh katona őrizte a szobrot, a városban gépfegyveres, rohamsisakos cseh katonák járőröznek. Délben 12-kor a házakra gyászlobogót tűztek ki... Sokakat internálnak (magyarokat), a kassaiak beosztják: naponta más-más utca soros az internáltaknak élelmet küldeni... Március 21-én Magyarországon kikiáltották a Tanácsköztársaságot, május végén már harcok vannak a csehek és a Tanácsköztársaság katonái között. Június 6-án a Vörös Hadsereg bevonul Kassára. A város boldog zászlódíszben fogadja őket, de a bevonuló katonák azt kiáltják: Be a nemzeti zászlókkal és ki a vörös zászlóval! — A Schalkházból „Szovjetház" lesz, Mamuskát megtartották üzletvezetőnek. — Ez a hadművelet a Sátoraljaújhelytől Zólyomig foglalta vissza a megszállt területeket, és lehetővé vált a Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltása is. Ugyanekkor a román csapatok is megindultak Magyarország felé, a Vörös Hadseregnek sikerült őket a Tiszántúlra szorítani, sőt a terv az volt, hogy a csehszlovákok legyőzése után a Vörös Hadsereg a románok ellen fordul. Ekkor beleszólt az eseményekbe a párizsi békekonferencia: „...a Clemenceau által küldött június 13-i jegyzék következtében megfontolás tárgyává vált, hogy a Vörös Hadsereg csapatait visszavonják, mivel a Clemenceau-jegyzék megígérte: 'A román csapatokat abban a pillanatban visszavonják, amikor a magyar csapatok kiürítik Csehszlovákiát'..." [23] Ebben a reményben a Vörös Hadsereg július 4-én elhagyja Kassát. (A románok természetesen nem vonultak vissza.) Ez év július 12-én azt írja Sára, hogy Mamuska okvetlen azt akarja, hogy mindhárman egy mesterséget sajátítsanak el: „a cukrászatot indítványozta, viszont nekem inkább van kedvem a könyv-

kötészethez, Jolánnak pedig a kalapcsináláshoz. Elhatároztuk, hogy én Pintérhez [24] állok be tanulónak, a bizonyítvány megszerzése után pedig Jolán megy az egyik kalapüzletbe. — Augusztus 20 ismét alkalom a város magyar érzelmének kifejezésére. „Már napokkal előbb megjelent a rendelet, ami tiltja Szt. István megünneplését. A kereskedők nagyrésze mégsem nyitott ki, az emberek ünneplő ruhába öltöztek, 9-kor volt a nagymise a Dómban, énekeltük: „Ah hol vagy magyarok...". A végén a Boldogasszony anyánk-at. Vissza-visszatérő motívum: hol ezt az újságot tiltják be, hol amazt, kiutasítják a szellemi elit tagjait, bezárják például „karhatalommal" a premontrei gimnáziumot. Ötven tagú küldöttség sok száz szülő aláírását viszi Masaryk elnöknek, mindhiába, a premontreiek nem taníthatnak, bezárják az Orsolyiták iskoláját is, illetve, csak akkor maradhat meg, ha szlovák nyelvű lesz... Október 24-én rendelet jött ki, hogy a magyar lapoknak a magyarországi híreket csak a harmadik oldalon és csak apróbetűkkel szabad hozni... 1919. október 25-én állami részről elmentek felkérni a püspököt (Fischer-Colbrie Ágostont), hogy „tartson egy díszmisét az egyéves Csehszlovákia fennállásának örömére." A püspök kijelentette, hogy gyászmisét nagyon szívesen mond. Továbbá azt is kijelentette, hogy Szlovenszkó katolikus lakosságát annyi sérelem érte, hogy ne várjanak tőlük aktivitást. Például az evangélikus polgári iskola már megnyílhatott magyarul, de a katolikus iskolák még zárva vannak és egyetlen lapunkat is betiltották... [25]

Ezek és ezekhez hasonlók az események, mégis ekkoriban Sára 1919. november 11-én kap újságírói igazolványt: „Ezentúl tehát, mint az Esti Ujság munkatársa járhatok büszkén." Beiratkozik egy képzőművészeti tanfolyamra. „Tökéletesen el vagyok határozva — írja —, hogy könyvkötő leszek. S végzem ezt a tanfolyamot, hogy a művészi munkát is kitanuljam..."

Ebből a naplóból még egy igen lényeges dolgot tudunk meg Sáráról: hogy erkölcsi ideálja rendkívül határozott, katolikus és alkutlan. Egy kassai paptanár, akit a napló „Sósborszesz" néven emleget, írt egy színdarabot, amit benyújtott a kassai Színházhoz és a Színház elfogadta, és 1919. május 2-án elő is adta. A naplóban akkor éppen Sára a soros az események megörökítésében: „Ma este félhatra mentünk Vécsey, illetőleg Erdélyi Zoltán darabját megnézni... A darab felépítése nagyon jó, stílusa — leszámítva az erős ki-

fejezéseket — ami gyakran fordul elő s amit paptól nem szabadna hallanunk — kellemes és folyékony... én tagadom, erősen tagadom, hogy a dolgozó nő ne tudja becsületesen, tisztességesen megállni a helyét. Egy nőnek nem kell a testéből megélnie, mint Erdélyi úr mondja. — Szerintem az lett volna az ideális megoldás... ha a szerző bemutatja: íme mennyit kell küzdeni egy magas polcról leesett úrinőnek, kit elhagynak barátnői, mennyit kell szenvednie, mennyi kísértésnek van kitéve, mily óriási erejébe kerül, hogy megküzdjön az előítéletekkel, a férfiak nő-lebecsülésével, mennyi alattomos támadást kell visszavernie, hogy megélhessen — becsületesen, tisztán! De meg kell állnia! Mert ha a munkát választja, hát dolgozzék, de becsülettel, ne reagáljon a testét megfizető könnyű keresetre. Mert a becsület szent dolog és drága. Azért meg kell küzdeni, birkózni az egész társadalommal... Inkább ilyen küzdelmet mutatott volna és ilyen győzelmet... [26] Ezt megírták a szerzőnek is. Elveit majd saját regényében fogja művészi módon kifejteni. Az események tovább folynak. A napló beszámol sok keserű kisebbségi eseményről, reményről, hátha mégis érvényesülni fognak a „Wilson-i elvek". [27] Bámulatosan hamar megismerik az erdélyi magyar fájdalom irodalmat, kéziratban járnak kézről kézre a nemzet testétől elszakítottak fájdalmának hangot adó versek. Kárpáti Piroska versét: Üzenet Erdélyből címmel 1920. július 14-én közli az Esti Újság, azzal a megjegyzéssel, hogy: „Az ungvári 'Határszéli Újság' f. h. 4-iki számából közöljük." Jellemző, hogy Végvári: „Eredj, ha tudsz" c. versét megtaláljuk a Naplóban, azzal a megjegyzéssel, hogy olyan valaki írta, aki a Szepességből volt kénytelen elmenni, vagyis az azonos fájdalom hangját a szlovenszkói magyarok is teljesen magukénak érzik. A közös napló 1920. június 4-én, a trianoni béke magyarországi becikkelyezésének napján zárul, szívbemarkoló fájdalmas sorokkal.

1920 január másodikától Sára könyvkötőtanonc a Pintérféle műhelyben. A naplóban erről már nem esik szó. 1934-ben, a Komáromi Egyházi Értesítő említi, mikor elbúcsúztatja az onnan távozó Sára testvért, hogy „A kis tanítónő, aki oklevelének megszerzése után beállott könyvkötőinasnak, és a munkásoknak szívesen elment tíz zóráért (!) (tízóraiért) és húsz filléren kenyérért, felszabadult, és tudja azt is, hogy mi a fizikai munka." [28] Mások arra emlékeznek, hogy: „...a leányklub néhány tagjával elmentünk őt megllá-

togatni műhelyébe, a Srobár-uccai (!) sarokház szuterénhelyiségébe. Néhány értelmes szóval, szemében csillogó lelkesedéssel magyarázta a könyvkötészet nehéz és nagy pontosságot igénylő mesterségét, közben szakavatott kézzel simította a papíríveket, csomózta a zsinórokat, forgatta a préseket." [29] Tanoncideje alatt is folytatja irodalmi tevékenységét, rendületlenül jelennek meg a „Syphax" aláírású cikkek. A cikkeknek szinte nincs kapcsolatuk a való élettel... Ahogy a terület magyarsága küzd a megmásíthatatlan ténnyel, hogy egyik napról a másikra más állampolgárok lettek, ugyanúgy küzd, szenved tőle Sára is. Egy időre szinte álomvilágba menekül, vagy inkább allegóriákban fejezi ki azt, ami lelke mélyén kavarog, és még nem öltött elfogadható formát. Lassan érlelődik ki benne, hogy a szeretet, az adó-ajándékozó, a másokért élő szeretet a fontos. (A boldogságot kereső herceg, Ködfi). A nehéz fizikai munka és az irodalmi működés mellett rendületlenül jár a leánykörbe és részt vesz munkájukban. 1920. április 9-én játssza el ismét a Leánykör Calderon: A szentmise titkai c. munkáját (1917-ben már bemutatták), majd még sokszor. A huszonötödik előadás után a kassai püspök, a szentéletű Fischer-Colbrie Ágoston is kifejezi köszönetét a szereplőknek. Sára a „Zsidóság" megjelenítője volt; a kritika szerint: „elragadó drámai erővel, túlzástól ment élethűséggel és kiváló mimikával játszotta. Minden szava és mozdulata a legmegfelelőbb volt." [30]

1920. december 18-án teszi le a könyvkötő szakvizsgát és folytatja ugyanannál a mesternél most már könyvkötősegédi pályafutását. 1925-ig kis megszakítással a műhelyben él, későbbi munkáiban színes-valós képet fest a munkáséletről. Meglátja a vele együtt dolgozó asszonyok nehéz sorsát, a műhely apró örömeit, és kis külön közösségi életét, a munka gyötrelmét. Az írásokból kiderül, hogy a műhelyben szokott rá a cigarettára is. [31] Mindamellett ez időbeli írásai (rendszerint a Prágai Magyar Hírlapban jelennek meg) még mindig a szimbolizmus talaján mozognak, de, mint egyik kritikusa mondja: „Minden írásában egész meglepően hirtelen felcsendül egy őszinte hang, egy váratlan szimfónia, amely minden gyengeségen túl érték és ígéret." [32] A „Fekete furulya" összefoglaló cím alatt 1926-ban kiadott novellák 1922—1925 között keletkeztek.

Salkaházi Sára belső fejlődése eddigelé az egyéni és közösségi összeomlásból kiemelkedő embert mutatja, aki meri

vállalni az új helyzettel járó körülményeket, aki nem átall „úrileány" létére beállani munkásnak és a munkáséletben is megmaradni értelmiséginek. Megfelel a kettős feladatnak: össze tudja ötvözni a publikáló író és a kétkezi munkás életét. Ugyanakkor játszódik le életében még egy másik rejtett fejlődés, és ez a hivatás. Barátnője, Forgách Erzsike írja, hogy tíz évig harcolt a hivatása ellen. Ez a tíz év 1918—1928 között volt. Egyre erősebben kezdi érezni a hívást, hogy Isten magának akarja lefoglalni. Nagyon nehéz az igent kimondani, főleg akkor, amikor körülötte mindenki másfajta értéket akar megszerezni magának. Mamuska szeretné idősebb leányát hagyományos módon „révbeértnek" látni, addig duruzsol, míg Sára hajlik a szóra és igent mond Mamuska kiválasztottjának. A vőlegény régi ismerős, egyike azoknak a szegény ifjaknak, akiknek tanulmányi idejük alatt Schalkház néni adott ebédet. Tehát Sára gyűrűs menyasszony lesz. Igen rövid ideig. Szakításának történetét így mondotta el egy bizalmasa: „Egyik nap bejött jegygyűrűvel, megtörtént az eljegyzés. Sára azt mondta, hogy a szülők egyeztek meg, és ő elfogadta a szülőknek ezt a határozatát. Teltek, múltak a napok és egyik nap bejött jegygyűrű nélkül. Kérdezem 'Sára, hol a gyűrű?' — Azt mondta: hát tudod, kimentem éjjel az erkélyre, néztem a holdat, sóhajtottam egyet. Semmi. Sóhajtottam még egyet. Semmi. És akkor azt mondottam: Sára, neked ehhez nincs tehetséged, és visszaküldtem a jegygyűrűt." [33] Az időpontot egyik emlékező sem tudta megjegyezni, ebből látszik, hogy teljesen „efemer jellegű" volt, mint Schalkház Lipót megjegyzi. — Lelkének állapotát, talán maga festette meg legjobban egy későbbi cikkében: „És ha az Úr Isten foglalt le magának?... Az első szó már elhangzott, s Te ezt meghallottad!... És mégis bizonytalan vagy!... Mert az *első szóra nem feleltél,* az első indításra nem reagáltál, az első lépés után állva maradtál!... De azért bizonytalan vagy!... Nyugtalan, kereső, vergődő... Mert *van valami, ami miatt nem* válaszoltál, ami miatt... nem tudod kimondani az első, talán nagyon halk, de mégis felelő szócskát... *Mi lehet ez?* ... Talán nagy dolog, talán csekélység!... Talán szereteted családod iránt... talán foglalkozásod, melyben annyi örömet talász... talán csak az a néhány filléres cigaretta, melynek szétfoszló füstje mégis olyan áthághatatlanul burkol be..." [34]

Még nem tudta kimondani a döntő szót. 1936-ban is szemrehányja önmagának: „Elgondoltam az én meghíváso-

mat, hogy mennyire nem akartam jönni, hogyan húzódoztam, hogy ellenkeztem." [35] Hiszen annyi más igény mutatkozott iránta: Húga kitanulta a kalaposságot, üzletet nyitott és Sára segített neki, elsősorban az eladásban. Komolyan dolgozik regényén, amiben a kisebbségi sorsot akarja festeni, igen sok önéletrajzi részlettel. Eddig megjelent novelláiból kezdi sajtó alá rendezni első kötetét. Neve egyre jobban cseng Szlovenszkó irodalmi életében. De ezen túl, népéért érzett feleelősségtudata beviszi őt a keresztényszocialista pártba. A kisebbségi sors meglátott és megtapasztalt nehézségeit, anomáliáit nemcsak elviselni kell tudni, de amin lehet, azon segíteni kell, mégpedig nemcsak irodalmi, hanem politikai eszközökkel is. 1925 végén kilép a könyvkötészetből és a következő évtől a keresztényszocialista párt kassai irodájának munkatársa és a párt lapjának (NÉP) szerkesztője. Három éven keresztül szerkeszti a lapot. [36] Neve nem szerepel a kolofonban, ott változatlanul a két nem aktív férfi szerkesztő neve olvasható. 1926-ban megjelenik első kötete, novelláinak gyűjteménye: „Fekete furulya". Lehetetlen nem gondolnunk Ady „A fekete zongora" c. versére. A könyvnek igen jó a sajtóvisszhangja, még Babits is elmondja róla a véleményét. [37] 1926. novemberében a Szlovenszkói Kazinczy Társaság 500.— koronával jutalmazza a megjelent kötetet. [38] Ekkor áll be a forradalmi fordulat életében: elhatározza, hogy ezentúl nagyrészt munkásnőkről, munkásokról, munkásgyerekekről, apró, szegény, rongyos proletárokról fog írni... mert *„a munkásság olyan nagyon egyedül áll."* [39] Teljesen megváltozik a stílusa; világos, tárgyilagos, tömör, lényeglátóvá válik. A munkástémákkal párhuzamosan és folyamatosan megjelennek a majd csak posthumus kötetben összegyűjtött Krisztus-legendák is.

Feltehetően a munkástémák hatására keresi a módját, hogy hogyan lehetne nekik szociális segítséget nyújtani. A városban 1927 márciusában a Hölgykongregáció meghívására két erdélyi illetőségű szociális testvér [40] négynapos kurzust tart. A hölgyek egyik vezető egyénisége, Balassa Józsefné lépéseket tesz, hogy a testvérek telepedjenek le Kassán is. A dolog több szempontból is nehezen valósítható meg. A Társaság magyar alapítású, és alig hét évvel a trianoni béke után a csehszlovák állam nem látna szívesen magyar alapítású egyházi szervezetet, hiszen a meglévőket is korlátozza munkálkodásukban. Az Erdélyben élő testvérek még nincsenek annyian, hogy — mint egy másik kisantant ország [41] állampol-

gárai — megoldják a kassai letelepedést. Végül mégis megvalósul a terv: 1927. szeptember 12-én megáldják a Regina Pacis nevű egyházi épület kápolnáját, amit a Magyarországról érkezett két, és az egy Erdélyből jött testvér otthonul és munkahelyül kapott. [42] A testvérek egyházközségi munkát végeztek és megkezdték a szlovenszkói Kath. Nőszövetség megszervezését. Mivel a Társaság célja „hivatásos és képzett munkásokat adni az egyháznak és a társadalomnak" — (ez esetben a hivatás szociális hivatást jelent) — már a következő év tavaszára megszerveztek egy szociális és népgondozó tanfolyamot. Ennek hallgatói között ott találjuk Sárát is. Feltehetőleg önéletrajzi ihletésűek a következő sorok: „... egyszer aztán... csak úgy barátságból elkíséred az egyik ismerősödet valami gyűlésre... Valami mozgalomba cseppentél bele, ezt már látod. De veled mi történik, azt nem tudod. Máskor, hasonló körülmények között értelmesen szoktál viselkedni... De most csak hangfoszlányok jutnak el hozzád... csak nézed az előtted beszélő testvért, mintha egyedül neked beszélne... Nem is tudod mi az, ami ide, ebbe a mai időkben alakult társaságba vonz... Nem is valami, de Valaki... és egyszerre egészen megnyugszol, mint aki megtalálta amit keres..." [43]

Tehát 1928. április 16-tól június 28-ig elvégzi a szociális és népjóléti tanfolyamot. Sokat beszélget a testvérekkel, de mint az akkori vezető testvér leírja, ateistának mutatkozik és vitatkozik velük. A testvérek próbálkoznak egészségügyi érvekkel hatni rá, hogy ne folytassa ezt az egészségtelen, füstös életmódot, de hasztalannak látszik, Sára azzal érvel, hogy a kávé, a tea és a cigaretta szükséges, hogy írni tudjon. Nem tudjuk, hogy mi volt rá döntő hatással. 1929. szeptember 4-én már a noviciatusban írja le ezeket a sorokat: „Érzem, [e mai nap] épp oly fontos ezentúl életemben, mint 1928. szeptember 17, vagy 1928. október 8." Sajnos nem jelöli meg, hogy mi volt ez a „fontos". Némi eligazítást ad talán az, hogy 1928. szeptember 25-i keltezéssel egy Jeanne d'Arc-ról szóló francia könyvet ad Marietta testvérnek a következő bejegyzéssel: „Keresztül kellett gázolnom önmagamon, keresztül kellett lépnem önmagamon, meg kellett ragadnom önmagamat, hogy önmagamat lerázva, megsemmisítve ráismerjek önmagamra, ráeszméljek énemre. Köszönöm, hogy velem voltál, köszönöm, hogy segítettél, köszönöm, hogy akartad, hogy szabad legyek! Hálás szeretettel: Sáry (!)" Ebben az időben határozta el, hogy leutazik Graz-ba. Az utat Budapesten

megszakította. Ránk maradt Mamuska 1928. október 2-i keltezésű levele: „Nagy meglepetéssel kaptam ma reggel tőled kis levelet Budapestről... Már nagyon kíváncsi vagyok, mit végeztél Pesten..." Tehát szeptember 25-e után (a tervezett Graz-i utat) Pesten megszakítja. Előzőleg ugyan még Kassán beszélgetett az ottani főnöknő testvérrel, akitől megkérdezte, hogy „föl kell-e hagynom a dohányzással, ha mély lelkiéletet akarok élni és afelé törekszem, hogy én is szociális testvér legyek?" Etelka testvér némi gondolkozás után azt felelte, hogy a dohányzás önmagában nem ellenkezik a lelkiséggel, hiszen buzgó papok is dohányoznak, tehát Sára tegyen lelkiismerete szerint. [44] Sára még nem döntött, hogy mit tesz, bár Pestre a Szociális Testvérek Társasága anyaházába „háztűznézőbe" ment. Egyik visszaemlékező így ír erről: „Sára testvért akkor ismertem meg, mikor ő először tette be lábát az Anyaházba. Akkor még mint civil újságírónő jött fel Kassáról... Sosem felejtem el, hogyan lépett be az ajtón, vonatról érkezve, kalap nélkül, elegánsan öltözve. Mikor bevezettem a fogadóba, megkérdezte, hogy rágyújthat-e..." [45] Sajnos nem tudni, hogy kivel és mit beszélt akkor Budapesten. A rövid látogatás után Grazba ment, onnan haza. Ismeretlen kassai visszaemlékező örökítette meg a következőket: A Schalkház Szállónak volt egy klubszobája, ahol szívesen tartózkodtak a város újságírói. „Egyszer, már ősz felé járt az idő, hárman ültünk a klubszobában... az ajtóban megjelent Sára... mint mindig, ingblúz és harangszabású lódenszerű szoknya volt rajta, elől vagy oldalt két... zsebbel. Lassú léptekkel közeledett asztalunkhoz. Ott megállt, előhúzta zsebéből tárcáját, kivett egy cigarettát és a szája felé kezdte emelni. De a mozdulat abbamaradt, összehúzott szemmel, tűnődve nézett kis ideig maga elé... Aztán hirtelen visszatéve a cigarettát, az asztalra dobta a tárcát. — Mától fogva nem dohányzom! — mondta halk rekedtes hangon..." [46]

Döntő és nagyon nehéz elhatározás volt. Azt is kitalálta, hogy hogyan könnyítse meg magának „pótcselekvéssel" a kínzó nikotin-éhséget. Egyik klubleány-társa, — aki később követte őt a hivatás útján — fogtechnikusként dolgozott. Ő mondta el, hogy Sára sűrűn megjelent nála a laboratóriumban, *kaucsukot* kért. A kaucsuk, amit a fogpótláshoz használnak, főzés előtt képlékeny, olyasmi halmazállapotú, mint a mostani rágógumi. Sára ezt a kaucsukot rágta, forgatta szájában, ezzel helyettesítette a megszokott cigarettát. [47]

— Ezzel mondott „igent" immár véglegesen a hívó szóra. Hálával említi lelki naplójában: „hosszas hivatásom elleni küzdelmemet se úntad meg, hazajuttattál engem..." [48] Jelentkezését elfogadták, kitűzték a belépés idejét. A noviciátust Magyarországon fogja elvégezni.

Az utolsó pillanatban még egy megtiszteltetés éri: a szlovenszkói Kazinczy Társaság 1929. december 31-én beválasztja tisztikarába. [49] De ez már nem tudja visszatartani, ahogy a Naplójában írja: „Amit szerettem és itthagytam: „...önállóság, cigaretta, kávéház, csavargás a nagyvilágba hajadonfőtt, zsebredugott kézzel, friss vacsora egy kis kocsmában, cigányzene... [50] (1930. július 25.) és még valami, amit nem ír ide: itthagyja, pontosabban az oltárra teszi írói tehetségét, mert többet nem lesz olyan független nyugalma, „melyben a dal megfoganhat..." [51] De ez egyelőre még nem tudatosult benne. Most már készülődhet az új életre.

II. Belépéstől a fogadalomig

A Szociális Testvérek Társasága 1923-ban alakult, de gyökerei a századfordulóra nyúlnak vissza. XIII. Leó pápa „Rerum novarum" kezdetű körlevele a munkások helyzetéről (1891) egy magyar grófnőt, gr. Pálffy Pálnét [52] indított munkára. Először osztályának hölgyeivel, majd az akkor már tekintélyes számban lévő értelmiségi nőkkel (tanítónők, tanárnők) megalapította, majd továbbfejlesztette a dolgozó nőket segítő patronage munkát, amiből az Országos Magyar Nővédő Egyesület fejlődött ki. A patronage-ban vasárnap d. u. foglalkoztak a legkülönbözőbb munkákban dolgozó nőkkel (cseléd, gyári munkás, napszámos stb.). A szervezetet a főváros után kiterjesztették a történelmi Magyarország egész területére. Ebben a munkában volt gr. Pálffy Pálné jobbkeze Farkas Edith, [53] aki értékelve ugyan az önkéntes munkatársak jóakaratát és áldozatos munkáját, mégis úgy látta, hogy szükséges volna egészen elkötelezett, egészen ennek a hivatásnak élő lelkekkel beállni a nővédelem hatalmas területére. Miután többen voltak, akik magukévá tették a gondolatot, 1908-ban megalapította a Szociális Misszió Társulatot [54] Szent Benedek Reguláján alapuló lelkiséggel, egyházjogilag szabad szervezetnek (azaz olyannak, amit az akkkori egyházjog „szerzetesek módjára élőknek" nevez és sem életmódjukat, sem munkájukat nem szabályozza). A Társulat munkaterülete felöleli mind a karitatív, mind a szociális, mind a nőmozgalmi munkát. Az új Társulat korszükségletet elégített ki, ezért hamar virágzásnak indult. 1923-ban az Alapító teljességgel megváltoztatta a Társulat arculatát, átvette Szent Ignác Szabályzatát, egyházjogilag kongregációvá szervezte át (ezzel megszűnt a mozgási szabadsága) és a munkateret a karitatív munkára szűkítette le. Azokat a nővéreket, akik ragaszkodtak az eredeti elgondoláshoz, elküldte a Társulatból. Ezek 1923. május 12-én Szociális Testvérek Társasága néven újjáalakultak az eredeti szellemben, Slachta Margit [55] testvér vezetése alatt. Az első időben — részben Nyugat-Európába, részben az Egyesült Államokba és Kanadába mentek munkára, így összegyűjtvén az Anyaház megvételére szükséges pénzt, 1926-ban részben visszajöttek Budapestre. Lassan megindult itthon is a munka.

mert az Egyesült Államokban és Kanadában már 1923—1924-ben megindult, a testvérek egy része ott maradt és belegyökereztette az ottani talajba a Társaságot. Erdélyben is élt a Társulat már 1920 óta, az ottani nővérek szintén ragaszkodtak az eredeti irányzathoz, ezért szellemben és szeretetben a szociális testvérekhez csatlakoztak. [56] Mint említettük, az 1927-es kassai alakulásnál is Erdélyből jött testvér segédkezett. 1929-re a magyarországi testvérek is megnyithatták állandó noviciátusukat, miután megkapták Szegváron a Károlyi—Kornis alapítványt. [57] Ide az Alföld szívébe érkezett 1929. február 6-án Schalház Sára, hogy megkezdje noviciátusát, azaz a próbaévét. Az Anyaszentegyház bölcsessége írja elő ezt az időt, hogy mind a jelentkező, mind a szerzetescsalád kölcsönösen megismerhesse egymást, és ha nem illenek egymáshoz, akkor minden következmény nélkül „szabadon távozhat" az újonc.

A noviciátus másik célja az, hogy a szerzetes-család lelkiségébe bevezesse az új tagot. E lelkliséget a Szociális Testvérek Társaságában így körvonalazták: „Bencés alapokon álló, modern formában megjelenő, szociális tevékenységet kifejtő szentlelkes élet." Még egy lényeges mozzanat: Margit testvér tanítása szerint a hivatás a döntő és nem a fogadalom. A fogadalom csak kimondása annak, ami a hivatás révén a lélekben létrejött. A hivatás pedig: jegyesi kapcsolat az Úristennel. Ezért a fogadalmakat is új néven nevezik maguk között a testvérek: tisztaság—jegyesi szeretet, engedelmesség—akarategység az Úristennel, szegénység—lelki függetlenség fogadalma.

Sára elhatározó döntése nemcsak családját, hanem a magyarlakta terület irodalmi életét is érintette. Több dokumentum maradt erről; az egyik Mécs László hozzáírt levele, Sára megírhatta neki, hogy követi felismert hivatását. A szerzetespap-költő válasza szinte önéletrajzi jellegű: „Kedves Sári! Már értesültem. (Tehát mielőtt még Sára megírta volna döntését, Mécs László már tudott róla, nyilván nagy visszhangja volt Sára lépésének.) — Imádkozni fogok Magáért, hogy a noviciatus kegyelmeinek himpora a lélek lepkeszárnyain ne szürküljön el soha. Mert a lélek is keresztülmegy hideg és sötét életdarabokon, mint a költöző madár. Néha viharba, néha földközelbe kerül míg eljut az állandó melegbe és fénybe... Szeretettel üdvözlöm: Mécs László."

Belépési idejét a visszaemlékezők hol 1929. február 2-ára, hol február 6-ára teszik. Valószínű magyarázata az, hogy

feltehetően február 2-án Kassáról Budapestre az Anyaházba, 6-án pedig Szegvárra a noviciátusba érkezett meg.

Sára Szegváron népes noviciátust talált, vezetőjük pedig egy olyan testvér volt, aki 1923-tól Franciaországban végzett cselédmunkát doktorátusával. Sára közösségi élete ideálisnak mondható, novicmestere is elismeri, hogy jó közösségi lény. Mégis ebből az időből való az az elterjedt vélemény, hogy Sára „hisztériás, hisz ő maga is mondta". A feltevés alapja a szegvári orvos véleménye. Sára ugyanis fájlalta a lábát, és az orvos nem találván meg az okot, a következő véleményt nyilvánította: „nincs semmi baj, itt egy kis hiszteria van". [59] Az igazi hisztériás nem hagyja abba a dolgokat, és főleg nem ismeri el, hogy hisztériás. Sára szó nélkül tudomásul vette az orvos véleményét, sőt, sokszor idézte is, pedig *egész életében fájlalta a lábát.* [60] Teljesen ellentétben áll a hisztériás magatartással [61] az, hogy Sára következetesen igyekezett önszeretetét legyőzni és önmagát teljesen háttérbe helyezni. Ellenben igaz, hogy éppen írói és alakító tehetsége révén érzelemgazdag, derűs és közvetlen, könnyen megnyilatkozik, gondolatait színes formában tudja átadni. Lelki naplóiból — ezekben lelki történéseit írta le, az eseményeket, melyek kiváltották lelkének megrezdülését legfeljebb csak érinti — tehát lelki naplóiból kiderül, hogy szorosan gyökerezik Krisztus szeretetében és ebbe állítja be emberszeretetét. Állandóan tanul abból, amit ismer és tapasztal. Önmagáról alkotott képe mélységesen alázatos, azaz az igazságnak megfelelő. „Emberközti viszonya" adó és jóakaró szeretet, önmagának nem vár semmit. A noviciátusban írt lelki naplóiban tisztázni akarja magával, hogy miért is jött. A hivatás nagy kérdésével birkózik: „Miért jöttem?" — „Vizsgálom magam, egészen őszinte akarok lenni a vérig. Hogyan jöttem? Miért? Először nem akartam jönni. Sokszor hívogattál, de mindig elhesegettem a hívó szódat. Utoljára személyt küldtél, aki vigyen Hozzád. Igen, most egészen őszintén látom, volt személyhez való ragaszkodás is bennem, de azt Te is tudod, Uram, hogy a személyhez való ragaszkodás egyedül nem hozhatott volna. Hiszen én régi életemben boldog és elégedett voltam. Elértem mindazt, amit szívem mélyén kívántam. Arról az életről pusztán egy személyhez való ragaszkodás miatt sose tudtam volna lemondani. De adtad nekem őt, hogy megmutassa az utat, hogy kedvessé tegye a lemondást. Igen, kerestem boldogságot is, a százannyit. És most, Uram, Te látod, hogy boldog vagyok. Nem azért, mert bol-

dog akarok lenni, hanem mert Te mindehhez adod még azt a nagy ajándékot is, hogy a Te akaratod teljesítése és keresése engem egészen boldoggá tegyen. Ments meg engem, Uram, a kevélységtől! Most is felüti a fejét. Akarja, hogy bámuljam magam. Hogy bámuljam magamban azt, hogy régi életemről le tudtam mondani. Még így is idefurakszik a kevélység. Oh, mennyire kell vigyázni! Azt mondod: Nem jöttem hívni az igazakat, hanem a bűnösöket. Ez mintha egészen nekem szólna. Milyen nagyon jó ez! Azért hívtál Uram, mert nagyon bűnös vagyok, és meg akarod mutatni a világnak, hogy ilyen nyomorult eszközzel is tudsz dolgozni. Mert meg akarod mutatni, hogy így is ki tudsz emelni a bűnből, mint engem. Igen, kiemeltél engem. És nem csak kiemeltél, hanem azt is akartad, hogy jegyesed legyek." [62]

Kevesektől lehetett már megkérdezni, hogy milyennek is látták őt akkoriban. De ez a néhány válasz is nagyon jellemző: „Visszaemlékszem... mikor a szegvári házat rendeztük be... Ő akkoriban jött be, én ott ismertem meg őt. Mi erős fizikai munkások voltunk (ti. Sára és az emlékező), festéket őröltünk, kevertünk, bútort festettünk... padlót, ablakot, ajtót... ő mindig derűs és jókedvű volt, öröm volt vele dolgozni." [63] — „Sokat voltam vele együtt a kezdetnél... megláttam emberi tulajdonságait, de... felismertem lelki nagyságát is... Sára nem volt 'hiszti' ... 'hibái' sokkal egészségesebbek voltak... [Sárával kapcsolatban] nem csak azt kell kiemelni, hogy sokat imádkozott, de a hibáit is, mert éppen azon mérhető le nagysága, önmaga átalakulása... Sáránál az volt a megkapó... *ahogyan* imádkozott... Szenvedélyes?! Indulatos?! Ezek leküzdésében vált naggyá és hasonlíthatatlan egyéniségé (!), [64] lett a ragyogó példakép... Ő (abban) volt nagy, hogy el tudott látszat-tévedést, egy abból eredő feszültséget oszlatni... (Később, mikor már mint fogadalmas néha lelátogatott Budapestre, az elöljárónk) „elengedett vele operába stb. Ez amit említek, egy vígjáték volt. Ahogyan önfeledten kacagott, mulatott a darabon!... Így csak a szentek tudnak nevetni... 'tetszőbb' volt az Ő nevetése, mint az én imádságom." [65] Feszültség-eloszlató képességéről más testvér is megemlékezik, jóval későbbi időből: „Az étkező asztalnál voltunk kettesben. Egy óvatlan pillanatban valami visszautasító megjegyzést tettem. Azonnal észrevettem, de már ki volt mondva. Nem csoda, hogy mint vesztett játékos ültem helyemen. De csak rövid ideig. Egészen váratlanul Sára Testvér meglepő kedvességgel mondott

valamit. A magam okozta seb mellett lelkemben szeretettel őrzöm testvérem simogató melegét!" [66] Ezt a képességét belépése első pillanatától tudatosan fejlesztette: „Könnyen tudok szeretni. A szeretetet az Úr adta nekem. Mennyivel nehezebb azoknak, akik nehezen tudnak szeretni. Sok az érzelmi szeretet bennem. A szeretetet kamatoztatni kell. Ott kell szeretnem, ahol nehéz. Ez a kamatoztatása a szeretetnek. Ahol könnyű, ott önmagamat keresem, így nem érdekes. De ahol nehéz, ott az Úr Krisztus. Szeretni akarok. Ma nagyon fogom vizsgálni magam ebből a szempontból. Akit nehéz elviselni, azokat hogyan szeretem? Milyen a beállítottságom hozzájuk? Nem szabad negatívnak lenni. Édes Jézus, segíts! — Milyen kovász vagyok a közösségben? Jó-e, rossz-e? Teodora testvér azt mondta, hogy jó. De ez nem az én érdemem. Tudom. De viszont az én hibám, ha savanyítom. Kettőzötten hibás, mert olyan adottságaim vannak, hogy kelesztenem kell. Duplán vagyok tehát felelős a rosszért, vagy csak a rossz hangulatért is, amit árasztok magam körül. Sőt, kötelességem, ha más savanyít körülöttem, azonnal közbelépni. Igen, tisztán látom, ettől húzódom leginkább, és hagyom, hogy a kínos csend befödjön mindent. A kínos csend ellen fogok küzdeni. Ott akarok lenni, mikor más árnyékot vet és akarok olyankor napsugárt szivattyúzni közéjük. Nagyon nagyra vállalkozom? Nem tudom, édes Istenem, de azt hiszem, kell tennem, mert Te adtál nékem olyan ajándékokat, amiket így is fel kell használnom. Beléd akarok kapcsolódni egészen, és akkor menni fog, ugye?" [67] Jelölttársa emléke: „Sára mindig víg kedélyű volt. Ha valamin vitatkoztunk, ezt mondta: 'Szeretjük mi egymást, csak maga is egy mást és én is egy mást!" [68]

Még egy nagyon jellemző emlék 1929-ből: Nagyböjtben az elöljáró a jelölteket bízta meg, hogy a keresztút egy-egy állomásánál hangosan elmélkedjenek. Sárának a 12. állomás jutott: „Jézus meghal a kereszten." „Amikor rá került a sor, csak állt egy kis ideig, azután hangosan mondta: 'Uram halált, nagy halált adj nekem!'" Társai nem értették meg, „mosolyogva egymásra néztünk, mert mindenen tudtunk nevetni". [69] Már eddigi megnyilatkozásaiból is értjük, hogy mit értett a „nagy halálon". Önmaga halálát, olyan értelemben, hogy elmondhassa, hogy „élek pedig már nem én, hanem Krisztus él bennem". (Gal. 2,20) Azonban a szíveket vizsgáló Isten megértette Őt, és nemcsak lelki értelemben, de valóságban is megadta neki a „nagy halál", a

vértanúság, a szeretetből fakadó vértanúság kegyelmét.

Nemrég alakult Társaságba lépett Sára testvér, a noviciátusa tehát nem volt egészen szabályszerű. (Erre lehetőséget adott a „szerzetesek módjára élő" egyházjogi meghatározás.) 1929 pünkösdjén beöltözik, és máris megkapja „első szürkeruhás beosztását": [70] június 26-tól szeptember 1-ig Fonyódra kell mennie, ahol először a Magyar Katholikus Nőegyesületek Országos Szövetsége egy kurzust rendezett, majd utána a KLOSZ [71] nyaraltatott. Tehát egész nyáron szolgálatban volt, a kurzushallgatók és a nyaralók szolgálatában. Közben Kassán nagy dolgok játszódtak le: 1929 július elején kiutasították a csehek a két magyar vezető testvért, akik egyengették Sára útját. Ezért egy erdélyi — tehát román állampolgár — testvért küldtek Kassára főnöknőnek.

Sára jelölt — mert most már ez a hivatalos neve — Fonyódon augusztus 22-én megvonja itteni tartózkodásának mérlegét: „Két hónapig voltam itt. Amit sikerült elérnem, az Úr kegyelméből sikerült. Az Úr megnyitotta szemeimet és most teljes világossággal látok. Torkos voltam és mértéktelen, veszekedős és ideges, másokat nem tudtam elviselni, kevély, önző és hiú. Sok szorgalmas munkámat lerontja az, hogy a rugója ez volt: lássák, értékeljék, dicsérjenek. Óh Uram, hogy fogok elszámolni ezzel? Segíts, segíts, én Istenem, Uram! Én kevély vagyok, tehát alázatosnak kell lennem. Hogyan kezdjek ehhez? Azt kell vizsgálnom, hogy miben nyilvánul a kevélységem. Nem akarom elfogadni, amit mások mondanak nekem, hogy például valamit nem jól tudok, vagy nem jól csinálok. Ilyenkor mindjárt felágaskodik bennem a kevélység és azt gondolom, hogy hogy mernek nekem ilyet mondani? Nekem, aki olyan jól tudok mindent. Oh édes Istenem, hányszor voltam dacos kevélységből, hányszor voltam haragos kevélységből, hányszor beszéltem szeretetlenül kevélységből, hányszor vitatkoztam kevélységből! Ha így vizsgálom magam, lassan rájövök, hogy minden minden cselekedetem rugója a kevélység. Még a jót is hányszor csak kevélységből tettem! Most hogy ezeket így látom, először is hálát adok Istennek, hogy megláthattam. Ha látom az ellenséget, könnyebb küzdeni. Most látom, hát küzdjek. El kell fogadnom másoktól mindent, örömmel és készségesen. Lehet, hogy van bizonyos dolog, amit talán jobban tudok, mint más, de mennyi, mennyi van, amit nagyon rosszul, vagy sehogyse tudok! Tudatosan akarom kialakítani magamban az igazi alázatosságot."

Sára jelölt 1929 szeptemberében visszamehet a noviciátusba, ismét együtt lehet a szeretett közösséggel. Rövid idő után, novemberben újra külső munkára osztották: Stadler Friedával [72] körútat tesz (Szentes, Csongrád, Szeged), és gyakorlatban tanulja, hogyan kell leánycsoportokat szervezni. Majd újra kedves novíciátusi idő következik, 1930 februárjáig. Ekkor az emberhiánnyal küzdő kassai házba küldik, hogy ott segítsen a külső munkában. Közvetlenül a fogadalomtétel előtti időt már külső munkában tölti. Kassán — mint említettük — az Erdélyből jött Olga testvér irányítja a közösség életét, aki csak három évvel idősebb Sáránál. Voltaképpen görögkeleti vallású volt, közvetlen belépése előtt, Temesváron tette le a katolikus hitvallást, 1922-ben. Még ideiglenes fogadalmas (a Társaságban csak tíz év után tehető örökfogadalom), de mert a magyarországi testvéreket kiutasították, szükség volt valakire, aki ezt az alig két éves, fejlődő közösséget vezeti. Az egykori Olga testvér, késő öregségében így vallott: „sem lelkileg, sem semmiképpen sem éreztem magam felkészülve erre a feladatra". [73] De nem volt más választás, és rövid „kiképzés" után elment Kassára. Sára 1930. február 7-én érkezett szülővárosába. Olga néni így mondja el az első találkozást: „nagyon helyes, kisebb termetű, [74] barna mosolygó szemű, barna hajú. Némi elfogódottsággal lépett be... én akkor bekísértem őt a kápolnába... Ő egyenesen az oltár elé térdepelt. De nem is térdepelt úgy, ahogy mi szoktuk. Valahogy úgy odavetette magát, mintha a lába elé borulna Valakinek. ...Sára ott maradt a kápolnában hosszabb ideig..." [75]Munkabeosztásnak a Karitasz-szolgálatot kapta, ami azt jelentette, hogy együtt kellett dolgoznia a város jótékony hölgyeivel a felnőtt szegények gondozásában.

Május 17-én már ismét Szegváron írja lelkinaplójába: „Itt egyszerre tele lettem lendülettel, szárnyalással, repkedéssel!... Itt szárnyaim nőttek s úgy éreztem messze szaladt tőlem minden kísértés és szárazság. ...milyen más élet ez itt, mint az ott kint. Igen ez egy erős vár és meleg, édes puha fészek. Tele szeretettel, fegyelemmel, renddel, rendezettséggel, tisztasággal, ragyogással! — Igen ezt kell magamba szívni... Oh milyen hálás vagyok Istenem, hogy hazamehettem, hogy fogadalom előtt végigcsinálhattam mindazt, amit Te kegyességed szerint rám bocsátottál. Hálás vagyok a kísértésekért, ... mert így megpróbáltál engem én Istenem s a Tied lehetek mindenek mellett és mindenek ellenére is! — És én mindig és mindig a Tied akarok lenni!"

Június elsején kezdi nyilc napos lelkigyakorlatát. Első fogadalmát június 12-én, Pünkösd ünnepén teszi le. Ez alkalommal választott jelmondata csak ennyi: „Alleluia".

Pünkösd hétfőn, fogadalomtétele másnapján ezt írja: „Tegnap utolsó percben valaki visszalépett a fogadalomtételtől. Jó, mondtam, hogy nem két nappal hamarább, mert biztos, hogy még vagy három-négy-öt ember is visszalépett volna. Én is azt mondtam, hogy biztos visszaléptem volna. Azt mondtam tegnap fogadalomtétel után. Ma pedig, miután letettem a fogadalmat, az Úristen kegyelméből botorkáló, földönjáró lélekkel ezt mondom: nem, én csak úgy léphettem volna vissza, ha mindjárt elmegyek a Társulatból is. Mert az nekem annyit jelentett volna, hogy nincs hivatásom. Hát méltó vagyok a fogadalomtételre? Méltó vagyok a jegyesi életre? Jegyesi szeretetre? Méltó vagyok a hivatásra? Nem, és százszor nem! El vagyok készülve a fogadalomra? El vagyok készülve a hivatásra? Nem, és százszor nem! Két évvel előtt még cigarettázó, mulatozó, cigánnyal huzatós könnyelmű ember voltam. Hát mit akarok most, néhány hónap múlva? Egy éve, hogy beöltöztem, pontosan tizenhat hónapja, hogy a társulatban vagyok, húsz hónapja, hogy a hivatásomra ráébredtem. Tehát nem is két év. Nos, akkor beszélhetünk előkészültségről? Nem, nem, nem! És lám, tegnap mégis ott térdeltem és mondtam, kicsit akadozó nyelvvel, kicsit meghatottan, kicsit mégis szárazon: édes Megváltóm, Uram Jézus! Nem a magam erejéből mondtam, nem a magam elhatározásából, hanem azéból, aki kiválasztott és meghívott. És ma már nem mondhatok semmi mást, csak azt, hogy áldott legyen az Isten? Alleluja, alleluja, alleluja!"

Pünkösd után van a Társaságban az évi közgyűlés, amikor visszatekintenek a múltra és előregondolnak a jövőre. Ezen a közgyűlésen javasolta, az alapító Margit testvér a negyedik fogadalmat: „Nekünk tudnunk kell, hogy mi a turáni fajhoz tartozunk, melyre pedig jellemző, hogy egymás ellen dolgoznak, harcban vannak egymással, ezért a Társaság érdekében ... vezessük be a 'szeretet fogadalmat'". 85 jelenlévő közül 79 igennel fogadta el a javaslatot. [76] Margit testvér még így is nyomatékosította indítványát: A Társaság életéhez szükséges külső tényezők megvannak (Anyaház, novíciátus, hivatásos munkák), de voltaképpen az igazán szükségesek a lelki tényezők. Nem elég tudatos bennünk, hogy mennyire lényegesek az erények az életünkben és mennyire észrevehető a hiányuk. Főleg nem gondoltuk volna, „hogy egyes erényeket — pél-

dául a szeretet, a hűség — meg kell szereznünk, hogy azért küzdenünk kell, hogy áldozatok árán lehet csak megőriznünk..." [77]

A közgyűlés után a többi testvérrel együtt Sára testvér is „a Társaság és a testvérek iránt hűséges szeretetet" fogadott egyelőre egy évi próbaidőre.

Amikor letette, még nem tudta, hogy ennek a fogadalomtételnek a szelleme határozza meg hátralévő életét és halálát.

III. A hivatásos munkatéren

„1930. VI. 29. Ismét itthon Kassán. Ismét a mindennapi, hétköznapi életben. Alleluja! Milyen nehéz megint beleilleszkedni ebbe és milyen jó, hogy nehéz! Milyen gyötrő gondolataim támadtak? sivárnak és üresnek láttam a következő életemet! Pedig dehogy is az! Hiszen tele van Krisztussal és Krisztus szerelmével! Ez az, ami éltet, ami erősít! — Igen a múltamért is meg kell fizetni. Uram Isten milyen jóságos vagy, hogy így gondolsz erre is, így hajtod be az adósságot. Akár hogyan is fáj, akarom ezeket is. Csak azt kérem, azért könyörgök, hogy a Társulatra ebből semmi, semmi hátrány ne háruljon! Sem a testvérekre... Most ha igazságtalan... talán rosszakaratú és ártani akaró a vád, tudom, hogy megérdemlem, mert rászolgáltam régi könnyelmű életemmel! Fogják rám, hogy részeg vagyok, ha nem igaz most, megérdemlem, mert voltam akkor..."

Az is megfordul a fejében, hogy esetleg kéri, hogy helyezzék el Kassáról, de megérti, hogy ez kísértés. Isten akaratából van ezen a helyen, tehát engedelmeskednie kell. A kassai ház tagjainak változatos a feladatköre: a testvérek dolgoznak az egyházközségben, a karitászban, a „barakk" óvodában és lakótelepen. [78] A ház egy része idős hölgyek otthona, ezek ellátására is kell munkaerő. Sára testvér a karitászba kap beosztást. Magyarul és szlovákul vezeti a karitászgyűléseket, és miután rájött, hogy az emberek nehezen adnak ki pénzt — pénzből mindenkinek kevés van —, ezért élelmiszergyűjtést szervez a szegények javára. Ez az ötlet igen jól bevált. De még mielőtt egészen a karitászmunkának adta volna magát, megszervezte a kassaiak részvételét a budapesti Szent Imre ünnepségekre. 1930. augusztus 16-tól 25-ig voltak Szent Imre herceg halála 900-ik évfordulójának ünnepségei. 600 tagú zarándoklatot vezetett Budapestre, szülővárosából.

Nemcsak a Karitász-munkával foglalkozik, megpróbál visszatérni az irodalmi életbe is. 1930 decemberében rendezett „Adventi esten" felolvassa két novelláját, A gyermek (1929), Simeon (1930). A Társaság főfeladata azonban a szociális és nőmozgalmi munka: a nőket akarják ráébreszteni Isten-adta hivatásukra, feladataikra, méltóságukra. Sára

tehát 1931 tavaszától megkezdi szervező-előadó körútjait: Ungvár, Munkács, Tornalja, Gálszécs, Rimaszombat, Beregszász... A szlovenszkói magyar sajtó tele van Sára-testvér nevével: Nagysikerű... előadássorozatot rendezett... Ismertette a katolikus leányifjúsági mozgalmat, beszélt a katolikus öntudatról, ... Megjelölte azokat az utakat és módokat, melyekkel a nők bekapcsolódhatnak a katolikus akcióba. [79] De nem feledkezett meg a legfontosabbról sem: a szó elrepül, az írás megmarad: 1931 novemberében szerkesztésében megjelenik a „Katholikus Nő", Csehszlovákia egyetlen nőmozgalmi lapja. Ugyane hónapban meghívják, hogy decemberben a Szent Erzsébet év alkalmából a prágai katolikus főiskolások Prohászka-köre Szent Erzsébet ünnepélyén legyen az ünnepi szónok. (Szt. Erzsébet Te Deumáról beszél.) Az egész december szervező körúttal telik el. Most Szlovákia nyugati részét járja: Pozsony, Komárom, Somorja, Léva, Losonc; mindenütt az összefogásról, a pápa kívánta katolikus akcióról beszél, és lelkesíti az eddig csak helyi perspektívákban gondolkodó egyesületeket és köröket elfogadni a nagy átfogó katolikus nézőpontot. Közben azért menni kell a kassai karitász-munkának, és szerkeszteni kell a minden hónap 15-én megjelenő Katholikus Nő-t. 1932. július 20-tól 28-ig pedig megszervezi az első katolikus leányifjúsági kurzust Kassán. Erről a kurzusról Eszterházy Lujza [80] készített színes beszámolót: „Berobognak a kassai pályaudvarra Szlovenszkó minden tájáról a gyorsvonatok. A peronon mosolygósan üdvözlő arcok: Schalkház Sára testvér és a kassai clubleányok várják a vidéki érkezőket... Egy pár perc és már ott gyülekezünk a Regina Pacis kertjében. Rengeteg leány és még senki sem ismeri egymást... a Testvérek és a kassai leányok piciny cédulákat tűznek valamennyiünk blúzaira. Minden cédulán ott van az illető leány neve..." [81] Csárszky püspök vezeti a kurzus Veni Sancte-ját, másnap reggel közös szentmise, a szentmise után kis szünet... amikor is látják, hogy Sára testvér két férfival tárgyal az udvaron. Kiderül: a hatóság képviselői, akik azonnali hatállyal követelik, hogy küldjék vissza az érkezetteket, mert ifjúsági kurzust csak a Minisztérium engedélyével szabad tartani, ilyen engedély nincs, tehát törvénytelen az együttlét. A problémát a püspök úr oldja meg; folytassák a kurzust *lelkigyakorlat* néven, ebbe nem szólhat bele a hatóság. [82] Így szépen befejeződhet ez a „lelkigyakorlat", a következőket pedig „tanulmányi napok, tanulmányi hét" címszó alatt rendezi meg Sára testvér.

A jól sikerült leányifjúsági hét után ismét rendes mederben folyik az élet. Szeptemberben meghívás érkezik Komáromból. Hitoktatót, karitász- és ifjúsági egyesületi vezetőt, valamint üzletvezetőt kérnek a „Liturgia" könyv- és kegytárgykereskedésnek. Az elöljáró dönt: hagyja itt a keze alatt szépen fejlődő munkákat és menjen Sára testvér. Komáromból folytatni tudja az eddigi nőmozgalmi munkát, a karitászt Kassán is vezette, és a Társaság legalább új helyen telepedhet le Szlovenszkóban. Később majd más testvérek is csatlakoznak, most azonban Sára testvér menjen le és rakja le az alapokat.

Sára testvér engedelmesen vállalja a feladatot. 1932. november 18-án érkezik meg Komáromba. Addig is, amíg saját otthonuk lesz, az egyik zárda ajánlja fel vendégszeretetét. Sajátosan értelmezett „vendégszeretet". — A Sára testvérnek adott szoba „egy kis szűk oldalszobája egy nagyobbnak... (ahol) a nap legnagyobb részében zongoraórák folynak..." [83] A szoba fűtetlen, csak a mellette lévő szobából kap meleget. A mosdási lehetőség: egy *pici* mosdótál van, vizet napjában csak egyszer kap. Sára testvér azt kérte, hogy tegyék lehetővé, hogy mosókonyhában vagy hasonló helyen mosakodhasson, „de ebből olyan nagy krach lett, hogy legfeljebb kétszer egy héten merem megreszkírozni". [84] Tehát a legelső feladat: megoldani a lakáshelyzetet — és közben már végezni a kívánt munkákat a karitászban és megtartani a hittanórákat.

Eredetileg az egyházközség tulajdonát képező ún. Szent Anna zárdába szándékoztak elhelyezni a testvéreket. Ez részben bérlakásul, részben szolgálati lakásul azolgál, részben 4—5 szegény otthona. A Prelátus úr most már a szegényház ellátását is kívánná. — A komáromi hölgyek versengve hívják magukhoz lakni Sárát. De ő a közösség érdekét és saját függetlenségét tartja szem előtt és így eléri, hogy egy lakrészt felszabadítanak neki a Szt. Anna zárda földszintjén, ahová október 25-én beköltözhet. Így van otthona, ahol független, és lassan, lépésről lépésre kialakíthatja a jövendő közös élet helyét. A kötelező munkavégzés mellett hónapokon át tartanak a munkák: festés, mázolás, padlójavítás, takarítás, berendezkedés stb. stb. De végül is van otthona a testvérközösségnek, van helye a mozgalmi munkának, és a kis kápolnába is beköltözik az Úr.

Emberfölötti terhek nehezednek rá. Hittanórák: heti 26 óra 13 osztályban, több iskolában. 50 gyerek közül csak négy-

nek van hittankönyve. „Első gyónásra kell előkészíteni és még a tízparancsot sem tudom velük megtanítani. Ez nagyon leköt és nem tudok másfelé annyit adni, mint szeretnék." [85] — Másfelé, azaz más munkáknak. A karitászba bevezeti a már Kassán bevált élelmiszer-gyűjtést, abból hozza létre a gyermekkonyhát, ahol 500 gyermek kap ebédet a Gondviselés kegyelméből, mert biztos ellátási alapjuk nincs. Megkezdi a családlátogatást a „Werk"-ekben. Ez Komárom nyomortanyája, ahol a kiürített 1848—1849-es katonai erődítményekben laknak a legszegényebbek. Változatlanul szerkeszti a Katholikus Nő-t, szervezi a leányifjúsági mozgalmat, hozzá fordulnak a különböző leánykörök tanácsért, eligazításért, meghívják előadásokat tartani, és ott van az üzlet, beszerzés, könyvelés, anyagi nehézségek. Mindez egy ember vállán nyugszik. Igaz, hogy Kassáról segítségül kapta Emma testvért. Ennek a háztartási munka volna a feladata, de elég nehezen illeszkedik be az új helyzetbe, még nehezebben fogadja el, hogy Sára testvér az elöljárója. Sára testvér így ír erről a kassai főnöknőnek: „...Az engedelmességgel pedig? ...Az Úristen most általa százszorosan visszafizet nekem mindazért, amivel én Téged ezzel kapcsolatban megbántottalak." [86]

1933 januárjában a karitász-munkában és majd később az üzletben segítségül kapja Erna testvért, később erdélyi testvérek is érkeznek, de ezeket is csak ideig-óráig tűri meg a Csehszlovák állam. A segítségre jött testvérek azonban újabb nehézségek forrásai lesznek. Erdélyből idősebb és tapasztaltabb testvér érkezett, hivatalosan ő az elöljáró, de a komáromiak — akik nagyon szeretik Sára testvért ezt egyszerűen nem fogadják el, és mindent Sára testvérrel intéznek. Rettenetesen nehéz helyzet alakul ki, amit csak tetéz a jó Mayer prelátus úr eljárása, mert ha a testvérek az ő szentmiséjén vannak, hiába térdelnek fogadalmi sorrendbe az áldozáshoz, a prelátus úr megkeresi Sára testvért, először neki nyújtja az Oltáriszentséget, s csak azután a többieknek. [87] A mellőzött testvér megérti a helyzetet, tudja, hogy Sára nem tehet róla, de a tövis csak ott marad a szívekben.

További nehézségek forrása az is, hogy hivatalosan nem fordulhatnak a budapesti központhoz. [88] Ezen az általános főnöknő azzal segít, hogy az erdélyi főnöknő fennhatósága alá helyezi a szlovenszkói testvéreket. Erdélyben is fiatal, rendkívül energikus, tehetséges elöljáró van, de nem él Szlovenszkóban, és ez ismét nagyon fájdalmas eseményeknek lesz kiváltó oka. Az erdélyi testvérek már 1921 óta szerkesztenek

egy nőmozgalmi lapot (A NAP). Az elöljáró józanul azt gondolja, hogy minek egy és ugyanazon szervezetnek két lap? Elég lenne, ha az erdélyi „A NAP" jelenne meg tovább, eszmei, gondolati cikkei megfelelnek Szlovákiában is, legfeljebb megbővítik szlovákiai nőmozgalmi hírekkel. Tehát úgy rendelkezik, hogy szűnjék meg a KATHOLIKUS NŐ. 1934 áprilisában meg is szűnik, az elöljáró azzal indokolja döntését, hogy a lap színvonala alacsony (!), az előfizetőknek pedig továbbiakban küldeni fogják „A NAP"-ot. (A szlovákiai előfizetők viszont nem fogadják el, visszaküldik a feladónak.) Az eljárás mérhetetlen fájdalmat jelent Sára testvérnek, de most is teszi, amit tehet: stencilpapíron sokszorosít havi munkafüzetet a leányifjúsági csoportok vezetőinek. Ennek a színvonalát ugyanaz az elöljáró túlságosan magasnak minősíti. [89]

A lappal kapcsolatban már sokat emlegettük, de még eddig nem ismertettük magát a nőmozgalmat.

XI. Pius pápa 1931-ben két fontos enciklikát adott ki. Egyikkel a Katolikus Akciót indította el, a másikkal pedig a szociális kérdésben adott eligazítást. E két enciklika kartája és tankönyve lett a csehszlovákiai magyar katolikus társadalomnak. A kezdeményezés Prágából, a katolikus főiskolások Prohászka-köréből indult ki, meghódította a Szlovenszkói Katolikus Ifjúsági Egyesületek-be (SzKIE) tömörült munkás és parasztfiatalokat. Az SzKIE női vonalon is dolgozott. A csehszlovákiai püspöki kar 1933. március 3-án a Szociális Testvérekre bízta a nők szervezését és kézbentartását, személy szerint pedig Schalkház Sára testvérre, akit országos moderatrixnak nevezett ki. Sára testvér hét tanulmányi hetet szervezett, vezetőket képezni erre a munkára: 1932: Kassa, 1933: Komárom, Érsekújvár, 1935: Komárom, Kassa, 1936: Bártfa, 1937: Bártfa.

Munkatársaival, elsősorban — a csehszlovákiai magyar kisebbség legnemesebb egyéniségével, Eszterházi Lujzával — létrehozták a Katolikus Nőszövetséget. Ennek célja: katolikus nőmozgalmat szervezni, irányítani és összekötő kapocsként szerepelni Csehszlovákia valamennyi katolikus magyar nőegyesülete között, s így:

kialakítani a katolikus női ideált az egyéni életben, a családban, a kenyérkereseti pályákon és a közéletben,

a katolikus világnézet alapján képviselni a női érdekeket erkölcsi, szociális, kenyérkereseti, gazdasági és jogi téren,

a katolikus világnézet szempontjából tanulmányozni a nőket érdeklő kérdéseket,

a magyar katolikus nő- és leányegyesületeket valláserkölcsi, szociális, karitatív, tudományos és gazdasági együttműködésre egyesíteni,

közérdekű dolgokban biztosítani a magyar katolikus női tábor egységes eljárását.

Ebben a szellemben íródtak a Katholikus Nő cikkei, ezekről hangzanak el előadások a különböző gyűléseken, tanulmányi napokon, kongresszusokon. Ez a munka önmagában egész embert kíván, Sára pedig túl van terhelve: „...az üzlettel foglalkozni, hitoktatás, az egész karitász-munkát vezetni... a népjóléti Központ munkája, most itt a házban a szegényeket is kicsit kézbe kell tartani, folytatni a levelezést vidékkel a Nőszövetséggel kapcsolatban, vezetni a Szívgárdát és a Leánykört, a Katolikus Nő-t szerkeszteni és most még az adminisztrációt is megcsinálni s végül a megélhetésünkkel kapcsolatban is gondokat viselni, házat vezetni szóval soksok egy kicsit... azt hiszem nem bírom már tovább... Szégyelem is magam, mert íróasztalomon levelek hetek óta feküsznek és nem tudok válaszolni rájuk... de mit tegyek, mit tegyek?..." [90] „Még várok, de nem tudom meddig fogom bírni... Rettenetes milyen helyzetben és állapotban vagyok. Ma írok M(arianne) [91] testvérnek is s megírom, hogy már soká nem bírom. Két hónapja nem tartottam lelkimagányt. Most akartam vasárnap s megint nem lehet... hogy vágyakozom egy kis nyugalom, külső és belső csend után. Mindent, mindent elvett tőlem az Úristen..." [92]

Még mielőtt ezeket a sorokat leírta volna Sára testvér, igen jelentős esemény zavarta meg a szlovenszkói testvérek életét. 1933 júliusában a csehszlovák hatóságok kiutasítják az eddigi kassai főnöknőt, Olga testvért, aki mint már előbb is láttuk, nem állt szilárdan a lábán, ezzel a kiutasítással teljesen elvesztette a talajt maga alól, és azzal, hogy Kassát is el kellett hagynia, a hivatását is otthagyta. Nem ment vissza a közösségbe, hanem kilépett, és mint civil szociális munkás élt ezután. Ez a kilépés nagy megrázkódtatás volt a szlovenszkói testvérek életében, Sára testvér is megszenvedte. Ezután az ottani lengyel állampolgárságú testvért nevezték ki az elárvult közösség élére, aki a kolozsvári testvérek kapcsolatai révén állandó tartózkodási engedélyt kapott Szlovákiában. Jóakaratú, de ismét csak tapasztalatlan és kis-stílű

lélek volt, teljesen ellentéte Sárának, ami már előrevetette, hogy konfliktusaik lesznek egymással, bár Sára a maga részéről teljes odaadottságot és engedelmességet igyekezett tanúsítani. [93] Az előbb vázolt külső nehézségekhez Sára testvér lelkiéletének igen nehéz periódusa járult. Az ősi egyházi hagyomány az Úristenhez vezető utat hármas útnak nevezi, mely a megtisztulás, a megvilágosodás és az egyesülés útjából áll „nem három egymással párhuzamosan haladó, vagy éppen egymástól eltérő útról van itt szó, hanem... a tökéletességnek arról a három fokozatáról, amelyet egymás után végigjár... a lélek... egyes fokozatnak különféle formája, jellege, változata lehet, az egyes lelkek jelleme, hivatása, gondviselésszerű rendeltetése szerint." [94] *„Ez a három út nem különböztethető meg mindenkor élesen a valóságban:* észrevétlenül át lehet menni az egyikről a másikra... egyébként *a haladás sem állandó:* ... ebben is vannak változások: áradások és apadások. Néha az ember előre megy, máskor hátra, ismét máskor úgy tetszik, hogy egy helyben vesztegel." [95] Sára testvér a megtisztulás útját járja, ez világlik ki lelki feljegyzéseiből: „Most kezdődik ismét minden elölről. Az elsötétedés, a fekete csúnya indulatok, a szenvedélyek rombolása s a mind-ezektől való szenvedés, mert szenvedélyek rombolása s a mindezektől való szenvedés, mert szenvedek, nagyon szenvedek ezektől. Most megint tele vagyok irigységgel, kritizálással, dacossággal, rossz kedvvel, összehasonlítgatással. Már szinte fuldoklom, annyira elönt. Pedig szeretnék menekülni. És mégis benne vagyok. Néha már úgy érzem, a hivatásomra megy. Hiszen jobb volt kint, de nem, nem. Itt kell maradnom, ebben is érzem, oh erősen érzem a két törvényt. Miért, hogy a rossz erősebb. Nem tudok jó lenni. Tudom, hogy ocsmány és aljas mindaz az indulat, ami bennem dúl, szeretnék is harcolni ellene, mégis egy hang bennem (vagy mellettem) folyton szítogatja az indulatokat, oh mennyi mindent fel tud hozni... Segíts Uram, mert elveszek!... Én édes Krisztusom, akarsz engem, így is akarsz? Kitartok! Kitartok! kitartok!" [96] „Hogy segítesz édes jó Istenem! Tegnap megint olyan jó volt. Megengedted, hogy sok mindenen tudjak győzedelmeskedni. Nem nagy dolgokon, apróságokon, másoknak talán megmosolyogni való, de mi tudjuk, Te meg én édes Istenem, hogy az én lelkemben és lelkiéletemben ezeknek a csekélységeknek milyen nagy jelentőségük van. Hogy ez az apró győzelem mennyi sok harcnak az eredménye s milyen sok rámszakadó sötét-

ségnek, indulatnak, elégedetlenségnek a megakadályozója. Ma is tovább akarok jó lenni azzal szemben, akit a legnehezebb elviselnem, kedves akarok lenni hozzá. Csak Te tudod milyen nehéz, segíts, hát segíts!" [97] „Kísértésekkel, nehézségekkel teli idő után nyugalom és valamiféle lelki tétlenség. A lelkem most valahogy olyan közömbös is és teli is van örömmel." [98]

IV. „A jók üldözése"

1934 őszén Sára testvért visszahelyezték Kassára. Komáromba másik testvér ment végezni az eddigi munkákat, a hitoktatást kivéve. Sára testvért a túlhajtott munka fizikailag és lelkileg is megviselte. Elöljárói hivatásbeli bizonytalanságnak ítélték az állapotát, ezért 1934-ben nem kapott engedélyt fogadalomújításra. (A fogadalomtételt írásban kell kérni a Társaságban, hétszer egy évre, egyszer három évre, és csak tíz év után tehető örökfogadalom.) Ezzel megkezdődött életében a legnehezebb próba, amit a lelki könyvek úgy neveznek, hogy „a jók üldözése". Ezt az „üldözést" a kilépett volt kassai főnöknő alapozta meg. Erről később Sára testvér is tudomást szerzett: „Meg vagyok egészen zavarodva... az alázatosság V. foka [99] miatt. Istenem, Te tudod milyen bizalmas voltam Olgához, feltártam lelkiismeretemet s mi lett! Kilépett és nem tartotta meg a dolgokat... nem újíthattam fogadalmat." [100] — Ezt az üldözést Nagy Szent Teréz is megtapasztalta, Önéletrajzában írja, hogy Alkantarai Szt. Pétertől tudta meg: „...hogy a földi szenvedéseknek egyik legnagyobbika éppen az, amely rám nehezült, tudniillik a *jó embereknek elítélő véleménye.*" [101] Ebből bőven kijut Sárának is, de lélekben tökéletesen készen van: „Én nekem megadtad Uram Istenem, már egyszer, hogy félreismerjenek, ne értsenek meg. És már tudom *a Te jóságodból* (kiemelés tőlem — M. I.), hogy ez mit jelent! Hozzám már voltál egyszer ilyen irgalmas. Igaz, hogy kimondhatatlanul szenvedtem, lázadoztam is, nehezen fogadtam el, keserves volt! — És most, ha visszanézek rá, örülök, hogy ilyen jó voltál hozzám. Fel akarom vértezni a lelkemet az eljövendő nehézségekre. Nem kérem Uram, nem kérem, mert nem vagyok olyan erős, hogy kérjem, de ha küldöd, el akarom fogadni szeretettel. Előre akarok készülni erre: bárki részéről érjen meg nem értés: akit szeretek, annak részéről, vagy akinek becsülésére sokat adok, tekintélyes vagy kis ember részéről, úgy akarom elfogadni, amint küldöd, és mint mindenből, ebből különösképpen merítem azt, hogy a Tied legyek, hogy úgy fogadjam, mint olyan fordulatot, amely mindig jobban elválaszt az emberektől, és mindig jobban és jobban kapcsol Hozzád!" [102]

A fogadalom nélküli évet mint fogadalmas éli végig: „Ó a lélek érzi lekötöttségét kimondott és leírt szavak nélkül is..." [103] Még egy fontos dolog történik az 1934-es évben. Missziós-vasárnapon ébred fel szívében először a missziós vágy: „...lelkesedve vágyom ... a misszióba, szeretném, ha mehetnék..." [104] Egyelőre hallgat róla.

1934 októberétől Kassára helyezik át. Munkaköre a SzKIE és a Nőszövetség szervezése. Mint minden más munkát, ezt is kiválóan végzi. Mindamellett sokasodnak nehézségei a kassai közösségben. Ezen egy cseppet sem szabad csodálkoznunk, ahogyan Newman bíboros írja (neki is kijutott a jók üldözéséből): „A legjobb emberek is bizonyulhatnak megbízhatatlannak. Nagyoknak mutatkoznak, kicsiknek bizonyulnak. Ma szilárdan állnak másnap meg elbuknak. Ilyen az emberi erény. Arra int, hogy senkit se tekintsünk a földön mesternek. Csak tökéletes Urunkra hagyatkozzunk. És alázkodjunk meg önmagunkban." [105]

A közös élet nagy ismerője, Marmion apát is így ír erről: „A félreértések, félreismerések, vélemény- és nézetütközések — amelyekkel telve van a szentek élettörténete — a különböző vérmérsékletből (temperamentumból), a jellemből, a lelkületből, a neveltetésből és kinek-kinek a maga elé tűzött megvalósítandó eszményéből fakadnak. Ha volna olyan kolostor, ahol csak és csupa kanonizációra érdemes szent élne — azok is szenvednének a közös élettől. Ez a szenvedés annál élesebb, minél finomabb a szellem és érzékenyebb a lélek. Minden közösség, legyen bármilyen buzgó, tartozzon bármely rendhez, alá van vetve ennek a törvénynek és a legnagyobb szentek sem mentesek tőle." [106]

Sára testvérnek legnagyobb nehézsége a helyi elöljárója, ezt így fogalmazza meg: „...az egyetlen, a legnagyobb ellentét köztünk a két teljesen különböző temperamentum. Én kolerikus vagyok, ő melankolikus. Én közlékeny vagyok, ő teljesen zárkózott; én hangos, ő csendes; én durva, ő finom; én erős, ő törékeny; — szóval a lehető két legnagyobb ellentét. Persze, hogy nehéz. De honnan tudom, hogy ő nem szenved? — Talán jobban szenved, mint én, éppen tőlem! ..." [107] Éppen azért, mert ilyen világosan látja a helyzetet, tudatosan viseli: „Becsületem és jóhírnevem a Társaságban eléggé meg van tépázva... nem bíznak bennem... tudom, hogy sokban ártatlanul ítélnek el... Nem akarok tenni semmit becsületem visszaszerzése érdekében..." [108] „Milyen kegyelmes és jó vagy hozzám Uram! A külső sikerek mellé adtál olyan sok

belső elesést... látható hibát, hogy megóvtak a kevélységtől. Össze vagyok törve és meg vagyok semmisítve." [109] „...hosszú idő óta engeded, hogy szenvedjek az igazságtalanságtól. Félreismernek, szavaimat, tetteimet, viselkedésemet félremagyarázzák..." [110] „Én szeretem a Te Deum-ot. Szeretem olyankor is énekelni, mikor tele vagyok bánattal és fájdalommal... Nem akarok tenni semmit, hogy magam igazoljam..." [111] „...dicséretben talán elöljáró részéről soha sincs részem..." [112] „...Most ismét nagy bajban vagyok. Nagy félreértések közepében... abban nem vagyok bűnös, amivel vádolnak..." [113] „Kettő van ami nagyon fájt: 1) az a vád, hogy lázítok és 2) hogy nem dolgozom elég szorgalmasan... sohasem lázítottam... Szorgalmasan dolgozom. Ezt tudom..." [114]

1937-es év a megszokott nőszövetségi munkával indul. Áprilisban az általános főnöknő, Margit testvér a Brazíliában élő magyar bencésektől levelet kap, melyben magyar testvéreket kérnek missziós munkára. Sára missziós-vágyát már ismeri a főelöljáró, tehát igenlően válaszol. A helyi elöljáró kissé másként látja: „...Az a brazíliai terv egyelőre nagyon kalandos, arra... jó, hogy (Sára testvér) fantáziáját lekösse. Hadd örüljön Sára testvér neki, végül semmi sem lehetetlen Istennek." [115]

Május 7-től lelkigyakorlaton van Magyarországon. „A mostani lelkigyakorlat szent idejét szeretném felhasználni arra, hogy véglegesen és visszavonhatatlanul megtegyem Szűzanyának való teljes odaadottságomat..." [116] Ebben a lelkigyakorlatban történik meg lelkében a nagy fordulat, szinte befejeződik számára a megtisztulás útja, és megkezdődik a kevésbé szétválasztható megvilágosodás és egyesülés útja. „...valahogy úgy érzem, hogy amiért olyan sokat imádkoztam, most megkaptam: *a megtérés kegyelmét*... Új életnek kell kezdődnie... fogadalmakban öntudatos, fogadalmakat átélő életnek!... Hisz ez semmi új... nekem mégis új lesz, nekem mégis több lesz, mert most új és több *a kegyelmi meglátásom* a fogadalmakról." [117]

Lelkigyakorlat után visszamegy Kassára és folytatja a munkát. Közben folyik a levelezés Brazíliával. Onnan sürgetik, hogy induljon minél előbb a testvér, de következetesen nem válaszolnak arra a kérdésre, hogy a testvér fenntartására milyen anyagiakat biztosítanak. A pannonhalmi főapát (Kelemen Krizosztom) is erősen pártfogolja az ügyet, az elöljárók úgy döntenek, hogy Sára testvér adjon át minden mun-

kát és jöjjön át Magyarországra. 1937. augusztus 18-án ezt írja: „Végleg eljöttem Kassáról... A szívem majd megszakad befelé — Misszióba megyek! Oda vágytam mindig." Először pihentetik. Ugyanis a túlhajtott munka következtében — ez a bőrgyógyász Nékám professzor véleménye — teljesen ártalmatlan, de igen keserves bőrbaj támadja meg: furunkulusai támadnak a testén a fejétől a talpáig mindenütt. Ausztriában, Mönichkirchenben, magaslati levegőn tölti vakációját más testvérekkel, itt írja meg a következő levelet, válaszul egy beszélgetésre, amelyből értesült, hogy milyennek látják őt eddigi elöljárói.

„Mönichkirchen 1937. okt. 1.

Kedves jó Margit Testvér!

Mielőtt ezt a levelet írni kezdtem volna, buzgó szívvel kértem a Szentlélek Úristen kegyelmét, erősítését, megvilágosítását, hogy egészen őszintén, gyermeki bizalommal írhassak, mindent úgy ahogyan kell, hogy semmiféle önszeretet, magam keresése ne vezessen félre, hogy úgy írhassak mindent, mintha szentgyónásban az Úristen színe és az Ő helyettese előtt nyitnám meg szívemet.

Mindjárt az elején meg kell írnom, hogy ez nekem nagyon nehéz, mert igen sokra tartom, ha értékelnek, ha szeretnek, ha becsülnek s nagyon fáj ennek az ellenkezője. De most érzem, hogy egészen, a fájásig őszintének kell lennem, még akkor is, ha elveszteném azt, ami után annyira vágyódom: a Te szeretetedet, kedves jó Margit Testvér.

Mindenekelőtt legutóbbi találkozásunk alkalmával folytatott beszélgetéssel kapcsolatban szeretnék egyet-mást megírni. Még pedig a kedves Anitta Testvértől kapott információval kapcsolatban. Ha jól emlékszem különösen négy pont volt, amely szóba került: 1) egyeseket jobban szeretek, 2) nyugtalanságot, zavart keltek a közösségben, 3) kritizálok, 4) elkeseredésemben többször emlegettem, hogy öngyilkosságra gondolok. — Nem tudom, jól emlékszem-e, de én ezt a négyet jegyeztem meg. Mind a négy pontot komoly elmélkedés tárgyává tettem napokon keresztül. Isten kegyelmével minden oldalról jól meg akartam vizsgálni, szembe akartam nézni a kérlelhetetlen igazsággal s azt akartam és akarom most is, hogy minden szépítgetés és mentegetődzés nélkül írjak meg ezekkel kapcsolatban mindent — úgy, ha ez embe-

rileg lehetséges — mintha az igazságos Isten színe előtt állnék. Világosan tudom, hogy e kettő mindíg segít: az igazság és a jóakarat. Mindig be akarom látni hibámat — bármennyire fájjon is ez — én mindig kész akarok lenni a vezeklésre és hibáim megjavítására.

Engedd meg kedves Margit Testvér, hogy pontról-pontra menjek, úgy amint átelmélkedtem ezeket.

1. Pont. Egyeseket jobban szeretek. Igen, ez valamiféleképpen igaz. A kassai közösségben jobban szerettem Izuskát és Bernadette Testvért. Ennél a pontnál azonban a *lelkiismeretem teljesen nyugodt,* mert nincs semmiféle rendetlen szeretetről szó, s azután, a legjobb lelkiismeretem szerint, hogy őket jobban szeretem, az nem vont el a többiek szeretetétől. Izuskával való nagyobb egymásiránti szeretetünk és bizalmunk arra buzdított minket — miután egy és más nehézségeinket egymásnak elmondottuk — hogy sokat imádkozzunk közösben, közös szándékra, vagy egymás szándékára. Izuskával különösen sokat imádkotunk a kassai közösségért, egyes testvérekért és a közösség jó szelleméért. A másik testvérrel különösen két évvel ezelőtt egymással való beszélgetésünk közben sokszor vétkeztünk a testvéri szeretet ellen, de ennek rendszerint én voltam az oka és nem ő. Egy év óta azonban mindketten mindent megtettünk — különösen az ő buzdítására, hogy ezt többé ne kövessük el s kerültünk minden alkalmat, ami erre vezethetett volna. Az egyik testvérrel kapcsolatban általános nézet a közösségben, hogy mi nem szeretjük egymást, vagy jobban mondva, hogy én nem szeretem őt, holott az igazság az, hogy mindketten őszintén szeretjük egymást, de mindketten rendkívül heves természetűek vagyunk s így néha előfordult, hogy egymással szemben indulatosan beszéltünk, illetve én beszéltem vele indulatosan és türelmetlenül s így a látszat az volt, mintha én őt nem szeretném, vagy nem tudnám elviselni.

II. Pont. Zavart, nyugtalanságot keltek a közösségben. — Nagyon nyugtalan természetű vagyok. Ideges, gyors, kapkodó. Minél nehezebb és komolyabb munkám van, annál inkább fokozódik ez. Szellemi munkánál úgy nyilatkozik meg, hogy munka közben felugrom hirtelen kimosok egy pár harisnyát, azután ismét dolgozom, ismét felugrom, gyorsan végigsétálok a kertben s úgy megyek vissza dolgozni. Ez a nyugtalanság kihatott lelkiéletemre is s ezért lelkiatyám csaknem folytonosan nyugalomra intett s a nyugodtságot adta fel igen gyakran erénygyakorlatnak. A bennem

rejlő nyugtalanság ellen examen particularéval is küzdöttem. Tudatosan törekedtem a nyugalomra, közömbösségre. Kedves Marianne Testvér is foglalkozott velem ilyen szempontból. Az Úristen kegyelméből úgy vettem észre, mintha az utóbbi félév alatt sikerült volna ezen a téren egy-két lépést tenni előre. Lehet, hogy ez a nagy nyugtalanság hatott kifelé és nyugtalanította a közösséget, különben nem emlékszem, hogy mivel nyugtalanítottam a testvéreket. *Ez a nyugtalanság* azonban *hivatásomat egyáltalában nem érinti.*

III. Pont. Kritizálok. Mikor erről beszéltünk egészen határozottan és biztosan mondottam, hogy nem emlékszem erre. Azóta nagyon nagyon sokat foglalkoztam ezzel és vizsgáltam magam s szomorúan és bánatos szívvel kellett rájönnöm, hogy bizony nagyon sokat kritizálok. Rendszerint nem személyt, hanem egy-egy intézkedést, rendelkezést. Rájöttem arra is — az Úristen kegyelméből — hogy miért nem tudtam, hogy kritizálok. Mert nem figyeltem magam s nem vettem észre, hogy *az elégedetlenség minden formájában kritika. Panaszkodás formájába* is öntöttem a kritikát s azzal áltattam magam, hogy „csak" panaszkodom. Miután nagyon erős humorérzékem van s rendkívül tréfás természetű vagyok, nagyon sokszor egy-egy intézkedés, vagy más hibájának kitréfálása sem volt más mint kritika. S a tréfában bizony sokszor átléptem a határt s egészen a kigúnyolásig mentem. Hálát adok az Úristennek, hogy ezt megmutatta nekem, s remélem, hogy megadja a kegyelmet, hogy bármilyen formájú kritika ellen fel tudom venni a kérlelhetetlen, az Ő irgalmából remélem sikeres harcot.

IV. Pont. Elkeseredésemben többször emlegettem, hogy öngyilkosságra gondolok. Öngyilkosságról két alkalommal beszélgettünk a közösségben. Egyszer, mint említettem, mosogatás közben, egészen tréfás módon, amelynek az egész beállítása komolytalan volt. Második alkalommal, mikor kedves Marianne Testvér arról beszélt nekünk egyszer, hogy néhány évvel ezelőtt a Tátrában olyan kényszerképzete volt, hogy le fog ugrani az emeletről. Ezzel kapcsolatban említettem, hogy az öngyilkosság gondolata gyermekkorom óta olyan sokszor felbukkant bennem, egészen öntudatlanul, de ekkor sem említettem azt, hogy elkeseredésemben akartam öngyilkos lenni. Egy alkalommal azonban tényleg megtörtént, hogy nagyon keserű hangulatomban — mely rendszerint nagyon ritkán van, mert különben természetem derült és optimista — k[edves] Anitta Testvérnek négyszemközt

beszéltem az öngyilkosságról, de ez annyira nem volt tudatos és szándékos — ugyanakkor rosszul voltam — hogy még gyónásban sem említettem meg soha s ezt illetőleg lelkiismeretem ma is teljesen nyugodt.

Kedves jó Margit Testvér, a jó Isten látja lelkemet, hogy igyekeztem teljes őszinteséggel feltárni mindent Előtted s most mielőtt befejezném levelemet nagyon alázatosan és bánkódó szívvel kell megvallanom, hogy bizony itt sem viselkedtem mindig úgy, amint kellett volna. Két, vagy háromízben nem győztem le indulatosságomat és hevességemet, türelmetlenül beszéltem, sértődő voltam s ezzel rossz példát adtam. Kritizáltam is, hiszen itt és így jöttem rá — amiért hálát adok az Úristennek — elégedetlenkedésemmel önmagamban s kifelé is vagy kétszer-háromszor voltam elégedetlen, zsörtölődő.

Kedves jó Margit Testvér, mikor most így látom magam előtt nyomorúságaimat s rettentő sok hibámat, nem tudok mást tenni, mint az evangéliumi adóssal felkiáltani: „Légy türelemmel irántam s én mindent megfizetek!" legalábbis szívemlelkem teljes jóindulatával igyekszem mindent elkövetni, hogy olyan lehessek, amilyennek engem az Úristen és a Társulat látni akar. S ezért remélem, hogy mind az Úristen, mind a Társulat is irgalmasan megtűr engem a közösségben s megadják nekem a lehetőséget a vezeklésre, javulásra és haladásra. Ámen.

Nem tudom, hogy ezenkívül még szükséges-e az a néhány sor, amit ittléted alatt kértél tőlem kedves jó Margit Testvér, vagy sem. Ha szükséges azt is el fogom küldeni.

Magam irgalmas szeretetedbe ajánlva, maradok mély tisztelettel kezedet csókolva

Krisztusban és szent Benedek Atyánkban hálás
engedelmességre és alázatosságra törekvő leányod:
Sára testvér" [118]

A pihenési idő után — mivel kilátásban van a brazíliai út — mindig olyan beosztást kap az anyaházban, amire éppen nincs ember. Egy év alatt 18 féle munkát kellett végeznie. De addig még át kell élnie a „jók üldözésének" legsúlyosabb formáját is. 1937. XII. 12.: „Este Margit testvér hivatott. Brazíliáról volt szó... De magyar állampolgárrá kell lennem —

(eddig csehszlovák állampolgárként élt tartózkodási engedéllyel Magyarországon — kiutazási előkészületei is mint csehszlovák állampolgáré voltak. — Magyar állampolgárrá azért kell lennie, hogy mint kisegítő tanítónő mehessen ki és akkor a magyar államtól kapna fizetést, kiutazást stb.), [119] és világi ruhában kell mennem... Döntöttem: vállalom. Utána jött e rettenetes beszélgetés. Megtudtam a Tanács döntését: költestvérnek vagyok áthelyezve. A szívem majd megszakad!... Nagyon szeretsz én Krisztusom" Másnap folytatta: „Éjjel alig aludtam. Sokat sírtam és sírok!... Rettenetesen szenvedek! Szeretnék tisztán látni! — Vajjon tényleg minden úgy van, amint mondják —, vagy egy nagy összefogás ellenem? — Talán nem is tudják: minden ellenem szól! S oly sokra nem emlékszem! Nem emlékszem! Hogy I testvért megráztam volna! (I testvér sem emlékszik ilyenre).Hogy H-t most nyáron öltem, gyötörtem... Nem emlékszem!... Úristen segíts! Mert el fogok veszni! Világi ruhát kell öltenem, — ha el is megyek Brazíliába! — Ó hát ezt is meg kell érnem! — Legyen meg a Te akaratod!" XII. 14.: „...Már kicsit nyugodtabb vagyok. Gondolataim néha még összevissza szaladnak, de már sokkal nyugodtabb vagyok." Ez után következik az az élmény, amit nem ír le a naplóba, ami a lélek titokzatos mélyén játszódik le, ami megvalósította benne a teljes önátadást a szeretett Jegyesnek, a teljes azonosulást a Jegyes akaratával. Felismerve „föltámadásának erejét, de a szenvedésben való részesedést is..." (Fil. 3,10—13). Gyakorlatban képes élni a lelkigyakorlatban megtapasztalt 'új és több kegyelmi meglátást a fogadalmakról'. Csak ilyen belső átélésnek tulajdonítható, ami ezután nyilvánvalóvá lesz életében, amire Mamuska 1937. december 21-én vagy 22-én kelt levele a maga kedves tört magyarságával a bizonyság: „...nekem kívánsz, hogy olyan boldog legyek a hogy te most vagy". Alig egy hét alatt (december 12-től) jutott el a legmélyebb megalázottság állapotából a legtökéletesebb belső boldogság és Isten akaratával való teljes azonosultság állapotába, és ez a boldogság, ami elömlik egész valóján, bámulatba ejti környezetét. Pedig a megpróbáltatások nem szünetelnek. Az egyik elöljáró rendeletére, éppen december 24-én délelőtt kellett megvenni a civil ruhát, amit karácsony után fel kellett vennie. Állta a megpróbáltatást; végzett minden munkát, amit rábíztak. Mamuska még két levelében, 1938. január 1-i és 11-i levelében visszatér a „boldogságra": „leveled megkaptam és én is az új évre a legjobbakat

kívánok. Plané hogy irtal, hogy nagyon boldog vagy..." És: „...mikor karácsonykor nekem mindent jót kivantal és irtal hogy én is olyan boldog legyek mint te vagy..."

1938 januárjában néhány hétre át kell vennie az egyik testvér munkakörét a Kath. Háziasszonyok Országos Szövetségében. Ez ismét hasonlít a nőszövetségi munkához, mert a Szt. Zita körökben szervezett háztartási alkalmazottakkal kell foglalkoznia. Már két hét múlva eljut a főelöljáróhoz a hír, hogy meg vannak elégedve munkájával és nagyon szeretik. Január 15-én erről tudomást szerezve írja: „...Először féltem ezektől (ti. a dicsérettől). — Most már nem félek. Hálát adok ezekért éppúgy, mint a szenvedésekért, nehézségekért. Minden kell, hogy közömbös legyen! Csak Krisztus szeretete nem! Hála Neked Uram! — Hála Neked Szűz anyám, Te édes, drága!!" — Február 27-én, a februári lelkimagány napon Margit testvér enyhíteni akarja Sára testvér kitaszítottságát, ráadja a kültag [120] ruhát, ezentúl tehát nem civilben jár, hanem mégis a Társasághoz tartozás egyenruháját viselheti: „Reggel Margit testvér adta rám az új egyenruhát: a kültag-ruhát. Nagy szeretettel ölelt meg. Egész nap jó volt. Még csendes, boldog. Este a kápolnába vonultam, bejött Margit testvér és behívott magához. Jól beszélgettem vele. Teljes bizalommal és nyiltsággal. Érzem, hogy szeret! Igazol az Úr! — Hisz nekem! Nem hiszi, hogy ez az egész nyugalom, béke és boldogság csak önuralomból látszik. Hiszi, hogy így van. — Nagyot lendített rajtam! Boldog vagyok!"

Március 3-án újabb esemény történt. Reggelinél a testvérasztalnál azt mondta a kerületi elöljáró, hogy: „most már a kültagokkal kell étkeznem (vagyis nem étkezhet a testvérekkel). Margit testvér mosolyogva nézett rám és azt mondta: 'Szerencse, hogy Sára testvér nincs puhafából faragva!' Örültem ennek a megjegyzésnek. — Boldog vagyok, pedig fáj, hogy el kell mennem a Testvér asztaltól! — De Te akarod édes Jézusom!..."

Ugyanaznap összegzi az eddig történteket: „Nagy megpróbáltatásokon mentem keresztül. Elvétetett tőlem a testvérruha. Vádak hangzottak el ellenem, melynek volt ugyan alapjuk, de valóságban mégis mások voltak, mint ahogyan ide kerültek. Olyan képet kaptak rólam az Elöljárók, h[ogy] csodálkozom h[ogy] azok után megtartottak. Azt hittem minden összeomlik, csak az Úr kezébe kapaszkodtam, semmi más reményem nem volt. És hallgattam. Nem próbáltam

igazolni magam. Tudtam, hogy hiábavaló. Az Úrra bíztam mindent! S most milyen jó, milyen nagyon jó minden!! Az Isten felemelt! Igazolt! Már látom, hogy M[argit] testvér hisz nekem, szeret engem és másként lát, mint akkor a panaszokon keresztül ítélt. Milyen jó, ha az ember teljesen Istenre bízza magát. — Mit ért volna, ha én akartam volna magam igazolni? Ha kerestem volna érveket igazolásul? Hittek volna? Csak Tebenned bízom és mindig Rád hagyatkozom Uram Istenem!"

V. Sára testvér lelkiélete és aszketikus gyakorlatai

Életének eddigi eseményei bebizonyítottnak mutatják, hogy magasfokú lelkiéletet élt, teljesen azonosulni tudott Isten akaratával, és a legnagyobb szenvedést is hősiesen nemcsak elviselte, de szeretni tudta és boldognak érezte magát. Ez a csúcsa a hegynek, de hogy jutott fel ide? Már eddigi megnyilatkozásaiból is láthattuk, hogy milyen tudatosan figyelte önmagát, és mennyire azon volt, hogy helyes önismeretre tegyen szert, azaz alázatos legyen, mert az alázatosság: igazság, azaz az igazságnak megfelelő magunk megismerése és ennek megfelelő magatartás. Szent Benedek — akinek a szellemét élte a Társaságban — az alázatosságnak 12 fokát különbözteti meg; az első: tudatosan élni Isten jelenlétében —, a 12-ik pedig: „ha a szerzetes nemcsak szívében alázatos, hanem külső magatartásában is alázatosságot mutat...". [121]

A „Megtisztulás útja" Tanqueray [122] szerint (akinek könyvét Sára testvér buzgón forgatta) a bűnbánat és a vezeklés útja, három fő eszközzel: 1. A külső-belső érzékek és szenvedélyek megfékezése, az értelem és az akarat megrendszabályozása, azaz régi, teljesen félreértett szóval: az önmegtagadás útja. Voltaképpen úgy nevezhetnénk, mint a sportoló alapozó, bemelegítő gyakorlatait, amelyek erősítik állóképességét és rugalmasan tartják izmait. 2. Harc a hét főbűn ellen. Főbűn: az ember fő rossz hajlama; nem önmagában bűn, hanem abból folynak mindazok a cselekedetek, amelyekkel megbántja Istent és embertársait. Az egyházi hagyomány hét ilyet ismer: kevélység, irigység, harag, — a következő három az érzékiség tartományába tartozik: torkosság, bujaság, restség — a hetedik a fösvénység. Egy-egy ilyen fő hajlam az ennek megfelelő cselekedeteket segíti elő, mint Sára írja is: „Nagyon kevély, gőgös és nagyravágyó és nagyratörő vagyok. Első akarok lenni... Nem akarok háttérbe szorulni... De hogyan küzdjek?... Még nem látok semmit." [123] 3. A kísértések, amelyek a lelkiélet ezen útján megrohamozzák az embert. „Micsoda viharok és micsoda szenvedélyek dúlnak mostanában bennem! Tele vagyok önzéssel, irigységgel, haraggal, indulatossággal, érzékeny-

séggel, daccal, konoksággal, érzéki vággyal..." [124]
Hogyan indul harcba ezzel a háromfejű sárkánnyal, amely annyiban hasonlít a mesebelihez, hogy ha egy fejét sikerült éppen levágni, azonnal másik nő helyette, igaz, kicsivel gyengébb már. Folyamatos gyengítéssel elérhető, hogy az értelem és akarat uralma alá kerüljön.

Első eszköze az ima. A testvérek lelkiéletét a következő imakötelezettségek táplálják: napi fél óra elmélkedés, szentmise, reggeli-déli-esti ima, napi fél óra lelkiolvasmány, szentolvasó, havonta egy nap lelkimagány, évente nyolc nap lelkigyakorlat. Sára testvér nagyon komolyan veszi mindezt: „Egész napom olyan lesz, mint amilyen az elmélkedésem reggel..." [125] Lelkinaplójából tudjuk, hogy milyen keserűen vádolja magát, ha saját hibájából elmulasztja valamelyiket, vagy keservesen panaszkodik, ha a temérdek munka miatt valamelyiket kénytelen elhagyni.

A másik eszköze a fegyelem megtartása. Minden szerzetesháznak megvan a saját belső életformája, ennek a kereteit mindenkinek be kell tartania. Sára testvér nemcsak a kereteket tartja be, de élettel akarja kitölteni. Természetesen, egy olyan szabadon mozgó, elsősorban házon kívül dolgozó szociális testvérnek nem olyan kötött a napirendje, mint egy tanító, ápoló, vagy éppen kontemplatív nővérnek, de éppen olyan komolyan, vagy még komolyabban kell vennie az adott napirendet, különben kisiklik. A testvérek közösségben megadott napirend szerint élnek, felkeléstől lefekvésig szabályozott időben. Reggel csengetésre ébredni, torna, mosakodás, reggeli ima, elmélkedés, szentmise, reggeli, munka, déli ima, ebéd, munka, lelkiolvasás, rekráció, megbeszélés, esti ima, mosakodás, lámpaoltás. Bizonyos időt hallgatásban (silentiumban) kell tölteni. Az esti imától másnap reggelig az ún. nagy szilencium, munkaidő alatt pedig az ún. kis szilencium van, ami azt jelenti, hogy csak a munkával kapcsolatos mondanivalókról szabad beszélni. „A fegyelmet és az engedelmességet kell különösen gyakorolnom, erre kell nagy súlyt fektetnem. Szilencium..." [126] írja elő önmagának Sára testvér. Állandóan ellenőrzi és következetesen elmarasztalja magát, ha ebben hibázik. Újra és újra elhatározza és számonkéri önmagát: napirend, felkelés, torna, elvégezte-e? A szilencium, elsősorban a munka alatti „kis szilencium" betartását ellenőrizni, hiszen itt tág tere nyílik az engedményeknek: „...a kevésben való hűség... Mindennapi munkám... mennyi alkalom a hűségre és u[gyan]-

akkor mennyi alkalom a hűtlenségre!...” [127]

Harmadik eszköz a közösség maga. A közösség, mint előbb láttuk Marmion apát szerint, akkor is szenvedéssel jár, ha csupa kanonizálásra érdemes ember él együtt, hátha még csupa kezdő és csetlő-botló, egy alig tíz éves, szinte tegnap alakult Társulat tagjai képezik! „Nehéz a közösség és nehéz a testvérekkel együtt élni... Jól tudom, hogy nem szeretnék közösségen kívül élni, nem tudnék már másként élni, mint így... hűséges akarok lenni és maradni mindhalálig...” [128] „A közösség az utóbbi időben oly nagyon nehéz volt... De nekem nem szabad megelégednem azzal, hogy a közösséghez közelebb jutottam. Küzdenem kell a bennem lévő irigység ellen.” [129] „...valahányszor találkozom azokkal, akiket érzelmileg nem tudok szeretni, azonnal elmondani érte egy röpimát: Jézusom áldd meg őt!... Jézusom... nem kérem, hogy könnyítsd meg érzelmeimet, de ne engedd, hogy kifelé hasson... ne engedd, hogy lássék rajtam... add, hogy tudjak eredményesen küzdeni önmagam ellen!” [130]

Melyek Sára testvér eszközei, „alapozó gyakorlatai”? Elsősorban az engedelmesség, hogy alkalmazkodik a közös imákhoz és a ház napirendjéhez. Egész életében azon igyekezett, hogy több imaidőt találjon, nagyon szerette a szentséglátogatást, reggel azon volt, hogy első legyen a kápolnában (erre sokan emlékeznek, hogy őt már ott találták, mire lementek), napközben legalább negyedóra szentségimádást végzett; hamar felébredt lelkében a vágy, hogy mondhassa az Egyház hivatalos imádságát, a breviáriumot. Népnyelven ilyen akkor még nem volt, latinul meg nem tudott. Kb. 1934-től végzi a Boldogságos Szűz kis Zsolozsmáját (1930 körül megjelent bilingvis fordításban). Halálosan komolyan veszi azokat az eszközöket, amelyekkel korlátok között tarthatja alaphibáját (főbűnét) és annak kísérő jelenségeit. „Mindennap valami apróságot elhatározni s azt keresztül vinni...” [131] Mi ez az „apróság”? Ilyeneket olvashatunk: Nem iszom kávét, amit szeretek, hanem tejet, amit utálok, vagy legalább kávét sok tejjel. Nem sózom utána az ételt, mindent úgy eszem, ahogy az asztalra adják. Időn kívül nem eszem. Nem fogadok el édességet (kínálhatták a külső munkában). Nem akarok más hibájáról beszélni, vigyázok, hogy esetleges megjegyzéssel mást ne ingereljek erre. — És megszerzi lelkiatyja és elöljárója engedélyét (mert engedély nélkül nem tehetné!), hogy ciliciumot, vezeklőövet viselhessen. (Ránk maradt két vezeklőöve.) „Önmegtagadás nélkül

nem megy" — írja egy helyütt, és vezeklési gyakorlatait másoktól észre sem véve végzi — ugyanakkor a belső önmegtagadást sem hanyagolja el, sőt felismeri azt, hogy mindent fel lehet használni a jóra: „...Tudom, hogy velem voltál. Milyen napokat éltem! Hogyan süllyedtem, és mégsem bánok semmit. Mindent fel lehet használni jóra. A gonosz gondolatokat és rossz indulatokat is. Ha nem másra, arra, hogy megállok és hűséges vagyok! És én fel akarok használni mindent. Ugye Tőled nem szakadtam el, pedig mi minden volt körülöttem és bennem! Hűség, szeretet, hűség! Hűség, szeretet, hűség! Hűség, szeretet, hűség!" Egy szentírási rész alapján (Örvendeztem, mikor mondták nekem, az Úristennek megyünk hajlokába) [133] a következőket írja: „Mi minden visz engem az Úrnak hajlékába? Szeretet, hála, dicsőíteni akarás, kötelesség, [134] bűnbánat, de odavisz, oda kell, hogy vigyen a kísértés, a nyugtalanság, rosszra való hajlam, a bűn, a hitványságom, gyengeségem és minden negatívum ami bennem van... Minden ide kell vezessen engem! Ilyen szemmel kell néznem mindazt a rosszat, ami bennem van, megérteni, hogy az Úristen még ezt is csak azért engedi meg, hogy Hozzá jussak..." [135]

Így fejezi ki, hogy megtapasztalta Szt. Pál szavainak igazságát: „...az Istent szeretőknek minden javukra szolgál". (Róm. 8,28) Ezért tudott csak Istenben bízni és Rá hagyatkozni — és ezért tudta törés nélkül elviselni a „jók üldözését" — és ezért tudta később önként vállalni a vértanúságot.

VI. Missziós tervek

Sára testvér eddigi életét áttekintve látjuk, hogy alig serdült fel, árvaság, háború, Trianon, kisebbségi sors volt az osztályrésze, majd a hivatás mindent betöltő élménye foglalta le. 1929-től 1938 elejéig az őt foglalkoztató legfontosabb kérdések mind a hivatásával, lelkiéletével kapcsolatosak, szinte eltörpülnek mellettük a kitűnően végzett és különösen a kisebbségi magyarságnak rendkívül fontos munkák. A világpolitikai kérdések nem érnek el tudatáig, elég neki a kisebbségi sorsot viselni. Igen jellemző erre 1937 őszén Mönichkirchenben írt levelének háttere. Ebben ugyan derűs hangon számol be a nyaralás mozzanatairól, és még arról is tud tréfálkozni, hogy „németül gyóntunk". Itt van egy figyelemre méltó mondat: „H. (aki a nyaralók közül egyedül tud anyanyelvi szinten németül) mindig szörnyűlködik, ha kérdezek valamit." Szerzőnek alkalma volt megkérdezni az egykori nyaralótárstól, és későbbi munkatársától, hogy min kellett szörnyűlködnie? „Hát Sára testvér azt kérdezte, hogy kell azt mondani, hogy bosszúvágyó gondolataim voltak. S mikor azt mondtam, hogy egy szociális testvérnek hogy lehetnek bosszúvágyó gondolatai, azt felelte: 'látszik, hogy nem éltél kisebbségi sorsban'."

Az előbb említett „jók üldözésén" túl ebben az időben Sára testvérnek csak egy gondja van: hogyan intéződik el brazíliai útja. Ez ügyben folyik a levelezés, mindig újabb nehézségek merülnek föl, sőt úgy látszik, hogy mégsem lesz Brazíliából semmi, és inkább Los Angelesbe küldik. Sógora már el is jár a csehszlovák hatóságoknál, hogy hogyan kérhet útlevelet Amerikába. — Ebbe a gondolatvilágba robban bele „bombaként ... a hír, hogy Ausztriába bevonultak a németek és megtörtént az Anschluss. Mindenki ennek a hatása alatt áll. Mindenki ezt tárgyalja és találgatják: mi lesz ebből?" [137] Többször említi a napló az ausztriai eseményeket. Március 17: „Az önálló Ausztria megszűnt..." Március 20: Kirándul Máriaremetére, és keresztül megy Pesthidegkúton, ahol „a leventék ekkor vonultak, és 'Heil Hitler'-eztek". [138] Április 26: „Rettenetes kavaros idők vannak!" Egyelőre azért mégis az Eucharisztikus Világkongresszus a fontosabb, és saját brazíliai útja, ami hirtelen nagyon

jó irányba látszik fejlődni. A Kongresszusra hazalátogat az a bencés atya, aki várja a kiutazó testvért és reméli, hogy elintéződnek a formaságok és már együtt utazhatnak vissza júliusban. A Kongresszushoz kapcsolódik munkabeosztása is. A Cserkészbolt kapta meg a kongresszusi emléktárgyak árusítási jogát; Sára testvér a bizományosaikat szervezi, elszámolásukat intézi. Egy könnyű, de mégis fekvésre kényszerítő betegség alatt még irogatni is tud: „Lélek a hétköznapi arcok mögött" és „Húsvéti emlék". [139] Elkövetkeznek az Eucharisztikus Kongresszus gyönyörű napjai. Három eseményen vehet részt: a megnyitáson, a pápai Legátus miséjén és a záró körmeneten. Erről Forgách Erzsikének írt levélben számol be: „Kimondhatatlanul hálás vagyok az Úristennek mindenért, ami így jutott nekem, mert minden olyan mély és fenséges élmény volt... A Kongresszus megnyitásán ott voltam, de persze csak a távolból hallgattam, így is gyönyörű volt. A két legszebb ünnepségen... résztvehettem. s ez a kettő: a legátusi mise és a délután[i] szentséges körmenet... Kimondhatatlan élmény volt ez a szentmise, nem is lehetett másként, mint repeső szívvel, szárnyaló lélekkel hallgatni. Százezrek áldoztak. Az Úrjézus (!) járkált közöttünk, minden sorban végigment... minden áldoztató pap két-két ministránssal járkált a padok között s áldoztattak. ...ott álltak a gyóntatószékek a padok között s mindenki szemeláttára folyt a szentgyónás... Kimondhatatlanul szép volt. És a korona a Pápa beszéde... A délutáni körmeneten is résztvettem. Már maga a gyülekezés a Bazilika előtt. Ahogy jöttek a különböző ifjúsági és felnőtt egyesületek, apáca és szerzetes rendek, majd a világi méltóságok a gyönyörű pompás ruhákban. A püspökök és bíborosok... Elképzelhetetlenül és leírhatatlanul pompás és gyönyörű... Látni a sok abesszin papot, négert és kínait, törököt, mindegyiket a maga sajátos viseletében s boldogan lelkendezni azon, hogy az Egyházban milyen csodaszép harmóniában és szeretetben van együtt minden. Látni felvonulni különböző nemzetiségeket. Valóban... az Eucharisztia a szeretet és egység köteléke... Ezen a legvégső ünnepségen bőrig áztam, de nem baj, azért gyönyörű volt minden s a nagy zápor ellenére senki sem mozdult helyéről, míg az áldást meg nem kaptuk. Azután pedig a hangszórók bemondták, hogy engdejék (!) [engedjék] először azokat távozni, akiknek sem ernyőjük, sem kabátjuk nincs s a százezres tömeg úgy engedelmeskedett, mint egy ember... Kongresszus után kezdődött meg a Szent István év.

A megnyitó ünnepélyen nem voltam, hanem a körmenetet a Szent Jobbal láttam, mert erre vonult el a munkahelyünk előtt... A másik nagy örömöm, hogy az elmúlt napokban fent voltam a Várkápolnában és láthattam a szent Jobbot egészen közelről. Mondhatom, hogy ez is olyan mélyen a lélekbe szántott, hogy le sem írhatom, csak térdre borultam és imádkoztam, meg sírtam..." [140]

A Kongresszus szép napjai befejeződnek, ezzel befejeződik a bizományosi munka is. Átmenetileg ismét ott segít, ahol szükség van rá. Kedves munkája is akad: a kétnyelvű ünnepi zsolozsmáskönyv korrektúrája. A Társaság ugyanis szeretné tagjai kezébe adni, legalább részben, az Egyház imádságát. Bokor Erzsébet testvér Sík Sándor Zsoltár- és himnuszfordításait felhasználva lefordítja 16 ünnep teljes zsolozsmáját a római breviáriumból. (Szeplőtelen Fogantatás, Karácsony, Újév, Vízkereszt, Szent Család, Szent József, Húsvét, Mennybemenetel, Pünkösd, Szentháromság vasárnapja, Úrnap, Jézus Szent Szíve, Szent Péter és Pál, Nagyboldogasszony, Krisztus Király, Mindenszentek). A Szent István Társulat adja ki. Bizonyára korrektúrázás közben fogalmazódott meg lelkében a Lélek Szavában közzétett cikk: „...öröm és boldogság járta át lelkemet, mikor a Zsolozsmáskönyvet kezembe vettem... Tartom kezembe, lapozgatom... olvasgatom, próbálgatom kikeresni... tanulgatom, hogyan is kellene mondanom, ha mindennap mondhatnám... Mindennap? ... Hiszen csak tizenhat ünnep zsolozsmáját tartalmazza... Melyiket mondjam? mindennap ugyanazt?... Ki kell találnom valamit. ... Nézem a tartalomjegyzéket s lassan jegyezgetek... Lássuk hát. *Vasárnap:* Szentháromság ünnepe, *hétfő:* Szentlélek zsolozsma (...most nagyböjt van, húsvétig a Krisztus Király zsolozsmájával helyettesítem), *kedd:* Szent Család, *szerda:* Szent József, *csütörtök:* Oltáriszentség, *péntek:* Jézus Szíve, *szombat:* Nagyboldogasszony (adventben majd a Szeplőtelen Fogantatás:)... Csak tizenhat zsolozsma?... Dehogy is! Mindennapra! Áldott legyen az Isten, hogy mondhatom s akarom is mondani hűségesen mindennap. Psallam Deo meo quamdiu fuero!... Énekelek Istenemnek, amíg csak élek." [141] Mondta is hűségesen, a legtöbb visszaemlékező ezt emeli ki: végezte az egész papi zsolozsmát temérdek munkája mellett. Később az „Élő Rózsafüzér" mintájára összeállítja az „Élő Zsolozsma" imádságot, hogy nyolcan összeállva elvégezhetik a teljes zsolozsmát különösebb megterhelés nélkül. [142]

A brazíliai missziós hivatás érdekében is megteszi mindazt, ami rajta áll. Engedélyt kap, hogy visszamenjen Kassára s búcsút vehessen nagy útja előtt, sőt, próbálja meg összekoldulni útiköltségét. 1938. augusztus 16-án kerül erre sor a kassai Legényegylet nagytermében. Jelen van Csárszky József kassai püspök, aki beszédében „párhuzamot von Julian szerzetes és Sára testvér vállalkozása és útja között..." [143] „Majd Sára testvér lépett a pódiumra. Ha eddig valaki közömbös volt vele szemben, most megszerette, ha pedig eddig szerette, most még nagyobb szeretetre és követésre indította. Sára testvér felelni akart sokak kérdésére, hogy miért megy Brazíliába, (mikor)... itt is szükség van rá! Egy szóval felelhetünk erre: megkapta az Úristentől a hivatás kegyelmét! Mi, akik régebben ismerjük Sára testvért, hallhatunk Tőle akárhányszor a hivatásról beszélni, melyért imádkozni kell... de amit követni kell, mert ha a hivatás szava megszólal, nincs nehézség, nincs akadály! ...szavaiból kiéreztük, hogy nagy dolog a hivatás." [144] „Vezércikkben" búcsúztatja őt a „NAGYASSZONY" is, a szlovákiai magyarság „társadalmi, szépiropdalmi és háztartási lap"-ja [145] „Nagyon fog nekünk hiányozni, nélkülözzük szervező erejét, erős hitét, bizalmát, mellyel minden nehéz munkába fogott s lelket öntött a kishitűekbe." — A cikkíró végigtekint Sára testvér életútján, majd így folytatja: — „A kassai 'Regina Pacis'-ból indult ki a virágzó pozsonyi és komáromi házak (!), a kisebb városok katolikus leányegyesületeinek és jótékony intézményeinek megszervezése. Az elért eredmények oroszlánrésze Sára testvér nevéhez fűződik. Meglátta a mai szociális viszonyaink égető problémáit... A serdülő lányok helyes szórakoztatásáról és lelki műveléséről egyesületek és tanfolyamok létesítésével gondoskodott... Teljesen belehelyezkedett a leányok érzékeny lelkületébe s oly meggyőző erővel ismertette a női hivatások szépségét, hogy úgy az érettebb hölgyek, mint a kis bakfisok kipirult arccal, szívükben sok nemes elhatározással távoztak a komoly, súlyos előadásokról..."

Az augusztus 16-i búcsúesten még Sára testvér egykori hittanára is beszélt, [146] méltatta egykori tanítványának vállalkozását, és felkérte az egybegyülteket, hogy segítsék meg kézzelfoghatóan Sára testvér útját, s közadakozásból összejött az útiköltség. [147] Négy nap múlva, augusztus 20-án Sára testvér elhagyta Kassát, úgy vélte örökre. A Csehszlovák Követség hivatalosan kérte a Brazil Követségtől a vízumot. Sára

testvér október hó folyamán átesett a szükséges orvosi vizsgálatokon, és különböző hajóstársaságokkal tárgyal, hogy minél olcsóbban mehessen ki: „Lengyel hajót is ajánlottak, meg teherhajót is. Szeretném, ha annyit tudnék megspórolni, amennyit csak lehet, hogy az ottani kezdethez legyen egy kis pénzem. Közben tanulok portugálul is eddig hat órám volt, súgy (!) veszem észre, hogy egészen könnyen megy..." [148]

Közben pedig Európában mind erősebb lesz az erőszakos hitleri diplomácia hatása. Hitler Ausztria után a másik egy tömbben élő németséget akarja megszerezni, a Csehszlovákiában élő Szudéta-területet. A nagyhatalmak engednek, s 1938. november 2-án az Első bécsi döntés felosztja Csehszlovákiát. A Szudéta-vidéket a németek szállják meg, Szlovákia önálló állam lett, (de egy hét leforgása alatt a németekhez csatlakozott) és a Felvidék magyarlakta része visszakerült az anyaországhoz. „... s így én most magyar állampolgár vagyok. Ez azonban azt is jelenti, h[ogy] útlevelem ügyében elölről kell kezdenem mindent. A pénzemből kb. 200,— pengő elmorzsolódott az átváltással, de azért van annyi, hogy kimehessek..." [149]

S kezd elölről mindent. 1939. február 13-án az olasz hajóstársaság, az „ITALIA" Societa Anonima di Navigazione Magyarországi Fióktelepe igazolja, hogy Schalkház Sára 655,— Pengőt a hajójegyre befizetett, azután ugyanazon a napon a Magyar Kivándorlókat és Visszavándorlókat Védő Iroda javasolja, hogy „hivatás" címen adja ki az illetékes hatóság az útlevelet Sára testvérnek. De a bürokrácia malmai lassan őrölnek, 1939. június 1-én adhatja csak be a magyar útlevél iránti kérelmét, s mire ez elintéződik, kitör a második világháború. Brazília szép álom maradt, bár Sára testvér még sokáig reménykedett benne. Jelemző egy elmélkedése Szent Vitus ünnepén. Visszaemlékszik, a Szent prágai templomára, amit sajnos csak kívülről látott, nem ment be. „A 14 segítőszent egyike. Segítségül hívják kutyaharapásnál és kígyómarásnál. Örülök, hogy ezt is tudom. Tegnap egy kutya harapott meg — (Sára testvér ekkor Kárpátalján járási szociális gondozó). — Egyszer kígyókkal is lesz dolgom, adná a jó Isten, mert ez Brazíliát jelentené!" [150] Öt nap múlva újra brazíliai terveiről elmélkedik: „...Istentől kaptam a hivatást, Brazíliát is. Megtettem mindent: útlevelet szereztem,, útiköltséget, elöljárói engedélyt, kilencedeket végeztem, amit tehettem, mindent megpróbáltam. Most rábízom

az Úristenre. Rám mutatnak, kinevetnek? Nem baj... Miután változatlanul érzem a hivatás kegyelmét ezzel kapcsolatban: egy percig sem hagyok fel a reménnyel, hogy kijutok... most újult erővel, újult buzgalommal, újult lelkesedéssel... imádkozni... Szűzanya kezébe ismételten letenni." [151] Limai Szent Róza ünnepén így fohászkodik a Szenthez: „...Szent Róza csak egy csöppet adj életedből! A kitartást a vezeklésben. A lendületet az odaadásban! ... Már nem kérem azt se, hogy kijuthassak Brazíliába, csak azt kérem, hogy szentül élhessek, szentül szolgálhassam Istent!..." [152] 1940. szeptember 16-án a kassai kápolnában „Először arra kértem az Urat, hogyha méltatlan vagyok a brazil misszióra, vegye el tőlem a vágyat az Úristen. De azután mégis arra kértem, hogyha méltatlan vagyok, *hagyja meg a vágyakozást és ne teljesítse* be soha, hadd égessen, még jobban fájjon életem végéig annak a tudata, hogy méltatlan, nagyon is méltatlan vagyok."

Ezzel a lelkülettel tette oltárra misszióvágyát. Mint minden szeretetből fakadó áldozatot, az Úristen ezt is elfogadta és a Maga fölséges módján átlényegítette.

VII. Az „Első bécsi döntés" után

A bécsi döntéssel a megnagyobbodott ország komoly feladatok elé került. A legfontosabb volt, felmérni a visszakapott területek lakosságának helyzetét, megállapítani, hogy mire van szükségük, milyen a hangulatuk, mi a legfontosabb teendő. Ezért létrehozták a „Magyar a Magyarért" mozgalmat. Pénz- és egyéb adományokat gyűjtöttek a társadalmi szervek a visszatért terület lakosainak, és ezeknek a kiosztásával szociális munkásokat bíztak meg. Így a Vöröskereszt munkatársai mellett ott voltak a Szociális Testvérek Társasága, a Katholikus Női Szociális képző [153] első évfolyama és más egyházi és világi szociális szervezetek tagjai. Sára testvér is ebbe a munkába kapott beosztást. 1938. november 9-től 1939. január 10-ig Abauj-Torna vármegye szepesi, ill. kassai járásában végzett szolgálatot. Ekkori munkájáról önmaga számol be a leghitelesebben: „Az első általános benyomásom, hogy a községek jómódúak, kifosztva nincsenek, s bár van mindegyikben szegény ember, mégis olyan nyomorgók, mint városban, nincsenek. Épen ezért sok helyen még az első kiosztásra sem lett volna szükség, mégis meg kellett csinálnunk feltétlenül, mert itt is megindult a 'Magyar a Magyarért" akció gyűjtése és ezzel kapcsolatban az Egyesült Párt [154] emberei mindenütt összeírták a szegényeket, úgy, hogy a kiosztást már várták, arra számítottak.

Nagy probléma azonban a menekültek kérdése. Három nap óta mind több és több menekült jelentkezik irodánkban, akiket nagyrészt a járási katonai parancsnokság küld hozzánk, hogy segítsünk rajtuk. Sárosból és Szepességből utasítják ki és toloncolják át az idevaló illetőségű családokat, amelyek jóformán teljesen kifosztva érkeznek ide, mert ott kellett hagyni vagyonkájukat: házukat, jószágaikat stb.

Tekintve azt, hogy a visszatérés felett érzett első mámoros lelkesedés elmúlt és már egyes helyeken a valuta átváltással és más pillanatnyilag előnytelennek látszó dolgokkal kapcsolatban lehangoltság és pesszimizmus érződik, tervbe vettem, hogy az egyes községeket nemcsak mégegyszer végiglátogatom, hanem ugyanakkor megbeszélem az ott megrendezendő hazafias ünnepség idejét és programját, mely alkalommal össze szeretném hozni az egész falut, belekapcsolni

gyermekeket, ifjúságot és felnőtteket és ezt az alkalmat felhasználni arra, hogy a kicsit felizgatott kedélyeket megnyugtassuk és fellelkesítsük. Ahol a kedélyek megnyugtatására nem lenne szükség, az ünnepségeket ott is megrendezném csupán azért, hogy a visszacsatolás feletti örömet tudatosítsuk és elmélyítsük." [155]

1939 január hóban visszakerül Budapestre, részben azért, hogy a Szociális Képző ügyeit intézze átmenetileg, részben pedig — mint láttuk az előző fejezetben — brazíliai útját a fővárosból könnyebben intézheti. 1939 márciusában Kárpátalja is visszakerült az anyaországhoz. Sára testvér már március 24-től a técsői járás szociális előadója, novemberben átveszi a rahói járást is, és 1941 februárjáig ebben a beosztásban marad. Illetékes felettesei szerint: „...Ezen beosztásban mind a hivatalos szegénygondozói munkában, mind a szociális közigazgatásban való közreműködésével, továbbá a társadalom szervezésében, mint elsőrendű munkaerő működik. Feltétlenül megbízható egyénisége, mindenkor pontos megbízható munkája, a felsőbb és társhatóságokkal való tapintatos magatartása mindenkor legnagyobb elismerésünket váltotta ki." [156] Pedig igen nehéz körülmények között kell dolgoznia: „A kátpátaljai szociális munkája közben szomorú tapasztalatokat szerzett a közigazgatás vezetőiről és a tisztikar laza erkölcseiről. A legénység káromkodási hajlamú, a tisztek mulattak és biztatták őket. Hotelben lakott — ebben a beosztásban vagy szállodában, vagy magánházban albérlőként kellett laknia, ez komoly nehézséget jelentett neki — bátor fellépésével a dorbézoló tiszteket megszégyenítette. (Erről sajnos nem mond többet a visszaemlékező.) — ... Técsőről elhozta K. Rózsikát, egy ottani neves ügyvéd rokonát, akit családja olyan házasságba akart kényszeríteni, amelytől irtózott. Elhelyezte a Pacisban, [157] ahol Rózsika évekig otthont talált, saját keresetéből tartotta fenn magát és később férjhez ment. Sára testvér sokat beszélt a ruszin lakosság testi és lelki elhagyatottságáról és az unió szükségéről..." [158] Erről beszámol maga Sára testvér is: „...Szinte azt sem tudom, hol kezdjem. Hogy hideg volt és fáztunk, erről talán felesleges is már írni. Bizony Máramarosban vagyok s a máramarosi havasok ontják lefelé a hideget. Állandóan 20—25 fokos hideget mértünk s ha egy-egy délben felment a hőmérő nulla alatt 6-ra, akkor azt mondottuk: milyen jó meleg van ma. A hideg talán a legnagyobb csapás. Irodánk maga is nagyon hideg volt, tüzelhettünk

egész nap, alig vettük észre. A lakás is elég hideg, ablakomon egy ujjnyi vastag volt a jég, az ablakot nem is lehetett kinyitni. Úgy felöltöztem néha — különösen ha templomba vagy útra mentem — mint egy jegesmedve. Mégis kezem-lábam elfagyott. S még mindig hálát kell adnom a jó Istennek, mert ha látom a szegényeket, akiken néha alig van valami, megállapítom, hogy nekem milyen jó dolgom van. Bejött egyszer az irodába — nem minket keresett, hanem az orvost — egy ruszin asszony. 25 fokos hideg volt. Nem volt rajta egyéb, mint egy háziszőttes ing, egy halina kabát cafatja és bocskor, de bokától térdig semmi sem volt a lábán. Szörnyű volt látni. Úgy állott szegény, mint egy jégcsap, ott melegedett fel nálunk egy kicsit.

Középapsáról s Felsőapsáról négy legény gyalog indult útnak Rahóra, gyalog jöttek 70 kilométert. Kettőnek lefagyott a füle, de úgy, hogy az orvos kötözte be s azt mondta, hogy nem lehet megmenteni. Kettőnek a lába. Munkatársam azt mondta, hogy szörnyű volt még látni is. Hozzánk hozták be őket s mi elláttuk útiköltséggel és étellel... Errefelé nagyon sokat dolgoznak az emberek. Télen is reggel négykor kelnek s indulnak... Kemény életük van, sohasincs pihenőjük. .. Karácsonykor szép nagy Mindenki Karácsonyfája állott a piactéren s 1200 gyermek kapott édesség csomagot..." [159] Naplójában hitelesebb képet fest a négy legény esetéről: Rahón voltam „Középapsáról és Felsőapsáról beidéztek 4 legényt Rahóra (valami levente mulasztást követtek el). A legényeket gyalog hozták Rahóra — kb. 70 km távolság! — A csendőrök váltogatták egymást, átadták őket egymásnak, de a négy legény végig gyalog jött ebben a rettentő hidegben: 25 fok, népviseletükbe, melyhez a fejük búbján ülő szalmakalap tartozik. Mire Rahóra értek kettőnek lefagyott a füle, kettőnek a keze-lába... szörnyű látvány volt lógott a fülük, fehér ráncos volt és váladéktól csöpögött. Orvos kötözte be őket, de azt mondta nem lehet megmenteni a fülüket! Szörnyű! Kit terhel a felelősség? Milyen érzések kelnek majd ezek szívében a magyarok iránt? — Útiköltséget és ennivalót adtunk nekik." [160]

Barátnőjének, Forgách Erzsikének megvallja: „...ma nagyon nagyon tele van a szívem saját nyomorúságommal... arra kérlek imádkozz most nagyon értem, nagyon nehéz napokat élek. Rettentő sok a munkám, fáradt és türelmetlen vagyok... Ilyenkor látom csak, hogy, valóban, a fáradság mennyire ellensége a léleknek. Ne érts félre. Hála a jó Isten-

nek birok mindent, megy is minden, de oly sokszor vagyok kénytelen megalkudni. Az imáimból engedek — amiket magamra vállaltam, de sokszor még a kötelezőből is engednem kell. De azért olyan jó ez is, úgy látja az ember, hogy mit jelent a közösség ereje, a beosztott napirend, a fegyelem. Mennyivel nehezebb kint élni, szabadjára engedve és sokszor engedve a munka árjának, mely könyörtelenül elsodor... Talán tudod, hogy a rahói járást is átvettem. Szívesen csinálom, magam ajánlkoztam, de mégis érzem erőim gyengeségét... Pl. szombaton egész nap autón voltam, a négy legmesszebblevő községemben akartam Munkaközösséget szervezni, de csak háromban sikerült, a negyedikbe nem tudtam visszamenni, mert tengelytörés érte az autót. ... Hétfőn reggel 5 órakor indultunk Rahóra. Ott akartam 7-kor szentmisét hallgatni, de nem volt. Onnan aztán tovább mentünk egész Havasaljáig. A rahói járás összes körjegyzőit bejártuk, mindenütt tisztelegtem, tárgyaltam. Gondolhatod, milyen munkát jelentett ez is. Az egyik közömbös volt, lelkesíteni kellett, a másik túllelkes, le kellett csillapítani, a harmadik elkeseredett, a negyedik bizalmatlan, az ötödik nem is akart szóbaállni, sok volt a dolga stb. stb. És mégis mindegyiket meg kellett nyerni, hála Istennek sikerült is... Mikor lefeküdtem, akkor már az ágyam is ment, mint az autó, mert 300 kilométert tettünk meg..." [161] A következő levél már arról tudósít, hogy: „...A karácsony valóban rohamosan közeledik s nekem annyi munkám van addig elvégzendő, ami csak mind gyorsítja az időt. Nagyon nagy hajszában vagyok most. Rendezés rendezést ér... három napi utazás a járásba... Ugye azt tudjátok, hogy karácsonykor Pestre megyek!... Tudod hogy maga k(edves) Margit testvér írt, hogy várnak és azt is írta, hogy: 'a kis Jézus külön fog valamit hozni, aminek nagyon fogok örülni' ugye sejted, hogy mi lesz ez?..." [162]

1939 karácsonyán visszakapta a testvér-ruhát.

Rövid budapesti tartózkodás után még meglátogathatta Kassát is; 1940. január 11-én már Técsőn írja: „...Elmélkedésem anyaga Parsch Pius könyve [163] Ma Vízkereszt nyolcadának hatodik napja. A bölcsek útjáról beszél... a mi templomba menetelünket hasonlítsuk össze ezzel. Bizony éppen most jól jött nekem ez. Rettentő hidegek vannak, 25—30 fok. A templom szörnyű hideg... De örömmel akarok járni templomba a csikorgós, síkos úton. — Fáj, ha látom, hogy a papunk nem jön misézni s örülök, hogy ilyenkor elmehetek

keleti [164] misére. Templomban való fázásomat felajánlom a papért, különösen kézfázásomat az ő kezeiért. Általában szeretném megszentelni fázásaimat. Szűz Anyám engedd meg [165] h[ogy] felajánlhassam azokért, akiknek nincs tüzelőjük és nincs meleg ruhájuk! Nem panaszkodni, nem sírni, nem nyögdécselni, hanem kimondhatatlan hálával lenni az Úristen iránt, hogy nekem mindenem megvan!"

1940 pünkösdjén teheti le örökfogadalmát. Az egy hónapos előkészületet a 8 napos lelkigyakorlattal Szegváron töltheti ki. Örökfogadalomkor a testvérek új jelmondatot (mottót) választhatnak. Sára testvér elsőfogadalmi mottójához hozzáfűzi Izaias próféta feleletét az Úr kérdésére: „Alleluja! Ecce ego, mitte me!" (Alleluja! Itt vagyok én, engem küldj!") [166]

Lelkigyakorlatos jófeltételei: „Legfontosabb dolgom az ima. A közösség ápolása a következő módon: a) a Lélek Szava gondos olvasása, átelmélkedése, b) lélekben kapcsolódni a közösség gyakorlataihoz, c) kapcsolatot tartani a Szentlélek Úristennel. Pontos napirend az egyedüliségben is. Visszatérni az önmegtagadásokhoz: cilicium, böjt." [167]

Jelentősége van annak, hogy a Lélek Szava gondos olvasását említi. Ez a lap ugyanis a Szentlélek Szövetség lapja, szerkeszti Slachta Margit testvér, és ennek a hasábjain küzd az országot mindjobban elárasztó náci ideológia ellen. [168] Sára testvér szellemi látóhatára kitágul. A kozmikus harc Krisztus és a Sátán között, egyre súlyosabban érezhető valóság lett Magyarországon. Ez a gondolat elmélkedéseiben is felbukkan: „Nagy Szent Vazul... Az arianizmus [169] ellen küzdött, szembeszállt a császárral és a prefektussal... Ma is hány császár és prefektus (népvezér, államfő) hirdet új tanokat! milyen szilárdan ki kell tartanom az igazság mellett. Fenyegetéstől sem megijedni. Vazult számkivetéssel, vagyonelkobzással, kínzással, halállal fenyegették. 'Egyik sem érint, válaszolta, semmim sincs, mindenütt otthon vagyok, kínzás csontjaimnak nem árt, a halálnak örülök!'

Nekem is így, ne legyen semmim, legyek mindenütt otthon, kínzástól ne féljek, az apró testi gyengeségeket (lábfájás, szemgyengeség) fogadjam szívesen, a halálnak örüljek." [170]

Sarlós Boldogasszony napján így elmélkedik: „mostani egész munkabeosztásom a mások, főként a szegények szolgálata. Éppen ezért nem szabad lankadni. Ha mégoly fáradt is vagyok, meg kell tenni mindent. A látszólag legunal-

masabb, legközömbösebb munkát is abban a tudatban kell végezni, hogy az szeretetszolgálat a szegényeknek, ha nem is közvetlenül, de közvetve..." [171] Szent őrzőangyalok ünnepén egészen mélyen betekint Isten „atyai kedveskedésének" mélységébe: „...Mindenkinek van őrzőangyala, ... jónak, rossznak, ... parasztnak, munkásnak, szegénynek.. Hitlernek, Mussolininek, Trockyjnak, Salazarnak, Rooseweltnek... Oh szent Őrzőangyalom eleven, szép, hűséges kapcsolatot akarok tartani Veled..." [172]

Már kevés ideje van hátra Técsőn, de még bekapcsolódhat Margit testvér egyik embermentő munkájába. Ebben az évben, 1940. augusztus 30-án a második bécsi döntés Észak-Erdélyt és a Székelyföldet visszacsatolta az anyaországhoz. Ezeken a helyeken hosszú ideig katonai közigazgatás volt, és sajnos a Második Világháború történetéből tudjuk, hogy a magyar tisztikar egy része meg volt fertőzve a nemzetiszocialista eszmékkel. Így történt, hogy 1940. november 8-án Csíkszeredáról 24 zsidó családot kiutasítottak és néhány óra alatt el kellett hagyniok a várost. Senki iratait meg nem nézték, senkit meg nem hallgattak, hanem csendőrkísérettel a gyimesi hegyek legvadabb részén áttették őket a határon. Itt voltak a szerencsétlenek a szabad ég alatt november 14-éig, ekkor — mivel a románok nem vették át őket — a csendőrök visszahozták a csoportot Csíkszeredára, két nap múlva pedig elvitték őket Körösmezőre. A katonai parancsnok megkérdezte feletteseit, hogy mit tegyen a csoporttal. Azt a választ kapta, hogy tegye át őket az orosz határon. Ez meg is történt éjjelente, kis csoportokban. Egyeseknek sikerült visszaszökniök és sorsukról hírt adni. A hozzátartozók Margit testvért is megkeresték, aki megtette, amit megtehetett. [173] Sára testvért is megbízta, hogy tegyen lépéseket a szerencsétlen Schultz Benőné érdekében, akinek leányát, vejét és unokáját tették át a határon, és őket szeretné felkutatni. Sára testvér az első lehetőséggel indult Técsőről Körösmezőre. Sajnos vasárnap lévén, sem a katonai parancsnok, sem a főszolgabíró nem volt a hivatalában, várni kellett másnapig. A szegény asszony azt szerette volna, hogy elmehessen a határra és ott az orosz határőrszervekkel beszélhessen, hogy megtudja, mi van a családjával. Sára testvérnek sikerült egy detektívvel találkozni, aki tudott az ügyről, és arról próbálta meggyőzni, hogy az oroszok átvették a csoportot és Staniszlausba vitték őket. Másnap a főszolgabíró azt mondta, hogy még katonai kísérettel sem mehet senki a határhoz, a külügy

útján kell az emberek után érdeklődni. „Pozitív adatokat adni én nem tudok, csak azt tudom, amit ők mondtak nekem: hogy teljesen szabálytalanul tették át, miután megígérte nekik az ottani százados, hogy keddig vár, s azután váratlanul vasárnap éjjel áttette őket, másnap reggel, hétfőn pedig megjött a rendelet, hogy szabadon engedhetők... Mikor szekéren vitték őket... még a katonák is megindultak, csak a százados volt irgalmatlan..." [174]

1941. január 3-án ez olvasható a naplóban: „Új beosztást kaptam s nemsokára el kell mennem Técsőről. Örülök, mert visszakerülök az Anyaházba, de fáj a szívem, mert szerettem itt lenni, szerettem munkakörömet, az embereket, a helyet... Most ... szeretettel, türelemmel bevezetni utódomat. Jól felhasználni a még hátralévő időt!" [175]

„Megjött az új Testvér [176] s benne vezércikknek idei jelmondatunk: [177] Quis ut Deus? Kicsoda olyan mint az Isten? Margit testvér rövid elmélkedése róla: a mai zűrzavaros világban, a romboló eszmeáramlatokkal helyezzük szembe az igazság pajzsán égő betűket: Quis ut Deus? Istenem add kegyelmedet, hogy mindvégig hű tudjak maradni Hozzád... Kicsoda olyan mint Te vagy? És én Téged szolgálhatlak!" [178]

VIII. A Dolgozó Nők és Leányok szolgálatában

1941. február 12-én hagyja el Técsőt fájó szívvel. „...szerettem itt lenni, szerettem munkakörömet, az embereket, a helyet... Istenem: félek! Szent Teréz bizonyára örült volna! Én oly nyomorult vagyok! De ezt a nehézséget is fel akarom ajánlani a mozgalomért, melyben dolgozni fogok. Fogadd el Istenem! S végül is mit akarok? Ecce ego, mitte me! —" [179]

Sára testvér új beosztása: A Katolikus Dolgozó Nők és Leányok (DLN) Országos Szövetségének központi vezetője. A mozgalmat Korányi Sarolta [180] kezdeményezése alapján Rónai Paula szociális testvér hívta életre az 1930-as évek elején. A mozgalom a dolgozó nő „ideigvaló és örök javát" tartotta szem előtt, ezért lelki, szellemi, szakmai, egészségügyi stb. téren képviselte az érdekeiket, és segítette a tagokat, hogy XI. Pius óhaja szerint saját osztályuk apostolai lehessenek. Mikor Sára testvér beáll a munkába, már tíz éves a mozgalom, és jól képzett vezetőgárda és egyre növekedő tagság várja az új vezető irányítását. Több mint 200 Dolgozó Leány-csoport működik az országban, 6 Dolgozó Leány Otthon van a fővárosban 210 hellyel, a mozgalomnak saját központi irodája van Budapesten (VII., Rákóczi út 4.). Korányi Sarolta hagyatékából üdülője Balaton—Jankovich-telepen. [181] A mozgalom lapja „A Dolgozó Nő" havonta jelenik meg, és kéthavonta a „Vezetők Mappája". Ezeket szerkeszteni kell. Sára testvér az eddig lerakott alapokon indul, ismerkedik, figyel. A munka nagyon hasonlít arra, amit otthon, Komáromban és Kassán végzett a SzKIE-ben. A jól lerakott alapokon folytatja a munkát. Jó vezetőként, ami jó azt megtartja, és próbálja még jobbá tenni, és saját meglátásait igyekszik az eddigi keretek megtartásával szépen beilleszteni. Három év adatik neki itt dolgozni, ezalatt 5 új otthont alapít (290 hellyel), a DL mozgalomból korábban kinőtt és az idősebb munkásnő tagokat a Dolgozó Nő (DN) szervezetbe fogja össze (1942 márciusában tartották az első DN Vezetőképző tanfolyamot.) Előkészíti és elkezdi az első magyar Munkásnő Főiskola megépítését. 1943-ban kezdik el ásni az alapokat, 1944 nyarán készül el. — Ezen túl a mozgalom mindennapi élete: az utazások a megnagyobbodott országban, tanulmányi napok, lelkinapok a tagoknak,

kurzusok és tanfolyamok, Szent József díszgyűlések. Legfontosabbnak azonban a tagság világnézeti nevelését tartja.

A történelem — Európa sötét és véres történelme — 1941-től is újabb és újabb eseménnyel szolgált. Az eddigiek Magyarországon kívül történtek, bennünket csak az — akkor még nem tudott, hogy ideiglenes — országgyarapodások érintettek. Az új események már a mi biztonságunkat is veszélyeztették. 1941. április 3-án meghalt Teleki Pál miniszterelnök. A hivatalos jelentés: öngyilkosság, az ország közvéleménye pedig azt tartja, hogy meggyilkolták a németek. Néhány napra rá keresztül vonul hazánkon a Balkánt megszálló német hadsereg (Norvégiától Spanyolországig már az egész Nyugat-Európa meg van szállva). Nyomukban a magyar hadsereg: „Bácska visszatért". — Az ország öröme már korántsem akkora, mint az eddigi visszacsatolásoknál, lassan kezdik megérteni az emberek, hogy a Hitler-adta „ajándékok"-ért a nemzet drága árat fog fizetni. Júniusban megtörténik a német hadüzenet és egyidejűleg a támadás a Szovjetunió ellen. Négy nap múlva Magyarország is csatlakozik a német hadüzenethez, és a közéletben egyre érezhetőbbé válik a nácizmus szellemi befolyása.

A kis DL újságban 1942 márciusában a vezércikkeket „Mozgalmi március" címmel Sára testvér írja. Félreérthetetlenül szembeszegül a náci ideológiával, és azt próbálja a tagság számára érthetővé tenni:

„...Három nagy gondolat uralja a mi márciusunkat...1) a Szent Család, ... most, amikor széttekintünk a mi csöpp országunkon s látjuk azt a szörnyű válságot, tragédiát, sokszor teljes csődöt, melybe a keresztény Magyarország családjait az elpogányosodott közszellem juttatta... 2) *hazafias indulót* is dobol nekünk a márciusi tavasz. — Csakhogy jaj, de másként hangzik ez most, mint azelőtt. Most már nemcsak körülöttünk dúl a harc, nemcsak szemlélői vagyunk világnézetek apokaliptikus roppant mérkőzésének, hanem... mi is benne vagyunk a harcban... — Ma itt is front van, *belső szellemi front,* melyen époly hevesen, époly kíméletlenül folyik a harc *a lelkekért, az elvekért, az igazságért* s nekünk hitünk, meggyőződésünk a fegyverünk... Ezekkel akarunk győzni itt a belső fronton, győzni úgy, hogy nemcsak győzelmet, de meggyőződést, nem csak diadalt, hanem békét is arassunk! 3) *Mozgalmi életünk* vonalán... kipróbált régi rögös úton járva... induljunk ... *Szent József oltalma alatt Családunkért, Hivatásrendünkért, Hazánkért, Mozgalmun-*

kért, Egyházunkért!" 1940 októberében a következő sorok jelennek meg Honvédeinkről: „...Ha Európa országaiban megnövekedett a gyűlölet, ha politikai, diplomáciai tervek, elgondolások, ellentétek változtatják harctérré a világrészünket, a honvédnek nincsenek politikai tervei: csak megvédeni és visszaszerezni a Regnum Marianumot, Szent István országát..." 1942 májusában a lapot kedves rajz díszítette: menetelő honvédek zászlóval (fegyver nem látszik!), és a kép alatt: „Hadd legyünk mi is tiszták, hősök, szentek!" 1943 októberi szám vezércikke: „...mindannyiunknak át kell éreznünk a b(oldogult) Szentatya szavát: 'Ma senkisem engedheti meg magának, hogy középszerű legyen.' A dolgozó nő sem akar az lenni. Otthont teremtő erejével ma is tud gondoskodni övéi ellátásáról, férfi-fegyelemben vállalja a termelő munkát, ha az ma nem is mindig nőnek való, s tud várni szociális igényeinek és kívánalmainak kielégítésére, mert **ma** két dolog fontos csak számára: **hitének és hazájának szabadsága...** Szent István országát óhajtja az államéletben..."

1943-ban ünnepli a mozgalom tízéves jubileumát. Az ünnepségeket a következő cikkel zárja Sára testvér: „...A múlt iránti mély hálával, a legnehezebb munkát: a kezdést végzők iránt eltelt szeretettel tovább akarunk haladni azon az úton, melyet az úttörők, a kezdeményezők... mutatnak nekünk!

Ma is, mint tíz évvel ezelőtt és mint a tíz év alatt, azon dolgozunk, hogy munkástestvéreinket, a munkás családokat visszaadjuk Krisztusnak! A munkás Krisztus a Dolgozók Nagyasszonya és a Szent Ács számunkra... komoly, mindennapi életünket megszentelő valóság!

Ma is, mint tíz évvel ezelőtt és a tíz év alatt, azon fáradozunk, hogy a magyar munkás-családok *a nemzetnek és az országnak öntudatos tényezői legyenek.* Magyarok vagyunk, magyarságunkat a legegyszerűbb hétköznapi munkában is meg akarjuk vallani, azzal a tudattal és bizonyossággal dolgozunk, hogy *a legcsekélyebb, de becsületesen és lelkiismeretesen végzett munka is országépítés!*

Ma is, mint tíz évvel ezelőtt és mint a tíz év alatt, mikor jogainkért harcolunk, ezt nem gyűlölettel, nem munkaadók és munkavállalók közé éket veréssel, a társadalmi osztályok közé mély árok húzással tesszük, hanem *az igazságosság alapján állva, békés eszközökkel, megértést kérve, méltánylást keresve tesszük ezt abban a tudatban, hogy megértő,*

méltányos munkaadó és szorgalmas, derék munkás közös összefogása teremthet igazságosabb szociális életet.

Ma is, mint tíz évvel ezelőtt és mint a tíz év alatt, tulajdonképpen csak egy célért dolgozunk, azért *a mélyen vallásos, magyarságában öntudatos, szociálisan képzett dolgozó társadalomért, melyben az asszony és a leány felkészülve speciális hivatására még a bérmunka közben sem versenytársa, hanem megbecsült és szeretett munkatársa a férfinak.*" [182]

1943 decemberében a Dolgozó Nő címoldalán a jövőről elmélkedik Sára testvér:

"Építsük a jövőt szeretettel, igazsággal, munkával... körülöttünk egy düledező világot látunk romokban heverni... Nem a dinamit, nem az ekrazit, nem a bomba rombol, pusztít, hanem az ezeket irányító lelkület: *a gyűlölet!...*

A gyűlölet gyászba, fájdalomba dönt, — a szeretet könnyet töröl, megvigasztal... *mi szeretetet akarunk. És igazsággal* akarunk építeni. Nézzük az igazságtalanság roppant hatását a *világ életében:* Határokat töröl el, tűzzel-vassal pusztít, kiirtja népeit, határokat von, sorompókat állít fel!... Fajokat lázít egymás ellen s azt mondja: ...életteret teremtek *magamnak!*" (Emlékezünk: a hitleri ideológia egyik jelszava az *élettér* volt, [Lebensraum] az árja fajnak.) A cikk folytatódik az igazság sarkalatos erényének magyarázatával. *„Az igazság?* Elismeri más országok jogát az élethez! Ledönti az elválasztó sorompókat. ... A különböző fajok sajátosságaiban Isten különböző gondolatait ismeri fel és azt mondja: *egy Atyának vagyunk gyermekei,* egyformán *jogunk* van élni s ezért összefogva kell támogatnunk egymást. Az igazságtalanság *a nemzet életében* a nemzetiségeket egymással szembe állítja, az igazság egymás mellé igazítja őket." (Íme a kisebbségi sorsban eltöltött évek és a krisztusi szeretet összeötvöződése a cikkíró lelkében!) — „Az igazságtalanság a hatalom birtokosát elszédíti, zsarnokságra ragadtatja, az igazság a jog őrévé, a gyengék védőjévé kovácsolja. Az igazságtalanság a szociális életben a társadalmi osztályokat elkülöníti, elválasztó falakat húz közéjük. A profit mindenekelőtt hamis elve alapján a kizsákmányolás, rablógazdálkodás módszereit követi. — Az igazság a pápai szociális körlevelek alapján a 'Méltó a munkás a maga bérére' jelszóval küzd a dolgozók jogaiért... Mi úgy akarunk építeni, hogy ha harcolni is kell a *méltó bérért,* ha nem is kapjuk meg a méltó bért, akkor is mindenkor becsületes és tisztességes

munkát végzünk, hogy méltánytalan bánásmód, csökkentett bérek mellett is nyugodt lelkiismerettel követelhessük: az igazságos munkáért járó igazságos bért."

1944 nyarán még elkészíti a Katolikus Dolgozó Nők és Leányok Országos Szövetségének 1943—1944. évi munkajelentését.

„15 egyházmegyében 230 csoport működött. A csoportokban... kerek számban 5000 összejövetel volt, amelyen elhangzott ugyanannyi lelki, szociális, kulturális, mozgalmi, női és családvédelmi előadás. ...A munkaterv-jegyekben a vezetők mappájának két füzetében 40 vázlatot dolgoztunk fel, ehhez járult az évnegyedenként megjelenő foglalkoztató rész 350 példányban... A Központ az idei megnehezült viszonyok között is 62 vidéki utat tett meg, nem számítva az általa állandóan vezetett 11 csoportot... A vezetőképzés érdekében 22-ik tanfolyamunkat Jankovich-telepen rendeztük 56 résztvevővel nyolc napon át és 23-ik tanfolyamunkat Palicson 40 résztvevővel egy héten át. Tanulmányi napunk központi 8, Szegeden 2, és a különböző vidéki városokban 10 volt. Lelki síkon a csoportokban tartott lelkitanításokon, világnézeti előadásokon kívül majdnem minden csoport évente két, de legalább egy lelkinapot rendezett. A nagyobb városokban sikerült a keretet a nem-tag dolgozó lányok és nők felé is kiszélesíteni. Összesen kb. 300 lelkinap tartásáról számolhatunk be, átlag 30—100—200 résztvevővel... A Hazáért való munkában folytatólagosan részt vettünk a Bajtársi Szolgálat gyűjtési, családgondozói, fronttal kapcsolatot tartó tevékenységében és az utóbbi hónapokban a légó [183] és a bombakárosultakért való munkában... Kulturális síkon ebben az évben... kb. 350 kultúrestet, műkedvelő előadást és műsoros estet rendeztek a csoportok. A kedvezményes színház- és hangversenyjegy keretében kb. 5000 esetben jutottak tagjaink fillérekért nemes élvezethez... Mozgalmi síkon: nagyobb rendezéseink voltak a Magyar Művelődés Házában, [184] októberben a Dolgozó Nők ünnepi délutánja, január hóban három ízben a Pastor Angelicus [185] zsúfolt nézőtér előtt való bemutatása, megfelelő kísérőműsorral. Március 19-én a Szent József ünnepség ugyanott. Utóbbira a nehéz körülmények ellenére [186] 200-an jöttek vidékről is. Minden vidéki város kivétel nélkül rendezett Szent József ünnepségeket, kisebb-nagyobb keretben. Kiadványaink közül lapunk, a „Dolgozó Nő" elérte a 14 000 példányszámot, az „Én naptáram" V-ik évfolyama 3500 pél

dányban fogyott el. Megjelent a mozgalom szellemi alapítójának, Korányi Saroltának az életrajza, és ezenkívül számos értékes katolikus kiadványt propagáltunk az év folyamán. Központi irodánk naponta délelőtt, délután tartott szolgálatot és tagjaink számos ügyes-bajos dolgát, lakás- és állásszerzési ügyét intéztük. Irattárunkon átfutó ügydarabok száma egy év alatt a körlevelek nélkül 2950 Fő volt. Szociális síkon: számos lépést tettünk és memorandumot nyújtottunk be tagjaink és általában egyes szakmai csoportok és foglalkozási ágak érdekében. Így a Posta és a BSZKRT női alkalmazottainak különböző ruha, villanyzseblámpa, női várószoba ügyében. Résztvettünk a Női Honvédelmi Munkaszolgálat törvénytervezetével kapcsolatos ankéton és főleg munkásnő-szempontból szóltunk a kérdésekhez... Erkölcsi vonatkozásban ismételten felszólaltunk, és nem eredménytelenül a jó erkölcsöt sértő plakátok, reklámok és kirakatok ellen. Jóléti intézményeink közül a Balaton—Jankovich-telepen Sarolta üdülőnkben 1943 nyarán ötödízben folyt le 200 tagunk nyaralása és megindult a Munkásnő Főiskola építkezése, amely most teljesen tető alá került. Palicson, Görgényszentimrén, Hollós-tetőn és a Kassa melletti Czékén szintén voltak DL nyaralások. Közös beszerzések terén kb. 50 000 P értékre tehető, amit tagjainknak nyújtottunk az év folyamán..."

Ekkor — 1944 nyarán — már nagyban folynak a menekítések. A Sarolta üdülőben főleg a fajüldöző törvények hatálya alá eső kisgyermekes anyák és gyermekek vannak. Róluk is Sára testvérnek kell gondoskodni, erről a jelentésben természetesen nem szólhat. Valamint még arról sem, hogy az év végén, novemberben a DLN Mozgalom saját kezelésébe veszi a 150 férőhelyes Bokréta utca 3. szám alatti épületet, ahonnan Sára testvér majd utolsó útjára indul...

IX. „Felajánlom magam, mint a Társaság áldozatát"

1941-től erősen megritkulnak a lelki feljegyzések. Már nincs szükség erre a segítségre? Fegyelmezett, Istenbe kapcsolt életet él. Akik ebből az utolsó időből ismerik, legjellegzetesebb tulajdonságának az állandó imádkozó lelkületet és derűs, vidám lényét említik. „Egy alkalommal Anyám meglátogatott — írja az egyik testvér. Az Anyaház bejáratánál összetalálkoztunk Sárával, aki írógéppel a kezében futott, de úgy megbotlott a vasrácsos ajtó küszöbén, hogy táskagépe elröpült, ő végigvágódott a földön. Aztán felállt, mosolygott és csak annyit mondott: 'Lám, ha az ember nem oda gondol, amit csinál...' Anyám megjegyezte: 'Nézd, hogy megüthette magát és hogy mosolyog!' [187]

A fegyelmezettséget igen nehéz harcban szerezte meg magának. Legvilágosabban a cigarettázással kapcsolatban mutatkozik meg ez a küzdelem. Tudjuk, hogy 1928-ban lemondott a cigarettáról, és állta is évekig. 1934. október 29-én feljegyzi, hogy munkatársa az íróasztalán hagyott egy fél cigarettát. „Elszívtam. 6 év után. Jól esett... Ma reggel a kápolnában megfogadtam egy évre, halálos bűn terhe alatt, hogy nem szívok cigarettát. Nevetséges fogadalom? Hiszen úgy sem szívnék... de nem jobb így?" Két év után, 1936. március 23-án feljegyzi: „Tegnap vagy tegnapelőtt ismét erősen és élénken egyszerre szinte fellángolt bennem ismét a cigaretta utáni vágy! Kísértés! Kísértés! Tudom. Most is érzem, néhány pillanatig tartott, de nagyon keserves volt. Lehet, hogy ismét visszatér..." 1939. január 20-án Kassán volt; nem a testvérházban, hanem édesanyjánál lakik. Így történhetett meg, hogy „Mintha megbolondultam volna, 2—3 napon át 1—1 cigarettát szívtam el... S ma csak este 20-at szívtam el... És izlett..." A tanulságot már a nagyon higgadt, a nagyon alázatos Sára testvér vonja le folytatólag: „Ebből tanulni: 1) az ördög nem alszik, 2) nem szabad ingerelni, 3) a csúszás könnyű... tíz év munkája egy este tönkremehet... magam erejéből még egy cigarettáról sem tudok lemondani..." Majd két év múlva, 1940. december 2-én kerül sor a következő bejegyzésre: (ekkor Kárpátalján dolgozik) „...Ismét rágyújtottam. Két alkalommal. Egyszer méghozzá a kaszinóban, tehát nyilvánosan... tegnap gyóntam, s engedélyt kértem,

hogy fogadalmat tehessek. Egy hónapra tettem..." Egy hónap múlva, 1941. január 8-án ír utoljára erről a problémáról: „Ismét kínlódtam a dohányzás miatt. Decemberben egy hónapra tettem fogadalmat. Tegnap... egész 1941-re, egy év múlva örökre akarom letenni." Erről már nincs feljegyzés, bár nem kétséges, hogy élete végéig gyötörte ez a szenvedély. Nem csodálkozhatunk, hogy így volt, a lelkiélet mesterei egyértelműen állítják, hogy az egyesülés útjának kezdetén felújulnak lelkünk ellenségének támadásai [188] és mindenkit a leggyengébb pontján támad meg, de Isten segítségével legyőzhető.

Az 1942-es évben társulati kitüntetés éri Sára testvért, a pünkösd utáni választó közgyűlésen 1. pót-tanácstagnak választották meg a testvérek, egy év múlva már rendes tanácstag lett, tehát egyéb elfoglaltságai mellett a magyar kerület kormányzásában is szava van. Margit testvér ebben az évben hirdeti meg a Lélek Szava hasábjain [189] az intenzív világnézeti harcot, az országot elöntő német — Margit testvér szavaival — az újpogány ideológia ellen. A Lélek Szava hónapról hónapra hozza azokat a cikkeket, amelyekkel próbálja megértetni a megkeresztelt tömegekkel, hogy a „korszellem hatása alatt úgy dobják oda mindazt, amit a kereszténységben Krisztustól örököltek, ... mint annak idején civilizálatlan földrészek őslakói adták oda aranylemezeiket a behatoló kapzsi idegeneknek üveggyöngyökért és pálinkáért..." [190] A Világnézeti Hetek anyagát Sára testvér a Vezetők Mappájának anyagához fűzte, hogy a DLN Mozgalom vezetőivel, és rajtuk keresztül a tagsággal megértessék a korszellem pogányságát és a krisztusi elvek örökérvényűségét.

1942 utolsó hónapjában ismét Kassán van. Édesanyja súlyos beteg, és ő ápolja. Az akkori kassai főnöknő testvér így emlékszik erre az időre: „Mamuska betegágyánál kézimunka és zsolozsmáskönyv volt mellette, még akkor is fel tudta használni a perceket." [191]

1943 januárja a doni katasztrófával, a II. magyar hadsereg pusztulásával köszönt be, immár nem kétséges a háború kimenetele. Minél súlyosabb a helyzet a frontokon, annál erősebb a német nyomás itthon. A tengelyhatalmak hadihelyzete egyre rosszabb, a propaganda egyre hangosabb, egyre súlyosabb megtorlást helyez kilátásba „a gyáváknak, megalkuvóknak, angolbarátoknak és zsidóbérenceknek..." Sára testvér lelkében megszólal a hívó Hang. Új áldozatra

ösztönzi. Látja azt, a sziszifuszi szellemi harcot, amit Margit testvér folytat, ismeri a nyilas lapok őt támadó, meg-megújuló fenyegetéseit, [192] tudja azt, hogy mit tett a körösmezei deportáltakért, [193] s már előbb a csíkszeredaiakért. [194] A szlovákiai zsidók megmentéséért Rómában járt XII. Pius-nál. [195] Sára testvér azt is tudja, hogy az Anyaházban már 1942 óta tartózkodnak szlovákiai menekültek [196] ... s tudja azt, hogy ha a hatalom ráteszi kezét Margit testvérre, ez azt jelentheti, hogy a Társaság minden tagja sorrakerülhet... Ezért megkérdezte egyik testvérét: „Mondd, ha az ember fel akarja ajánlani életét, kell ahhoz engedélyt kérnie? — természetesen — hangzott a felelet, hiszen a szerzetes sokkal kisebb ügyekben is engedélyt kér elöljárójától!" [197]

Mielőtt a felajánlás tényéről beszélnénk, lássuk, hogyan alakult Sára testvér kapcsolata a Társasággal. Szándékosan fogalmaztunk így. A belépés egy szerzetescsaládba olyan, mint az eljegyzés, ezután kezdődik az egymás megismerése. A fogadalom, az esküvő. Ezután már együtt kell élni, még akkor is, ha csak most tapasztalja meg az ember azokat az ellentéteket, amelyekre a mézeshetek alatt nem nyitott rá egyik fél sem. S minden azon múlik, hogy a felek ezeket az ellentéteket hogyan tudják feldolgozni, elsimítani, szintézisbe hozni.

Nemcsak szerzetes társulást, minden emberi társulást egy eszme hoz létre és azok az emberek, akik ezt az eszmét meg akarják valósítani. Bizonyos idő eltelte után már így kell fogalmaznunk: egy társulás egy eszméből és azokból az emberekből áll, akik azt valósítják. Hajótörés akkor szokott bekövetkezni, ha az eszmét összetévesztjük azzal vagy azokkal, aki vagy akik azt képviselik. El kell ismerni, hogy sokszor nagyon nehéz felismerni az eszmét azokon, akik képviselik. Az eszme megköveteli, hogy mindig az egyén tegye magáévá, törekedjen teljes erejéből az eszme szerint élni.

Ebből a szempontból nézve, a Társaság és Sára testvér kapcsolata tanulságosan alakult. Kísérjük végig ezt a lélek mélyén lejátszódó szellemi folyamatot. A „mézeshetek" után jöttek a belső és külső nehézségek, a hivatáselhagyás kísértése, a hűség próbája, míg eljutott az egészen természetfölötti látásmódra.

Mint láttuk, belépésénél egyetlen szempontja volt: az Úristen akarja, hogy a szociális testvérek között élje meg hivatását. Komáromi tartózkodása idején írja: „Semmim

sincs vagyonban... pénzben. És mégis milyen gazdag, nagyon gazdag vagyok. A gondtalan élet, rendes étkezés, fűtött szép szoba, rendes ruha, mindaz az anyagi előny, mellyel a Társulat elhalmoz... Ki gondoskodott volna rólam ilyen szeretettel és aprólékossággal, mint a Társulat? És hol vannak a lelki kincsek, a lelki haszon? Mindennapi szentmise, szentáldozás, elmélkedés, lelkiolvasás, támasz stb. Az a gyönyörű munkakör, melybe a Társulat állít. Tudtam volna ennyi jót tenni, ha kint maradok?" [198]

Egy év múlva — ez az év (1934) nemcsak neki, de az egész Társulatnak a megpróbáltatás éve volt [199] — már így ír: „... Te tudod édes jó Istenem, hogy én hűséges, hűséges akarok lenni... Hozzád, hivatásomhoz és a Társulathoz... mely nekem sokszor oly idegen s néha azt hiszem, hogy nem szeretem... Hogy lehetnek ilyen ellentétes érzések bennem?... [200]

A társulati nehézségeket okozó testvért az egyházi hatóság hozzájárulásával elbocsátották. Vele együtt többen — köztük Sára nagyon szeretett újoncmesternője — elmentek a Társulatból. Sára ezt írja: „Ma délelőtt megtudtam, hogy Th. és G. testvéreket elküldték a Társulatból. Kimondhatatlanul szenvedek! Olyan vagyok, mint akiben meghalt valami... [201] 1934. november 8: „...Ma két nagy dolog történt: Mamuci d. e. kijött és egy levelet hozott nekem, A[ndrea] testvér írta. Kérte elbocsátását. — Először kimondhatatlanul felizgatott és letört... Az első percekben annyi mindenféle jutott eszembe, én is megyek. Az hatott rám nagyon, mikor azt írja, hogy miután idegen nekik a Társ[aság] és nem érzi magát egynek a Társ[aság]gal, erkölcstelennek tartaná kihasználni az előnyöket, amelyeket a Társ[aság] nyújt... eszembe jutott, hogy én mennyire 'egyivású' voltam mindig Th. testvérrel és A[ndreá]-val ... De azután megnyugodtam. Én Érted, Miattad és Neked jöttem Jézusom! Mikor akartad, hogy jöjjek, akkor behoztál, majd akaratom ellenére... Esti ima után ott maradtam a kápolnában. Elmondtam, hogy csak azt akarom, amit Te. Ha itt akarsz tartani, itt maradok, bármi történjék is. A Te akaratodat akarom és nem csak akarom, hanem élem is. És hiszem, erősen hiszem, hogy Te mindig megadod a jelt arra, hogy mit akarsz. Ima után pedig... Anitta testvér lehozta Marianna testvér levelét. Nem engedélyezték a fogadalom újítást. Nyugodtan, egészen nyugodtan fogadtam a hírt... Ahogy akarod Uram! El? Lehet. Ha azt akarod, akkor... még világosabban add tud-

tomra... Parancsolj Uram, mert szolgád meg akarja tenni, amit parancsolsz!..." Másnap: „...Sokat gondolok a tegnapi dolgokra. Mit érzek most a Társulattal szemben? Most nyugodtabb vagyok, de mi lenne, ha hirtelen Pestre kellene mennem. Mit éreznék megint? Én szeretem a Társulatot. Kell szeretnem, ha bármilyen rossz és kegyetlen lesz hozzám, szeretnem kell *azokért a kegyelmekért, melyeket a Társaságon keresztül kaptam az Úristentől.* (Kiemelés tőlem — M. I.) Nem tudok elmenni magamtól..." — Néhány nap múlva a rendkívüli gyóntatónak [202] „...mindent elmondtam hivatásomról, Társulatról. Tehát marad: hűség, hűség! Igen azt mondta: 'Maga nem mehet el. Ha elküldik az más, S ha a Társulat összeomlik, maga legyen az utolsó'... [203] „Szombaton, 24-én... ismét jött egy körlevél Pestről s valami nyilatkozat... ilyesmi: a Társaságot ért sok megpróbáltatás idején szükségét érzem, hogy fogadalmamat megújítsam s hűségemet a Társaság, Szabályzat, Margit t[est]v[ér] ... iránt kinyilvánítsam. Én nem írtam alá... csupán csak azért, mert Margit t[est]v[ér] *neve* szerepel benne. Nem, személyhez nem kötöm a hűséget!..." [204] — Mélységes lényeglátás tűnik ki ebből a megjegyzésből. A körlevél elküldői kétségtelenül jót akartak, talán emberi vigasztalást adni Margit testvérnek, akit nagyon fájdalmasan érintett ez a szakadás, de aki — amint tanította — Isten kezéből fogadta ezt a keresztet is: „Megengedte a jó Isten — és a kezéből elfogadjuk a keresztet... mi tudjuk Uram, hogy a jó és a rossz, a tévedések és a csalódások, a sikertelenség és megaláztatások minden, minden benne van a Te isteni világtervedben és a Te kegyelmeden és rajtunk fordul, hogy mindebből, igen EBBŐL IS, megtisztulva, megerősödve, hivatásában megújulva keljen fel Társaságunk." [205] Sára tesvér jellemszilárdságát és mélységes hivatástiszteletét mutatja eljárása: „nem, személyhez nem kötöm a hűséget". Az elvekhez (Társaság, Szabályzat) kötötte, és igaza volt. Emlékezzünk, hogy hivatásáról mindig úgy beszél, hogy egy ember miatt sohasem lett volna képes elhagyni előző életét, amit elhagyott; azt Istenért tette, és az Istentől kapott hivatás tudatában tart ki. Nagyon nehéz volt ez a kitartás, amit a további naplórészletek bizonyítanak: „milyen nagy kegyelem számomra, hogy Isten kiválasztott engem s a Maga jegyesének akart. Ezzel kapcsolatban gondolok mindarra a kegyelemre, melyet a Társulatba való belépésem által kaptam a Társulat révén. — Mert lelkemben úgy érzem, hogy leszakadtam a Társulatról s

úgy érzem, hogy csak külsőleg vagyok szociális testvér, *éppen azért akarom tudatosan felidézni a kegyelmeket, melyet (!) a Társulat révén kaptam,* (kiemelés tőlem — M. I.) hogy... ha az idegenkedés, leszakadás hidege rémít, a hála melege kapcsoljon ide." [206]

Az Úristent nem lehet nagylelkűen felülmúlni — ez egyik sokat hangoztatott igazság a Társaságban. Ezt a becsületes, sok belső szenvedéssel járó harcot az Úristen a lelki-szellemi horizont kitágításával jutalmazza: „...szebb, nagyobb... előkelőbb hivatást kapott a karmelita... vagy bencés apáca mint én... A lényeg ebben is, mint mindenben: az Úristen akarata... Lehet, hogy ez nem olyan vonzó a világra, ... nekem mégis ez kell legyen a legszentebb, mert számomra ez az Úristen akarata..." [207] „Szeretnem kell nemcsak a Társaságot, nemcsak a munkakört, hanem azt a helyet, ahová engem a Társaság állít..." [208] — Az 1935-ös lelkigyakorlaton Margit testvér is tanít. Ezzel kapcsolatban ismét feltámadnak a nehézségek: „...szenvedek attól, hogy mindezeket nem tudom átvenni, felértékelni. Hogy nekem idegen az egész gondolat világa, vagy nem, nem az egész, hanem nagyon sok. Hogy sok minden van, ami egészen taszítólag hat rám. Nem rettenetes gondolat: egy kezdő, most épülő Társulatnak vagyok a tagja, — ide hívott az Úristen! — s az alapító maga sokszor taszító hatással van rám. S mégis, miután ide küldött az Úristen, itt kell maradnom. Mindent el kell követnem, hogy megszeressem gondolatait..." [209] Nagylelkűségre nagylelkűséggel felel az Úr: „Uram Istenem, mivel szolgáltam rá a Te jóságodra? Mivel érdemeltem meg, hogy nekem ilyen szép, mély, boldog, tartalmas életet adtál, hogy nekem a hivatásos életet adtad, hogy engem ilyen szép világba vezettél, míg mások önmagukban maradva, apró kis világi életükkel bíbelődnek, boldogtalankodnak. Semmivel, semmivel... Tele kell lennem hálával és csodálattal az Úristen gondviselő szeretete iránt, mely az én életemet ilyen széppé tette... Hagyhatott volna engem is a világban... Meg akarom becsülni teljes tudatossággal a hivatásos életet a lelkemben, szívemben felszítani a legmélyebb hálát, hogy ebbe részem lehet. Minden nehézség mellett igen szép és jó ez... Deo gratias! Alleluja." [210] Egyre jobban és mélyebben hatol be abba a titokba, hogy a Társulaton keresztül Istennek adja át önmagát, a Társulat a legfontosabb eszköz arra, hogy teljesen Istenhez kapcsolja: „...Nem magamnak dolgozom! Még a Társulatnak sem! Hanem a *Társulat Elöljárói*

(Isten) *megbízásából Istennek:* fáradhatatlanul. Szeretni mindent amivel dolgozom: gépeket, papírost, tintát, festéket!" [211] (Sára testvér ekkor stencilgép segítségével készíti a Munkafüzeteket.) „Uram Jézusom, Te ismersz engem a legjobban, Te tudod, hogy milyen gyenge, gyarló, állhatatlan, bűnös, dacos, rossz vagyok! Meg akarok javulni! Irántad való szeretetből! Ami megalázás ezzel jár, *felajánlom Társulatomért!"* [212] (Kiemelés tőlem. — M. I.) „Szent Szabályzatunk és a Regula [213] ez a két könyv, amit nekem állandóan forgatnom kell! ... Erre mindenképpen időt kell találnom... Társaságom és Elöljáróim iránti szeretetből akarom ezt tenni..." [214] „A hivatásom! Hogy itt lehetek és éppen én. A Szociális Testvérek Társaságában. És szolgálhatom az Urat... Többet kapok, kapok! Mindig én vagyok a nyertes... én miről mondtam le? Nyomorúságról, gondról, rabságról, kötöttségről... cserébe kis szolgálataimért mit kapok: kegyelmet, jegyesi szeretetet, nyugalmat, békét, csendet, és I[sten] közelségét! Ó milyen jó nekem! Csak meg tudjam ezt hálálni és meg tudjam magam becsülni." [215]

Nem a környezete, nem a körülményei változtak meg, *benne* történt meg a változás: természetes emberből természetfölöttivé lett, ahogy Margit testvér szerette mondani: „A természetfölötti legyen a természetes." Sára testvérnél már természetes a természetfölötti, ez indítja arra, hogy Jegyese példájára, Aki azzal ismertette meg velünk Isten szeretetét, „hogy életét adta értünk. Tehát nekünk is oda kell adnunk életünket testvéreinkért", — kéri elöljárójától az engedélyt, hogy a Társaságért felajánlhassa életét. Sajnos, ennek előzményeiről semmi feljegyzés sincs, s mivel a felajánlás ténye a legnagyobb titokban történt, ennél többet nem tudunk róla. Feltehetően nem könnyen kapta meg az engedélyt, akkor is azzal a megszorítással, hogy ha Lelkiatyja is hozzájárul. [216] A felajánlási imát jóváhagyásra bemutatta az illetékeseknek. Fennmaradt egy 1947 januárjából való jegyzőkönyv, melyben Sára egykori lelkiatyja P. Domonkos úgy nyilatkozott, hogy a Sára testvér által írt önfelajánló szövegen, ő mint gyóntató annak idején nem eszközölt lényeges változtatást. Az életfelajánlást ő is megengedte, így került az 1943-as feljegyzéseket tartalmazó füzetbe szeptember 14-én a következő, sebtiben, ceruzával írott bejegyzés:

„Tele van a szívem-lelkem lobogó lelkesedéssel! Az indítást, hogy életemet, ill(etve) halálomat ajánljam fel a testvérekért, követhetem. Előterjesztettem az elöljárómnak, lelki-

atyámnak, s engedélyt kaptam! A boldogságom első mámorában eltűnt az a természetes borzongás, ami eddig szorongott bennem. De arra rákényszerülök, h[ogy] újra előjön. Nem baj. A fölajánlás imát már összeállítottam. Most még meg kell várnom Margit testvért. S akkor, akkor felajánlhatom magam. Hála Neked teljes Szentháromság!"

Nem tudjuk, hogy pontosan mikor volt a felajánlás. Szeptember 14-én azt írja Sára testvér, hogy „meg kell várnom Margit testvért". Tehát a főelöljáró nincs Pesten. A TESTVÉR c. lapban [217] azt olvashatjuk, hogy születésnapját (IX. 18.) Szegváron töltötte. Valószínűleg már előtte is ott volt, tehát szeptember 19-e után jött haza. Feltehetően még szeptember végén, vagy október elején történhetett, mikor „...Két főnöknője — Margit testvér, az általános főnöknő és Paula testvér, a magyar kerület főnöknője — jelenlétében a budapesti anyaház Szentlélek kápolnájában „letérdelt az oltár elé és hangosan elmondta felajánló imádságát": [218]

„Ó, fölséges Szentháromság! Legkegyelmesebb Atyám! aki engem végtelen szeretetedből megteremtettél s jóságos irgalmadból gyermekeddé fogadtál, ó édes Jézus Krisztusom! aki szent véreddel engem megváltottál s végtelen jóságodból jegyesednek választottál, ó drága Szentlélek! aki a kegyelmek bőségét zuhogtatod rám s aki nekem méltatlannak a hivatás kegyelmét és a Társaságot ajándékoztad, ó legteljesebb Szentháromság, én ma a Társaság és a Testvérek iránti hálából és szeretetből felajánlom magam, mint

a Társaság áldozatát!

azon esetre, ha Egyházüldözés, a Társaság és Testvérek üldöztetése következne be és legbölcsebb végzésed szerint gondviselésed tervében nem lenne benne halálom:

fogadd el az én halálomat minden fájdalmával együtt váltságul a testvérek — különösen az öregek, betegek és gyengék életéért és bűnös, nyomorult életem fejében kíméld meg az ő életüket és kíméld meg őket a megkínoztatástól, fenyegetésektől, főként pedig a hűtlenségtől: Irántad, az Egyház, a hivatás és a Társaság iránt.

Amennyiben pedig isteni végzésed terveiben az én halálom benne foglaltatik, ebben az esetben is fogadd el életemet-halálomat, mint értük való áldozatot.

Ezt a felajánlást teszem Lelkiatyám és Elöljáróim engedélyével, édes Szűz Anyám keze által, Szent József, Szent Benedek Atyánk, ávilai Nagy Szent Teréz, Szent Sára és Szent őrzőangyalom segítségét kérve, nem a magam erejé-

ben, hanem a teljes Szentháromság kegyelmében bízva. Ámen.

Ó édes Jézusom, teljes megnyugvással és készséggel fogadom már most a halál azon nemét, amely Neked tetszik, az összes vele járó gyötrelmekkel, fájdalmakkal és szenvedésekkel együtt. Amen." [219]

A felajánló-ima szövegéből egyértelműen kiviláglik, hogy Sára testvér számára a legfontosabb értékek: *Isten, Egyházhivatás, Társaság.*

Isten, Teremtőnk, Megváltónk, Megszentelőnk, létünk Oka, Értelme és Célja, Aki számunkra az Egyházat adta. Az *Anyaszentegyház* „minden hív keresztyénnek anyja... Nemde nem ő szült-e keresztvíznek miatta újonnan engemet... [220] Isten adja a *hivatást* is, és a hivatásos lélek otthona az a *Társaság,* ahová az Úr hívta. Ezért könyörög, hogy a Társaság tagjai soha ne legyenek hűtlenek sem Istenhez, sem a Tőle kapott értékekhez.

Az 1943-as évet zárjuk le október 16-án írt soraival: „Odaadás Istennek! Azt hiszem, ez a titka mindennek. Teljes és egész önátadás. Hogy valóban azt tehessen velem, amit Ő szent Felsége akar! Mindig és mindenben Isten akaratát keresni. Ma is... Mit akarsz én Uram, Istenem? Ecce adsum, ecce ego mitte me! Ecce ego, suscipe me!" (Itt vagyok, itt vagyok én, engem küldj! Itt vagyok én, fogadj el engem (Ter. 22,1; Iz. 6,8)

X. Elfogadott áldozat

Az 1944-es év Szent Margit ünnepségekkel kezdődik. Az Eucharisztikus Kongresszus pápai Legátusa mint XII. Pius pápa beváltja 1938-ban tett ígéretét, és 1943-ban a szentek sorába iktatja Nemzetünk Áldozatát. A Róma-i ünnepségeken a hadihelyzet miatt magyar küldöttség nem lehetett jelen, annál melegebben és bensőségesebben ünneplünk itthon. Az ünnepi hét január 16—23 között volt, amikor az egész országban Szent Margitról emlékeztek meg.

Sára testvér „szivének-lelkének lobogó lelkesedését" valamiképpen ki akarta fejezni. Amiről nem beszélhetett, arról misztériumjátékot írt: Fény és Illat címmel. Ráskay Lea [221] szövegét véve alapul lélekbeszántóan alkalmazta az 1944-es Magyarországra Szent Margit életének tanulságát:

„Új vészben, új bajban,
Új tatárdúlásban
Új engesztelésre: itt vagyunk!
Te könyörögj értünk
Szent Margit." [222]

A misztériumjátékot Sára maga tanítja be a leányoknak. Ez az év Szent Margit éve, ezért a központi Szent József-napi díszgyűlésen, ami ebben az évben éppen vasárnapra esik, ezt fogják előadni. Az 1944-es év szomorú szenzációja, hogy Hitler parancsára a német csapatok ezen a napon szállják meg Magyarországot. A Szent József díszgyűlés Budapesten, a 2400 személyes Magyar Művelődés Házában van (mai Erkel Színház). Meglepő módon az előadás, az ünnepi beszéd, a zeneszámok mind szép rendben elhangzanak, mire a hatóság képviselői berekesztetik a gyűlést. [223]

A német megszállás következtében hadterületté vált az egész ország. Eddig is volt már légiriadó, de igazi légitámadás most éri a fővárost. Április harmadikán kezdődnek a szőnyegbombázások. Sára testvér a bombakárosultak megsegítésének egyik pontjává teszi a DLN Mozgalom irodáját, itt jelentkezhetnek azok, akik hajlandók önkéntesen segíteni. Sára testvérnek és munkatársainak olyan igazolványa van, amivel a támadás lefújása [224] után azonnal bemehetnek arra a területre, ahol segítségre van szükség.

Április 5-étől kötelező a sárga csillag [225] viselése. Az oltalomkeresők elárasztják az Anyaházat és mindazokat a helyeket, ahol testvérek dolgoznak. Sára testvér Jankovich-telepre — mint már említettük — kisgyermekes anyákat és gyermekeket, mintegy 30-at fogad be. „A sok helyről összeszedett rémült, mindenféle korosztályba tartozó emberekből kitűnő szervezéssel, szeretettel de szigorral, összetartozó, egymást segítő csoportot szervezett." [226] Valahányszor lejött „szeretetet... derűt... hozott... a telepre. Hogy örültünk neki... a többi lakók is, menekítettjeink, s nem utolsó sorban a gyermekek, akik között igen népszerű volt. Igen jól tudott bánni a gyermekekkel, főleg a fiúkkal..." [227] Elkészült az első magyar Munkásnő-főiskola épülete, tehát akadálytalanul folynak a nyaraltatások is, és a vezetőképző kurzusok. Az elkészült Munkásnő-főiskolát az Actio Catholica akkori igazgatója, Mihalovics Zsigmond áldotta meg. [228]

Pünkösd előtt Sára testvér a nagyváradi lelkigyakorlaton vesz részt. [229] Ezután élete állandó utazás az állandó légiveszélyben Jankovich-telep és Budapest között. Szeptember 6-án a nagyváradi bombázáskor a noviciátus házát több találat éri, az óvóhely egy része beomlik, 16 halott [230] Az elöljárók úgy rendelkeznek, hogy a noviciátus jöjjön azonnal Budapestre. Útközben átélik a rettenetes szajoli bombázást, minden csomagjuk odavész, a rajtuk valóval érkeznek meg az Anyaházba, ahová már két kibombázott DL otthon lakóit is befogadták az egyéb menekülteken kívül. Sürgősen tovább küldik a noviciátust Jankovich-telepre. A szükséges ruhanemű és egyéb felszerelés hiányainak pótlására elsősorban a budapesti, de másutt élő testvérek között is gyűjtést rendezett Paula testvér. Sára testvér hordta le Jankovich-telepre, és ő hozta a hírt arról is, hogy az elöljárók hogyan intézkedtek a noviciátus sorsa felől. Kedves humorával fűszerezte a komoly mondanivalót: „Egy alkalommal (valószínűleg 1944 szeptember végén) azzal a hírrel jött le Pestről, hogy nagy áthelyezések vannak, készüljünk fel rá. Mikor már jól felcsigázta a kedélyeket, megmondta, hogy kedves Margit testvér a III. éveseket a székesfehérvári püspökségre, a II. éveseket a veszprémi püspökségre, [231] X. nénit Rómába, a Szentatya titkárnőjének nevezte ki." [232]

A világháború eseményei pedig feltartóztathatatlanul gördülnek tovább. A Vörös Hadsereg eléri a Kárpátokat. Románia 1944. augusztus 23-án fegyverszünetet köt, ezzel a dé-

magyar részébe. Az ellenállás voltaképpen már teljesen értelmetlen. Szeptember 23-án a Vörös Hadsereg átlépi Arad felől a magyar határt. Október 15-én elhangzik az elkésett és előkészítetlen Horthy-kiáltvány, hogy ezt a háborút a németek elvesztették és fegyverszünetet kérünk. Délután már Szálasi veszi kezébe a hatalmat. Október 28-án a Vörös Hadsereg átkel a Tiszán. Sára testvér október 31-én a DLN mozgalom kezelésébe veszi a Bokréta utcai 150 személyes házat. Az eseményeket ezután a Bokréta utcai ház konyhafüzetéből követhetjük. Ide ugyanis az ételsor mellé Sára testvér napi eseményeket is feljegyzett. Például: „Nov. 28. Ebéd: Rántott leves, babfőzelék. Vacsora: Köles hagymával. [233] Éva kokszért ment. Hiába." December 5: „Mikulásra minden lakó 2 drb. mákostekercset és 1 almát kapott." ... December 8.: „Szénszállítás. Erős ágyúzás egész nap. Este litánia." — Budapest bekerítésének hadmozdulatai sikeresen fejlődnek, a szovjet ágyúk már a fővárost lövik: „Dec. 9... Első fűtés. — Nagyterembe magyar katonatisztek jöttek. Egész éjjel egész nap ágyúzás. Reggel Évával Haller téri piacon voltunk: négy belövés történt. Vásárlás nélkül rohantunk haza... — másnap — Vasárnap... mise közben nagy belövés. Estefelé és éjjel ágyúzás." —

Délelőtt Sára testvér Zugligetbe ment. Mivel az Anyaház menekítettekkel volt tele, a testvérek közül csak az a néhány aludt ott, akinek a jelenléte feltétlenül szükséges volt. A többiek az egyik jótevő zugligeti villájában aludtak. Ott voltak a megbeszélések és a közös lelki programok is. Ilyen lelki programra ment ki Sára testvér is. Miután hazajött: „Este 8-kor megbeszélés az Otthonlakókkal." December 11. „Reggel piacon. Du. otthonvezetői (értekezlet) — ezt Sára testvér vezeti — ... Estefelé Pasarét bombázása. Éjjel szórványos ágyúzás. Reggelre erős ágyúzás... Dec. 12. Este két menekült lányt fogadtunk be (konyhai alkalmazottnak). Dec. 16. Tekla testvér jött." Tekla testvér visszaemlékezései rendkívül jellemzőek: „Ketten voltunk a Bokréta utcában — (fogadalmas testvérek) — Nagyon vágyott a közösség után az utolsó időkben. Idegenekkel kevésbé vágyott érintkezni. Nagyon készült a karácsonyra. — S többször mondogatta, hogy már nem fog sokáig élni. Megkérdeztem: hogyan tetszik azt gondolni, mikor csupa élet és semmi baja, betegsége nincs, mire gondol, mit érez? — Azt adta válaszul, az az érzése, hogy fejbe fogják őt lőni. — Most már jönnek az oroszok — mondottam én —, azok már nem fogják bántani.

[234] — Ő pedig éppen azoktól félt, s azokra gondolt, mint halálának okozóira." [235] December 19-én lelkinapot rendez az otthon alkalmazottainak. (Nagyobb részük menekített.) December 20-án még felvesz két oltalomkérő leányt: „Ilit, Máriát fizetés nélkül felvettem..." [236] A ház fűtése állandó problémát okozott. A közeli Gát utcában volt a KIOE [237] székház, több férfi menekítettel, innen kért fűtőt. December 22: „István megjött, 3-ig itt lesz." (István volt az egyik, akit Vele együtt elvittek 27-én.) „December 23-án kiment Zugligetbe karácsonyt ünnepelni. (Ott kint már akkor megkezdődtek a karácsonyi ünnepségek.) Onnan nagyon boldogan jött haza és azt mondogatta, hogy milyen jó volt ott neki, hogy felüdült, s hogy tele van örömmel a lelke." [238] Sára testvér erről annyit ír a konyhafüzetbe: „Zugligetbe voltam. Reggel indultam, este jöttem."

Felvirradt december 24-e, karácsony vigíliája. Valóban felvirradt, mert „félnégykor keltünk. Brióst sütöttünk. Tekla tv Zugligetbe ment. D. u. jött meg a hírrel, hogy itt vannak az oroszok a Hűvösvölgyben." [239] Ugyanerről Tekla testvér: „...24-én engem bíztatott, hogy menjek ki Zugligetbe s hogy milyen jó lesz ott nekem is a közösségben. Akkor már nagy bombázások [240] voltak. Féltem is egy kicsit, de ő egyre biztatott. Mikor elbúcsúztam, csak annyit mondott, hogy 'aztán iparkodjon visszajönni'. Visszafelé tényleg az adott nekem erőt a legnagyobb bombázások közt, hogy ő visszavárt. Utólag kedvesen mondotta, hogy ő nem gondolt arra, hogy életveszély árán is visszatérjek..." [241]

A gyűrű 1944. december 24-én bezárult a főváros körül, miközben az emberek erről mit sem tudtak. A város élte, ahogy tudta mindennapi életét, sőt karácsony estét ünnepeltek mindenütt. Sára testvér este 6-kor rendezte meg a „személyzet" karácsonyát (itt voltak a menekítettek is), 7-kor az otthon lakóinak a karácsonya következett. Félkilenckor megszólalt a telefon (meglepő módon a körülzárás után még egy ideig volt áram) — Placida testvér telefonált, hogy kiindultak Leticia jelölttel Zugligetbe, de már nem tudtak kimenni a harci események miatt, elvergődtek a DLN központi irodájába, a Rákóczi út 4-be, de innen már nem mernek tovább menni, kérik, hogy Sára testvér jöjjön értük és fogadja be őket a Bokréta utcába. [242] „Sára testvér egyedül akart menni, de én kértem, hogy vele mehessek, együtt mentünk rózsafüzérezve, az utcán már senki sem járt, már óriási belövések voltak. Sára testvér semmit sem félt, kint

mentünk az úttesten, nem a házak mentén, amit én ajánlottam. Csodálkozott, hogy Placida testvérék nem indultak neki egyedül. Azt mondta: 'nem bátor katonái az Úr Krisztusnak'. Hazavittük őket, helyet készített nekik az asztal tetején, hely nem volt, zsúfolt volt a ház, a szomszéd házban már belövés volt 24. este, egy nagy robbanás, úgy hogy Placida testvér és a jelölt egyszerre felugrottak, s kiszaladtak a folyosóra s akkor is megdorgálta őket Sára testvér, hogy az Úr Istenben csak. ennyire tudnak bízni? Megszégyenülve visszafeküdtek a helyükre a testvérek..." [243]

A magyar püspöki kar megengedte, hogy az éjféli misét délután már elővételezhessék az elsötétítés miatt, [244] de a Bokréta utcában kis kápolna volt, az ablakon vastag fatáblákkal, tehát el lehetett sötétíteni, így itt rendes időben egy erdélyi újmisés mutatta be az éjféli misét, Sára testvér harmóniumozott és énekelt... fél kettőkor éjfél után volt a testvéreknek a karácsonyfagyújtás... Sára testvér azt mondotta: 'Szeretném megölelni a világot, olyan boldog vagyok'. — Pedig rettenetes éjszaka volt. 25-én, 26-án egyáltalán tele volt a lelke boldogsággal." [245] — 25-én a kis füzet tanúsága szerint egyik munkatársánál volt, ahová kenyeret vitt és meghívta, töltsön néhány napot a Bokréta utcában. 26-án ezt írja: „D. u. Honcinál." Honci így írja le a találkozást: „...késő délután váratlanul eljött hozzánk Sára testvér... azért jött, hogy kérje, menjenek el másnap a Bokréta utcai otthonba... Beszélgetni kezdtünk. Arról is szó esett, hogy milyen veszélyes a közlekedés az utcán. Tréfás hangon beszélgettünk a veszedelmekről. Egyszerre minden átmenet nélkül azt mondja Sára testvér: — Tudom, hogy nem fogok természetes halállal meghalni! Anyám kérdezte meg: — Milyen halállal gondolja, hogy meghal? — Fegyver által — mondta röviden..." [246]

Mivel a főváros védelme minden felett állott, már fentebb olvastuk, december 9-én, hogy magyar katonák foglalták le a nagytermet. Tehát „katonák voltak a házban. Két szobalány többszöri figyelmeztetés után is bejárt hozzájuk, majd szobájukba vitték fel a katonákat. Tanúja voltam, mikor Sára testvér a legnagyobb szeretettel, ahogy csak egy aggódó édesanyától telik, beszélt velük. Megmagyarázta nekik, milyen lelki, erkölcsi káruk lehet belőle." [247] Nemcsak megmagyarázta, de 26-án beszélt az egyikkel és azt mondta neki, hogy elintézi, hogy átkerüljön egy másik otthonba, ugyanazokkal a feltételekkel, mint amelyekkel itt teljesít

szolgálatot. A leánynem szólt rá semmit, de elment tanácsért az otthonlakók közül ahhoz, aki a novemberi átvétel előtt az előző otthonvezetéshez tartozott. Elpanaszolta, hogy Sára testvér el akarja innen vinni. Ez tanácsolta azt, hogy menjen el a nyilas pártba és jelentse fel Sára testvért, hogy zsidókat rejteget, akkor majd nem kell innen elmennie. És a leány megtette. [248]

1944. december 27-én reggel a testvérek Sára testvér kis szobájába gyülekeztek, ahol elmélkedni szoktak. Ezen a napon Sára testvér adta az elmélkedési gondolatokat az „Üdvösség Éve" c. könyvből: [249] „Sz. Bernát szerint az életszentség három fajának egy-egy képviselője hódol itt az újszülött Király előtt. Egy közülük vértanú, akaratban és valóságban is (István); egy, aki akaratával készen állt elszenvedni a vértanúságot, bár a valóságban nem volt az (János), s végre akik még nem akarhatták, de tényleg elszenvedték a vértanúhalált (az aprószentek)" [250] „Csupa tűz, csupa szeretet, vágy volt a hangja." [251] Nyolc órakor volt a szentmise, reggeli, utána J. Hedviggel elindultak természetesen gyalog, mert hiszen közlekedés nem volt a Bokréta utcából a Liszt Ferenc téri otthonba. Itt megegyeztek az otthonvezetővel, aki szívesen vállalta a leányt, és indultak hazafelé újra az ostromlott városon keresztül, gyalog. Útközben még betértek egy kedves ismerőshöz néhány szóra, aztán folytatták az utat a Bokréta utca felé.

Körülbelül fél egy—egy óra körül értek a házhoz. Hedvig — amint a sarkon befordultak látta, hogy nyilas őr áll a ház előtt, megkérdezte: Nem akarsz lelépni? Azért, hogy tovább tudd intézni az ügyeket. S majd én bemegyek a házba. — Nem, én is megyek. [252] Első utunk természetesen a kápolna volt, de a lépcsőkanyarodóban ránk kiáltott egy újabb őr, hogy mit keresünk ott, — le a bunkerbe! [253] volt a vezényszó, ott folyik az igazolás... Lementünk az egy szál gyertyával gyéren világított óvóhely előtérbe, ahol egy fiatal, még gyermekarcú, de ördögi gonoszságú, golyószóróval felfegyverkezett nyilas vallatott; Sára testvér odament és megkérdezte: én vagyok az otthon vezetője, miről van szó kérem? — 'Maga a vezető — mióta van ez a nő a házban?" — fordult a vallató most már egyenesen Sára testvér felé. — Október végén vettünk át itt minden munkát, tehát azután jött pár nappal — feleli nyugodtan. A gyér fényben a sok megriadt arc között most kezd tudatossá válni bennünk, hogy már jó néhány lakót félreállítottak azzal, hogy zsidók... Berno-

vics Vilmát, az áldozatos hitoktatónőt [254] is besorozták, aki valóban 'őskeresztény' származású volt, régi kassai család sarja. Amikor a hosszantartó igazolás, faggatás, tárgyalás, vádolás véget ért, akkor a 7—8 főnyi nyilas csoport kijelentette, hogy Sára testvért és Vilmát elviszik, mert róluk jegyzőkönyvet vesznek fel s majd hazabocsátják őket, a 'zsidókat' pedig számszerint négyet, elviszik a Gettóba. — A négy: dr. R.-né, egy orvosprofesszor felesége, egy másik idősebb nő, majd egy anya a fiával, a 'fűtő' Pistával. — Vagyontárgyaikért majd visszatérnek teherautóval és éjszaka eljönnek leigazoltatni azokat, akik most nem voltak odahaza..." [255]

Tekla testvér emlékezése szerint: ő kérte, „...hogy megebédelhessen Sára testvér, s megengedték, a konyhában megebédelt, átadta a nála lévő pénzt, és még ő mondotta, tegyenek termoszba forró kávét, mert valószínűleg pincébe fogják őt rakni. Még intézkedéseket is tett. Visszament a zsidók közé, rózsafüzérezett. — Vizet kért az egyik szobalánytól, mielőtt elindult, de már nem engedték meg. Én nem tudtam, csak utólag mondták, hogy Sára testvér szomjan ment el. Ötöt vittek el egyszerre, rajta kívül négyet. [256] Egy megszökött. A souterrain-helységben voltunk, mint óvóhelyen. Amikor bejött a pincébe, ahol gyertya égett, szokott kedélyével derűsen jött mint máskor. S mikor mondták, hogy elviszik, akkor árnyék vonult az arcára, halálos sápadtság ült ki rá és megnyúlt, egészen elváltozott, rózsafüzérért nyúlt, azt szorongatta s annyit mondott: Igen! — Mielőtt elvitték (kb. fél öt), kértem... engedjék meg, hogy... az iratait magához vehesse... azt mondták, semmiféle iratra nincs szükség... Mikor búcsúztam... egy könnycsepp esett ki a szeméből, kérte, hogy nagyon imádkozzunk érte..." [257]

A továbbiakban B. Laura számol be, aki nem lakott a házban, csak odajárt a kápolnába imádkozni. "...a katonabakancs lépések dübörögtek fölfelé a lépcsőn (az óvóhelyről jövet, a kápolna a földszinten volt) ... Egyszercsak felpattan az ajtó s ott állt Sára, mögötte nyilasok. — Ide engedjenek be egy pillanatra! — szólt, de már ki is szakította magát közülük s előre jött a tabernákulumig. Két nyilas utána... Sára féltérdre ereszkedett, s én oldalról láthattam, amint az örökmécs fénye az arcába ragyogott. Nem tudom szavakba foglalni, milyen benyomást tett rám, de határozottan emlékszem, hogy azt gondoltam: *Istenem! Ez a Sára szent!* — A két nyilas is meghőkölt a látványra... Alig telt el néhány

másodperc, az egyik nyilas, a marcona kinézésű megragadta és rákiabált: — Gyerünk már! Majd még imádkozhatsz az éjszaka! És akkor ő felállt, de békével, az valami csodálatos jelenség volt...” [258]

„Aznapra már tehetetlenek voltunk minden intézkedésben, mert besötétedésen túl tilos volt az utcán járni... egy szál gyertya rejtett fénye mellett zsolozsmáztunk éjfélen túl... Egyre vártuk őket vissza és a beígért éjszakai igazolást. Nem jött senki...” [259]

28-án azoknak, akik Sára testvér révén jöttek a házba, el kellett azt hagyniuk. A kis konyhafüzetbe már 1945. január 20-án írta be a ház papja: „Azt mondják, hogy este kilenckor a Duna-parton agyonlőtték” [260] (még aznap).

Az 1967-es Zuglói nyilasperben elhangzott egy vallomás — dokumentum sajnos nincs róla — csak azok erősítik, akik hallották, hogy „azon a bizonyos decembervégi napon a késő esti órákban a fővámház elé szállították és levetkőztették őket... Ekkor — mielőtt a sortűz eldördült volna — egy alacsonytermetű, rövid, feketehajú nő valamilyen megmagyarázhatatlan nyugalommal kivégzői felé fordult... majd letérdelt s égre emelt tekintettel nagy keresztet vetett magára.” [261]

Fentebb Tekla testvér említi, hogy az elvittek közül az egyik megszökött. Pista, a fűtő, talán ezt a pillanatot választotta ki, hogy jó úszó lévén, bevesse magát a Dunába, — kiúszott és megmenekült. [262]

Mikor megmondták, hogy elviszik, Sára testvér csak annyit mondott: Igen. Nem a nyilas pártszolgálatosnak, hanem a körülmények álruhájába öltözött isteni Akaratnak. „Halálommal és annak minden körülményével a Te szent Akaratodat akarom beteljesíteni...” [263]

A rakparton eldördültek a fegyverek. Vértanúk teste hullott a Dunába. Vértanúké, kiknek egy része, mint az Aprószentek, nem akarták, csak elszenvedték a halált, és a Vértanúé, aki mint Szent István diakonus akarta és el is szenvedte a halált, hogy Jegyese példájára „váltságuk adja életét sokakért.” (Mk. 10,45)

„Egy szociális testvér bizonyítja, hogy az üldöztetés, ...és az ostrom súlyos óráiban gyakran volt az a biztos belső megérzése, hogy: ... 'Nem vész el közületek senki, csak aki maga akarja!...” [264]

FORRÁSOK

Salkaházi Sára testvér életrajza a következő dokumentumok alapján készült:

1. Napló 1919. II. 19. — 1920. VI. 4-ig. Sára két barátnője, Forgách Erzsébet és G. Anci felváltva írják.
2. Salkaházi Sára testvér *Lelki naplói* 1929—1944-ig. Ezekben szinte kizárólag lelki jellegű feljegyzések vannak. *Munkanaplója* az 1937—1938-as évből. Ebben részletesebben ír a végzett munkáról, de lelki jellegű feljegyzések is találhatók benne. 1944. X. 31—XII. 27-ig vezette *Konyhafüzet,* rövid eseményjegyzéssel. Idézési mód: „Napló, keltezés."
3. Komáromban írt levelei főnöknőjéhez, 1932—1934.
4. Sára testvér levelei.
5. Sára testvérnek írott levelek.
6. A tervezett brazíliai úttal kapcsolatos levelezés és dokumentum.
7. Sára testvér publikált és kéziratban maradt írásai.
8. Sára testvér okmányai, fényképei.
9. Sára testvér munkásságáról megjelent hírlapi közlemények.
10. A Szociális Testvérek Társaságának egykori kassai házának irattára.
11. Schalkház Lipót (Sára bátyja) levelei Hetényi Varga Károlyhoz. Itt is hálásan köszönöm, hogy ezt a rendkívül értékes családi vonatkozású anyagot a rendelkezésemre bocsátotta. Jelzése: HVK, keltezés.
12. Különböző visszaemlékezések (ismerősök, munkatársak, szociális testvérek).
13. Palágyi Natália: Salkaházi Sára, Rákospalota é. n. 1947.
14. Hetényi Varga Károly: Akiket üldöztek az igazságért... Bp. 1985. Salkaházi Sárára vonatkozó dokumentum-anyag.

JEGYZETEK

[1] Magyarország vármegyéi és városai. (Magyarország monográfiája) A magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természetviszonyainak ... Enciklopédiája... szerk.: Sziklai János—Borovszky Samu. I. köt. Abauj-Torna vármegye és Kassa. Bp., 1896. 5—15. lp.

[2] Az épületet sajnos lebontották, a helyén most „Slovan" nevű vendéglátóipari létesítmény van.

[3] 1943 januárjában 150 000 magyar katona pusztult el a Don-kanyarban. Vö.: Nemeskürty István: Requiem egy hadseregért, Bp., 1972.

[4] Salkaházi Sára: Kassai gondolatok a „Kassai polgárok" után. Felvidéki Újság, 1943. II. 12. Kassai polgárok: Márai Sándor színdarabja.

[5] 1901. XII. 9-én meghal. A szobrot 1906-ban leplezik le.

[6] HVK 1979. III. 13.

[7] Schalkház Sára: Kályha előtt. Prágai Magyar Hírlap, 1928. I. 15.

[8] HVK 1950. X. 20.

[9] Tánciskolában. Kézirat. Bp., 1941.

[10] 1945 előtt az általános tankötelezettség 6—12 éves korig tartott. Ez a hat osztályos elemi népiskola elvégzését jelentette. Akik tovább tanultak a IV. elemi osztály után kerültek a középiskolába: polgári, reáliskolába vagy gimnáziumba. A polgári iskola 4 éves volt.

[11] Polinszky Kató: A búcsúzó Schalkház Sára testvér. Nagyasszonyunk. Társadalmi, Szépirodalmi és Háztartási lap. Prága, 1938. 10. szám. 217. lp.

[12] Más néven a Vak Erzsike, 22—23 éves korában megvakult. Sára testvér róla írta „A tanítónő" c. jellemzését a „Lélek a hétköznapi arcok mögött" c. írásában.

[13] Forgách Erzsébet Sára testvérről.

[14] Schalkház Sára: Húsvéti emlék. Prágai Magyar Hírlap, 1938.

[15] HVK 1950. X. 20.

[16] Elsősorban középiskolákban működött ifjúsági egyesület. Tagjai komolyabb lelkiéletre kötelezték magukat.

[17] Renovo = megújítás. A kongreganistákat általában dec. 8-án vették fel az egyesületbe, ezt a felajánlást újították meg minden évben, ezen a napon.

[18] Napló, 1919. X. 19.

[19] Napló, 1932. X. 6.
[20] Publikálatlan kézirat, szerző tulajdonában.
[21] Ausztria—Magyarország, Németország és szövetségeseik.
[22] A Felvidéki Magyarság Húsz-éve. 1918—1938. Szerk.: A Magyar Statisztikai Társaság Államtudományi Intézete. Bp., 1938. 9. lp.
[23] A magyar munkásmozgalom története. 1868—1976. Bp., 1977. 54. l.
[24] Pintér János könyvkötő-mester.
[25] Napló, 1919. X. 25.
[26] Napló, 1919. V. 2.
[27] „A népek önrendelkezési joga".
[28] Komáromi Egyházi Értesítő, 1934.
[29] Nagyasszony, 1938. 10. sz. 217. lp.
[30] Esti Újság, 1920. IV. 11. 3. lp.
[31] „Hétfő reggel", „Szombat felé", „Munka után", „Sorsjegy mutyiba."
[32] Kassai Napló, 1926. X. 10.
[33] Edina testvér emlékei.
[34] A Lélek Szava, 1943. VII. 1.
[35] Napló, 1936. IX. 21.
[36] 1926—1929.
[37] Prágai Magyar Hírlap, 1926. X. 1. Pesti kritika Schalkház Sára novellás-kötetéről.
[38] Prágai Magyar Hírlap, 1926. XI. 17.
[39] A Nap, 1930. II. 15. Címlap. Fogjuk meg a kinyújtott kezeket...
[40] A Nap, 1927. IV. 15. 7. lp.
[41] Az első világháborúban az Ausztria—Magyarországgal és Németországgal szembenálló hatalmak „Entente cordiale" (Szívélyes szövetség) néven szerveződtek. A Párizs-környéki békék után az utódállamok (Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia) gyűjtőneve volt „kis entent", ennek a szövetségnek éle Magyarország ellen irányult.
[42] Regina Pacis = Béke Királynője. Magyarországiak: Tóth Etelka, Dezsényi Marietta, erdélyi: Báthy Aglája.
[43] A Lélek Szava, 1941. IX. 79. lp.
[44] Tóth Etelka testvér visszaemlékezései.
[45] Erber Béláné visszaemlékezései.
[46] Ismeretlen visszaemlékező.
[47] Erna testvér visszaemlékezése.
[48] Napló, 1937. I. 9.
[49] Prágai Magyar Hírlap, 1929. I. 1. 8. lp.

[50] Napló, 1930. VII. 25.
[51] Arany János: Epilogus.
[52] 1836—1915. A magyar katolikus nőmozgalom megalapítója.
[53] 1877—1942. Gróf Pálffy Pálné munkatársa, 1908-ban megalapította a Szociális Missziótársulatot.
[54] „Hivatásos szociális munkások egyházi és társadalmi szervezete." (A „Keresztény Nő" ... XXI. Évf. 8—9. sz. 1933. X—XI. 13. lp.).
[55] 1884—1974. Szociális munkás, nőmozgalmi szervező, az első magyar nőképviselő.
[56] A Testvér, 1942. II. 46. lp.
[57] Nemzeti Újság, 1929. IX. 11.
[58] Eredeti kézirat, szerző tulajdonában.
[59] Verss Judit testvér visszaemlékezései.
[60] Pl.: Napló, 1935. VIII. 30.: „Nagyon fáradt vagyok.Álmos, kifáradt. A *lábam is nagyon fáj.*", Napló, 1936. I. 29. „Nagyon nagyon fáradt vagyok... *Lábaim fájnak.* — Alleluia! Szenvedhetek!"
[61] A hisztériás magatartásának jellemzői: 1. Érzelmi labilitás. 2. Gondolkodásában megosztott (nem képes tanulni a tapasztalataiból). 3. Önmagáról alkotott képe pozitív. 4. Emberközti viszonylatában zsaroló. Vö.: Szentmártoni Mihály—Benkő Antal: A lelkiélet lélektanához. Eisenstadt, 1984. 124. lp.
[62] Napló, 1929. IX. 3.
[63] Terezita testvér visszaemlékezése.
[64] Eredetiben is helyesírási hibával.
[65] Vilma testvér visszaemlékezése.
[66] Alice testvér visszaemlékezése.
[67] Napló, 1929. XI. 3.
[68] Beatrix testvér visszaemlékezései.
[69] Beatrix testvér visszaemlékezései.
[70] A testvérek szürke színű egyenruhát viseltek.
[71] Katolikus Leányok Országos Szövetsége, a középosztály leányait fogta össze.
[72] 1899—1979. Pedagógus, író, szerkesztő, KLOSZ központi vezető.
[73] Hadzsy Olga visszaemlékezései.
[74] Puskely Mária: Akik a jobbik részt választották, Róma. 1978. 177. lapon tévesen írja *magas* termetűnek.
[75] L. 73. sz. jegyzet.
[76] Veress Judit testvér közlése.
[77] A Testvér, 1930. IX. Címlap.

[78] A kiürült katonai barakk-okat a legszegényebb emberek foglalták el.
[79] Katolikus Akció (Actio Catholica, röviden: A. C.) „...lényege a világi hívek minél szélesebb tömegeinek részvétele a papság apostoli tevékenységében." Vö.: Szántó Konrád: A Katolikus Egyház története. II. Bp., 1985. 538. lp.
[80] Esterházy Jánosnak, a kisebbségi magyarság képviselőjének testvére, egyházmegyei SZKIE titkár.
[81] Esterházy Lujza: Beszámoló az 1932. júl. havában Kassán megtartott Katholikus leányifjúsági összejövetelről. Kézirat. Szerző tulajdonában. Erősen lerövidítve megjelent: Új Élet (Szlovenszko) 1932. 8–9. sz.
[82] Schalkház Sára: Az első és a tizedik kurzus. Asszonyok—Leányok, 1939. I. 10. lp.
[83] Levél Olga testvérnek, Komárom, 1932. X. 20. Szerző tulajdonában.
[84] L. 83. sz. jegyzet.
[85] Levél Olga testvérnek, Komárom, 1932. XI. 6. Szerző tulajdonában.
[86] Levél Olga testvérnek, Komárom, 1932. XII. 18. Szerző tulajdonában.
[87] Veress Judit testvér visszaemlékezése.
[88] A „kis entent" államok ferde szemmel néztek minden Magyarországgal összefüggő tevékenységet.
[89] „A Kath. Nőt pedig egészen gyönge tartalmára nézve szüntettük meg..." Kolozsvári levél Kassára, 1934. V. 10. — „Sára testvérem szeretem a füzetedet — (a munkafüzetet) — csak azt gondolom, hogy haladóknak való, nem pedig olyan egyesületeknek vagy alakulatoknak, amelyek most keletkeznek..." Kolozsvári levél Kassára, 1934. XII. 18.
[90] Sára testvér levele Kassára, 1933. XI. 18.
[91] A kerületi főnöknő aki Kolozsvárott volt.
[92] Sára testvér levele Kassára, 1934. V. 4.
[93] Sára testvér levele új elöljárójának, 1934. VIII. 19.: „...mai ...szentmisében ...lelkemben ünnepélyesen ajánlottam fel ... az Úristennek...lelkemnek és szívemnek azt az őszinte vágyát és törekvését: hogy Neked hűséges, engedelmes, alázatos alattvalód lehessek."
[94] Tanquerey, Ad.: A tökéletes élet. Aszketika és misztika. Franciából ford.: Czumbel Lajos. Paris, 1932. 402. lp.
[95] L. 94. sz. jegyzet, 407. lp.
[96] Napló, 1932. aug. 29.
[97] Napló, 1932. aug. 31.

[98] Napló, 1932. szept. 12.
[99] Szent Benedek Regulája szerint, az alázatosság 5. foka az, „ha a szerzetes a szívében felmerülő minden rossznak gondolatát és titkon elkövetett rossz cselekedeteit alázatos vallomásban nyiltan feltárja apátjának..." Szent Benedek Regulája, sajtó alá rend.: Söveges Dávid. 1948., 59. l. A Szabályzat szerint: „Az elöljárók nem kívánhatják a lelkiismeret feltárását, de kívánatos, hogy a testvérek gyermeki bizalommal viseltessenek elöljáróikhoz." A Szociális Testvérek Társaságának Szabályzata, 1935., 32. lp.
[100] Napló, 1935. IV. 24.
[101] Jézusról nevezett Szent Terézia Összes Művei. 2. köt. Önéletrajz... ford.: Szent Teréziáról nevezett Ernő atya. 1928., 314. lp.
[102] Napló, 1935. IV. 26.
[103] Napló, 1937. V. 11.
[104] Napló, 1937. XI. 21.
[105] Magyar Kurír, 1989. II. 18. M/6.
[106] D. Columba Marmion: Le Christ, Idéal du Moine... Paris, Lille 1923., p. 238. Szerző fordítása.
[107] Napló, 1935. VI. 4.
[108] Napló, 1935. IV. 17.
[109] Napló, 1935. XI. 22.
[110] Napló, 1935. XII. 5.
[111] Napló, 1935. XII. 7.
[112] Napló, 1936. II. 22.
[113] Napló, 1936. XI. 19.
[114] Napló, 1936. XI. 23.
[115] Keltezés nélküli levél Kolozsvárról Kassára.
[116] Napló, 1937. V. 8.
[117] Napló, 1937. V. 14.
[118] Margit testvérről l. 55. sz. jegyzet.
[119] Napló, 1937. XII. 12.
[120] Kültagok: olyan világiak, akik a Társaság lelkiéletének szellemében élnek és szociális munkájában részt vesznek. Évente igérettel kötelezik el magukat, formaruhájuk: szürke kötényruha fehér blúzzal, Szentlélek jelvénnyel.
[121] Szent Benedek Regulája, 7. fejezet. Vö.: 99. sz. jegyzet.
[122] Vö.: 94. sz. jegyzet.
[123] Napló, 1931. X. 28.
[124] Napló, 1931. VII. 11.
[125] Napló, 1931. IV. 22.
[126] Napló, 1931. VII. 2.

[127] Napló, 1931. IX. 5.
[128] Napló, 1931. IV. 13.
[129] Napló, 1931. VIII. 29.
[130] Napló, 1931. IX. 29.
[131] Napló, 1931. IX. 25.
[132] Napló, 1931. VIII. 25.
[133] 121. Zsoltár, „Officium Parvum Beatae Mariae Virginis. A Boldogságos Szűz Mária Kis Zsolozsmája, 2. átdolg. kiad., Nagyvárad, Gálffy Sándor é. n. [1931] alapján idézi (174. l.).
[134] „Kötelesség" alatt a Társaság tagjaira kötelező imák elvégzését érti.
[135] Napló, 1931. IX. 5.
[136] 1937. szept. Sára testvér levele Kolozsvárra.
[137] Napló, 1938. III. 12.
[138] Pesthidegkút 1938-ban egyike volt a pestkörnyéki sváb falvaknak, ahol igen erős volt a német befolyás.
[139] Megjelent: A Dolgozó Nő, 1938. IX. sz. 3. lp., és Prágai Magyar Hírlap, 1938. III—IV.
[140] Levél Forgách Erzsébetnek, 1938. VI. 20.
[141] A Lélek Szava, 1939. 8. lp.
[142] A Testvér, 1932. XII. 4. lp.
[143] Kassai Újság, 1938. VIII.
[144] Kassai Egyházi Tudósító, közelebbi megjelölést nem adhatunk, mert csak a vonatkozó cikk van meg, címlap nélkül.
[145] Nagyasszony, 1938. 10. sz.
[146] Cselényi István.
[147] 4000,— Cseh korona volt az eredmény, 569.12 Pengőt ért átváltáskor.
[148] Levél Anzelm atyához Brazíliába, 1938. X. 5.
[149] Levél Anzelm atyához Brazíliába, 1939. II. 18.
[150] Napló, 1940. VI. 15.
[151] Napló, 1940. VI. 20.
[152] Napló, 1940. VIII. 30.
[153] Katolikus Női Szociális Képző, 1937-ben alapította Slachta Margit, szociális munkások képzésére. Alap- és középtagozata működött 1948-ig, ezután még 1953-ig mint Katolikus Női Szociális és Hitoktatónőképző folytathatta tevékenységét.
[154] 1938-ig a szlovenszkói magyarok Pártjának a neve.
[155] Sára testvér felettes hatóságaihoz intézett jelentését közölte A Testvér, 1938. X. évf. 3—4. sz. 6. lp.
[156] M. kir. Belügyminisztérium Szociális Szervezetének Köz-

ponti Irodája által kiállított működési bizonyítvány, 1940. III. 20.

[157] A szociális testvérek kassai házának a neve: Regina Pacis.

[158] Filotea testvér visszaemlékezése. „Unio" Kárpátalján, a görög keletiek egyesülése a Katolikus egyházzal.

[159] Vö.: 155. jegyzet. A Testvér, XI. évf. 5. sz. 4. lp.

[160] Napló, 1940. I. 3.

[161] Levél Forgách Erzsébetnek, 1940. XI. 15.

[162] Levél Forgách Erzsébetnek, 1939. XII. 5.

[163] Parsch, Pius: Üdvösség Éve. Az Egyházi év liturgiájának magyarázata. I—III. köt. ...2. német kiad., ford.: Halamka Gyula, Bátky Miklós és Szamek József... Bp., 1936.

[164] Görög szertartású katolikus misére (görög kat.).

[165] Mivel minden érdemét, imáját, a Szűzanyának adta.

[166] Sára testvér fogadalmi mottóinak ez a hiteles szövege. Palágyi Natália é. n. kb. 1946—1947-ben megjelent első téves közlésétől az 1987-ben megjelent kis lapocskáig változatosan közlik ezt a rövid jelmondatot.

[167] Napló, 1939. VIII. 29.

[168] A Lélek Szava, A Szentlélek Szövetség közlönye, szinte minden számában található világnézeti jellegű írás.

[169] Arianizmus Kr. u. 4. századi eretnekség, mely azt tanította, hogy a Fiú teremtmény, nem egylényegű az Atyával.

[170] Napló, 1940. VI. 4.

[171] Napló, 1940. VII. 2.

[172] Napló, 1940. X. 2.

[173] Majsai Tamás: A körösmezei zsidódeportálás 1941-ben. In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve IV—V. 1984—1985. 64. lp.

[174] Sára testvér levele, 1940. XII. 20.

[175] Napló, 1941. I. 14.

[176] A Testvér, a Szociális Testvérek Társasága fogadalmas tagjainak havi közlönye. Kizárólag társulati jellegű témákkal foglalkozott.

[177] Margit testvér minden év elején közölt egy jelmondatot, ami annak az évnek a lelki programját meghatározta. 1941-ben a világnézeti harc idején „Ki olyan mint az Isten?", 1942: „Áll a kereszt, forrong a világ."

[178] Napló, 1941. I. 3.

[179] Napló, 1941. I. 3.

[180] 1868—1935, a Katolikus Munkásnőmozgalom megalapítója, ő is gróf Pálffy Pálné (l. 52. sz. jegyzet) munkatársa volt.

[181] Ma: Szabadság-üdülőtelep.

[182] A Dolgozó Nő. 1943. Jubileumi szám. XI. évf. 5. lp.

[183] „Légó", „Légoltalom" rövidítése, a szolgálattól a mentésig mindent jelentett.
[184] A jelenlegi Erkel Színház a Köztársaság téren.
[185] „Pastor Angelicus" = Angyali Pásztor címmel portré-filmvetítés XII. Pius pápáról. A cím az ún. Malachiás-féle jövendölések szerint XII. Pius pápaságát jelöli.
[186] 1944. III. 19-én az országot megszálló német csapatok miatt közlekedési nehézségek voltak.
[187] Beatrix testvér visszaemlékezése.
[188] Tanquerey, i. m. 815. l.
[189] 1942 februárjától 1944 őszéig, míg a nyilas hatalomátvétel urai be nem tiltották a lapot. Vö.: Az 1944. év Históriája. História évkönyv, 1984. 47. lp.
[190] A Lélek Szava, 1942. február, IX. évf. 2. sz. 10. lp.
[191] Filotea testvér visszaemlékezése.
[192] Szerző ezeket emlékezetből idézi, a dokumentumanyag a könyv megírásának idején nem volt hozzáférhető.
[193] L. 173. sz. jegyzet, 59—86, 195—237. lp.
[194] Actes et Documents du Saint Siège Relatifs à la Seconde Guerre Mondiale 9. Le Saint Siège et les victimes de la Guerre. Janvier—Décembre 1943. Libreria Editrice Vaticana 1975, 23—24, 41, 178—179, 299. lp.
[197] Palágyi Natália: Salkaházi Sára szociális testvér... Bp., é. n. [3] lp.
[198] Napló, 1933. III. 6.
[199] Az egyik alapító testvér konfliktusba került Margit testvérrel, s végül is többedmagával elment. Őt elbocsátották, a többiek kiléptek.
[200] Napló, 1934. VIII. 1.
[201] Napló, 1934. X. 11.
[202] Egyházi előírás, hogy minden szerzetesháznak legyen egy „rendkívüli gyóntató"-ja, aki évente négyszer jön, hogy akinek a rendes gyóntatónak nehéz feltárni a lelkiismeretét, annak legyen alkalma másnál gyónni.
[203] Napló, 1934. XI. 8—24 között.
[204] Napló, 1934. XI. 29.
[205] A Testvér, 1934. okt.—nov. Címlap.
[206] Napló, 1934. XII. 20.
[207] Napló, 1935. IV. 16.
[208] Napló, 1935. VI. 1.
[209] Napló, 1935. VI. 6.
[210] Napló, 1935. VIII. 5.
[211] Napló, 1936. X. 5.

[212] Napló, 1936. X. 5.
[213] Szent Benedek Regulája. Vö.: 99. sz. jegyzet. A Szociális Testvérek Társasága Szabályzatának 7. pontja szerint: „A Társaság lelkiéletét szent Benedek szellemében alakítja anélkül, hogy Reguláját átvenné..."
[214] Napló, 1936. XII. 4.
[215] Napló, 1937. V. 9.
[216] Palágyi Natália i. m. [3] lp.
[217] A Testvér, 1943. X. 4. lp.
[218] Palágyi Natália i. m. [3] lp.
[219] Eredeti szöveg alapján készült hiteles másolat. Palágyi Natália idézett művében közölt szöveg, amit az eddigi közredások másoltak, hibás olvasaton alapszanak. Az 1943. szept. 14-i bejegyzés utáni lapon található a felajánlási szöveg első fogalmazványa: „Ó fölséges Uram Istenem Legkegyelmesebb Atyám aki engem végtelen szereteteddel... megteremtettél s jóságos irgalmadból gyermekeddé fogadtál. Ó édes Jézus Krisztusom, aki engem szent véreddel megváltottál s végtelen jóságodból jegyesednek választottál. Ó drága Szentlélek, aki a kegyelmek bőségét zuhogtatod rám s aki nekem méltatlannak a hivatás kegyelmét és a Társaságot ajándékoztad, én ma a Társaság és a testvérek iránti szeretetből és hálából fölajánlom magam, mint *a Társaság áldozatát:* az esetben, ha Egyházüldözés, a Társaság és a testvérek üldöztetése következne be és legértelmesebb végzésed szerint gondviselésed tervében nem lenne benne halálom: fogadd el az én halálomat minden fájdalmával együtt váltságul a testvérek — különösen az öregek, betegek és gyengék életéért és bűnös nyomorult életem fejébe kíméld meg az ő életüket, kíméld meg őket a megkínzásoktól és fenyegetésektől. Amennyiben pedig isteni végzésed terveibe az én halálom benne foglaltatna, ebben az esetben is fogadd el mint értük való áldozatot. Ezt a felajánlást teszem Elöljáróim és Lelkiatyám engedélyével az édes Szűzanya keze által, szent József, szent Benedek Atyánk, avilai nagy szent Teréz, szent Sára és szent őrzőangyalom segítségét kérve, nem a magam erejében, hanem a teljes Szentháromság kegyelmében bízva. Ámen."
[220] Mezey László: Középkori Magyar Írások, Bp., 1957. 71. lp.
[221] XV—XVI. századi szt. Domonkos-rendi apáca, a Margitlegenda másolója. L. 220 sz. jegyzet.
[222] Salkaházi Sára: Fény és Illat. Misztériumjáték. Kézirat. 11. lp.
[223] A Dolgozó Nő, 1944. IV. 2. lp.

[224] A légitámadás kezdetét és végét két különböző hangú sziréna jelezte, a végét jelzőt hívták „lefújás"-nak.
[225] Az 1944. Év Históriája. História évkönyv. 1984. 50. lp.
[226] Kunossy Zita visszaemlékezése.
[227] Dr. Szőke Pálma visszaemlékezése.
[228] A Testvér, 1944. VIII. 3. lp.
[229] 1944. V. 5—16.
[230] A Testvér, 1944. XI. [4] lp.
[231—232] Az első két dispozíció valóság volt, a harmadik természetesen tréfa.
[233] Pfilf Éva, az Otthon helyettes vezetője.
[234] Ti. a menekítettek miatt.
[235] Tekla testvér visszaemlékezése.
[236] Kunossy Zitát és testvérét.
[237] KIOE = Katolikus Iparos és Munkásifjak Országos Egyesülete. Bp., Gát u. 6. Ellenállási tevékenységükről l.: Új Ember, 1945. X. 16. 7. lp.
[238] Tekla testvér visszaemlékezése.
[239] Sára testvér bejegyzése a konyhafüzetbe dec. 24-én.
[240] „Bombázások", a visszaemlékező belövéseket akart mondani, akkor néhéztüzérség lőtte a fővárost.
[241] Tekla testvér visszaemlékezése.
[241] Az említett testvér és jelölt az esti órákban indult ki a zugligeti villába, hogy ott töltse az ünnepeket. Kb. a mai Moszkva térig jutottak csak el, onnan vissza kellett fordulniok és gyalog eljutni a tüzérségi tűzben a Rákóczi út 4-be.
[243] Tekla testvér visszaemlékezése.
[244] Az állandó légitámadás veszélye miatt — mivel a templomokat nem lehetett elsötétíteni — Még napvilágnál a du. folyamán volt az „éjféli mise".
[245] Tekla testvér visszaemlékezése.
[246] HVK 436. lp.
[247] Leticia jelölt visszaemlékezése.
[248] Jolsvai Hedvig közlése.
[249] Vö. 163. sz. jegyzet. 241 lp.
[250] Leticia jelölt visszaemlékezése.
[251] Jolsvai Hedvig visszaemlékezése.
[252] „Bunker" = óvóhely, általában a házak pincéjét alakították át óvóhellyé, de a helyiséget bunkernek is nevezték.
[253] Bernovits Vilma, a több tévesen megjelent sajtóközlemény állításaival ellentétben *nem volt testvér*. Civil hitoktatónő és szociális munkás volt, az otthonban lakott már évekkel előbb, mint a DLN átvette volna az otthont saját kezelésébe.

[254] Jolsvai Hedvig visszaemlékezése.
[255] A testvér rosszul emlékezett, vagy tévesen fejezte ki magát, hogy ötöt végeztek ki, egy megszökött.
[256] Tekla testvér visszaemlékezése.
[257] HVK 436. lp.
[258] Jolsvai Hedvig visszaemlékezése.
[259] Tyukodi Mihály szatmári egyházmegyés pap.
[260] HVK 385—386. lp.
[261] S. Gy.-né szíves szóbeli közlése, az ő édesanyját Sára testvérrel együtt végezték ki.
[262] Napló, 1934. IV. 11.
[263] Palágyi Natália: i. m. [4] lp.

Sára testvér életének időrendje:

1899. V. 11.	Megszületik Kassán, Magyarországon.
1899. VI. 11.	Megkeresztelik a kassai Dómban.
1901. XII. 9.	Édesapja meghal Genuában.
1901. XII. 19.	Édesanyját beválasztják a Schalkház Nagyszálló igazgatóságába.
1902. XII. 2.	Édesapja hamvait hazahozzák, a kassai Rozália temetőben helyezik el.
1904—1905.	Sára óvódába jár.
1906. IX. 9.	A kassai „Honvéd"-szobor leleplezése.
1905—1909.	Sára a városi elemi iskolába jár.
1909—1913.	A kassai Orsolya nővérek polgári iskolájának növendéke.
1910.	Tánciskola a Schalkház-ban.
1913—1917.	A kassai Orsolya nővérek tanítóképzőjének növendéke.
1914—1918.	Az első világháború.
1917—1918.	A kassai Kinizsi utcai iskolában tanít.
1918. X.	A Központi Hatalmak összeomlása. Magyarországon az őszirózsás forradalom.
1918. XI. 28.	A csehek bevonulnak Kassára.
1918. XII. 29.	Özv. Schalkház Lipótnét három évre megbízzák a Szálló igazgatói teendőivel.
1919. II. 2.	Sára első „Syphax" aláírású cikke megjelenik a kassai (Košice-i) „Esti Újság"-ban.
1919. II. 19.	Sára és két barátnője: Forgách Erzsébet és Gerbera Anci elkezdik írni a közös naplót.
1919. II. 20.	A közös napló tanúsága szerint angol, francia és német nyelvórákra jár.
1919. III. 1.	Sára dolgozni kezd a „Schalkház" Szálló irodájában.
1919. III. 13.	Gerbera Anciékat kiutasítják Kassáról.
1919. III. 15.	Sára beszédet mond Rákóczi sírjánál.
1919. III. 17.	A csehek ledöntik a kassai Honvéd-szobrot.
1919. III. 19.	Magyar Proletárdiktatúra.
1919. IV. 11.	A Leányklub előadja Calderon: a szentmise titkai c. művét. Sára a „Zsidóság"-ot alakítja.
1919. V. 2.	A kassai (Košice-i) Színházban megnézik „Sósborszesz", azaz Erdélyi Zoltán darabját.
1919. III. 4.	Sára és Erzsike tiltakozó levelet írnak a szerzőnek.

1919. VI. 6. A magyar Vöröshadsereg bevonul Kassára.
1919. VI. 11. Özv. Schalkházné üzletvezető maradhat.
1919. VI. 17. A „Schalkház"-ból „Szovjetház" lett.
1919. VII. 4. A Clemanceau-jegyzék értelmében a Vöröshadsereg elhagyja Kassát. A csehek visszajönnek.
1919. VII. 12. Schalkházné javallja, hogy gyermekei valami mesterséget tanuljanak. Sára a könyvkötészetet választja.
1919. VIII. 1. A Magyar Tanácsköztársaság megdől.
1919. IX. 24. Sára az Esti Újság munkatársa lesz.
1919. XI. 11. Sára megkapja az Újságírói igazolványt.
1919. XI. 12. Képzőművészeti tanfolyamra jár.
1920. I. 2. Megkezdi könyvkötő-tanonc idejét Pintér János műhelyében.
1920. VI. 4. Magyarország törvénybe iktatja a trianoni békét.
1920. XII. 18. Sára leteszi a könyvkötő-segédi vizsgát, s mint ilyen dolgozik tovább Pintérnél.
1921. VII. 2. „A jövőnk" irodalmi és művészeti estélyt rendez, Syphax egy mesél olvas fel.
1922—1923 között valószínű a rövid jegyesség.
1923-ban 3 írása jelenik meg: IX. 23: Az ólommadár; X. 17: Az egy fa; XII. 8: A fekete furulya.
1924. II. 1. Kilép Pintértől.
1924. II. 6. Mint könyvkötősegéd belép a Grafika könyvnyomdába.
1925. V. 2. Kilép a Grafika könyvnyomdából. Ezután valószínű a kalapüzleti munka.
1926. III. 1. A Keresztény Szocialista Pártban irodalmi munkát végez és szerkeszti A NÉP című lapot.
1926. IX. Megjelenik a „Fekete furulya".
1926. XI. 16. Kazinczy Társaság választmányi ülése. Sára 500,— korona jutalmat kap.
1927. IX. 12. A Szociális Testvérek Társasága letelepszik Kassán.
1928. IV. 16—VI. 28. Szociális és Népjóléti tanfolyamon vesz részt.
1928. VII. Belép a Csehszlovákiai Magyar Újságírók Szindikátusába.
1928. IX. 17. Hivatása szempontjából döntő dátum. Ennél többet nem mond róla.
1928. X. Graz-i és budapesti útja.
1928. XII. 15. A magyarországi testvéreket kiutasítják Kassáról.

1928. XII. 31. Sárát beválasztják a kassai Kazinczy Társaság tisztikarába.
1929. I. 31. Megválik a Keresztény Szocialista Párttól és a lapszerkesztéstől.
1929. II. 2. Valószínűleg Budapestre érkezik.
1929. II. 6. Megérkezik Szegvárra a noviciátusba.
1929. VI. 8. Beöltözik.
1929. VI. 24—IX. 1. Fonyódon teljesít szolgálatot.
1929. VII. 10. Kassára érkezik Olga testvér.
1929. IX. 3—5. Lelkigyakorlat Szegváron.
1929. XI. Sára Stadler Friedával szervező körúton van.
1930. II—V. végéig Kassán segít.
1930. VI. 1— élete első nyolc napos lelkigyakorlata.
1930. VI. 8. Pünkösd, leteszi első fogadalmát.
1930. VI. 12. A közösség próbaképpen egy évre leteszi a negyedik fogadalmat.
1930. VI. 29. Kassára helyezik vissza, Karitász munkára.
1930. VIII. 16—25. A Szent Imre év alkalmával kb. 600 személyes zarándoklatot vezet Budapestre.
1930. XII. Az Adventi Est-en két novelláját olvassa fel.
1931. I. Budapesten kiveszik a mandulját.
1931. IV. Megkezdi szervező körútjait: Ungvár, Munkács,
1931. V. Tornalja, Gálszécs, Rimaszombat.
1931. V. 16— Lelkigyakorlat Szegváron.
1931. IX. Beregszász.
1931. XI. 19. Megjelenik a Katholikus Nő mutatványszáma.
1931. XI. 26—XII. 1. Prágában. Előad a prágai magyar katolikus főiskolások Szent Erzsébet ünnepén.
1931. XII. 2—3. Előadásokat tart Pozsonyban,
1931. 8. Komárom, Somorja.
1931. XII. 12—14. Léva,
1931. XII. 15. Losonc.
1931. XII. Karácsonyfaünnepély a kassai „Barak"-okban.
1932. I. 15. Megjelenik a Katholikus Nő I. évf. 1. sz.
1932. II. 28. Beregszász.
1932. III. 2—3. Munkács.
1932. V. 6—14. Lelkigyakorlat Kassán.
1932. VII. 20—28. Első katolikus leányifjúsági kurzus Kassán.

1932. IX. Olga testvér „háztűznézni" megy Komáromba.
1932. X. 18. Sára testvér megérkezik Komáromba.
1932. X. 24. Beköltözik a Szent Anna zárdába.
1932. XI. 15. Olga testvér megköti a szerződést a komáromi egyházközséggel.
1932. XII. A kassai katolikus leányklub előadja Sára kéziratban maradt munkáját: Zein Alaznam herceg és a 9 szobor.
1932. XII. 17. Érsekújvár.
1932. december vége: a Komáromi Népjóléti Tanács megválasztotta népjóléti előadónak.
1933. II. 9. Pozsony. A Szlovenszkó-i magyarok Katolikus Akciója a női egyesületek országos megszervezésével a Szociális Testvérek Társaságát, illetve Schalkház Sára testvért bízta meg.
1933. II. 10. Pozsony. Megalakult a Csehszlovákiai Katolikus Magyar Írók Szövetsége. Sára testvér bekerült az országos választmányba.
1933. II. 13. Bubnics püspök jóváhagyja a II. 9-i döntést.
1933. II. 19. Sára testvér előad a Keresztény Szociális Párt kultúrestjén.
1933. III. 18. Sára testvér előad a pozsonyi Katolikus Kaszinóban.
1933. III. 29—IV. 1. Katolikus Szociális Kurzus Komáromban.
1933. IV. 3. „Liturgia" bolt megnyitása.
1933. V. 28—VI. 4. Lelkigyakorlat.
1933. VII. 4—8. Komárom. Katolikus Leányifjúsági Tanulmányi Nap.
1933. VII. 26. Érsekújvár. Prohászka Körök kongresszusa. Sára testvér a leányifjúsági mozgalmat ismerteti.
1933. VII. Olga testvért a hatóságok kiutasítják.
1933. október eleje 3 napos szociális kurzus Érsekújvárott.
1933. XII. 6. Sára testvér lemondja a hitoktatást.
1934. február elején Pestre utazott.
1934. II. 8. Át kell vennie a „Liturgia" bolt munkáját is.
1934. II. 17. A Katolikus Nőszövetség alapszabályait a hatóságok visszadobták. Át kell dolgozni.
1934. IV. 3. Elöljárói rendelkezés megszünteti a „Katolikus Nő"-t.
1934. V. 20. Nem kap fogadalomújítási engedélyt.
1934. VI. 15. Lelkigyakorlat Szatmáron.

1934. IX. 15. Megkapja áthelyezését Kassára.
1934. IX. 16. A komáromi Karitász búcsúestje.
1934. IX. 18. Elhagyja Komáromot.
1934. X. 11. Megtudja, hogy Th. testvér kilépett.
1934. XI. 21. Missziós-vasárnap. Felébred szívében a missziós vágy.
1934. XI.-től állítja össze a leányklubok és falusi leánykörök vezetőinek a „Vezetők Mappáját".
1935. II. 11—16. Előadás-sorozat Kassán: A fiatal lány és a házasság. Sára három előadást tart.
1935. II. 20. (kb.) Losonc. Két napos egyházmegyei kurzus tanítónőknek. Bevezetés a Katolikus Akció munkájába.
1935. V. 2. Dunaszerdahely.
1935. V. 9—13. A fiatal lány és a házasság. Komárom.
1935. VI. 1— lelkigyakorlat.
1935. VI. 26. Megírja Margit testvérnek, hogy a missziókba vágyik.
1935. VII. 8—13. Komárom. Katolikus leányifjúsági tanulmányi hét.
1935. VIII. 19—27. Kassa. Leányifjúsági vezetők tanulmányi hete.
1935. X. 28. Leteszi a Grignon-féle nagy felajánlást.
1935. XI. 4—6. Pozsony: A fiatal leány és a házasság.
1935. XI. 7—9. Nyitra: A fiatal leány és a házasság.
1936. I. 13—18. Kassa: A fiatal leány és a házasság.
1936. III. 25—26. Kassa: Katolikus Nők Napja.
1936. IV. 19—21. Pozsony: Az eljegyzéstől az oltárig.
1936. IV. 23—25. Nyitra: „Casti Connubii" kurzus.
1936. IV. 28—30. Érsekújvár: „Casti Connubii" kurzus.
1936. V. 2—4. Komárom: A fiatal leány és a házasság.
1936. V. 14—16. Losonc: A fiatal leány és a házasság, és Anyák Napja.
1936. V. 22— Lelkigyakorlat.
1936. VII. 8—18. Bártfafürdő-i tanulmányi hét.
1936. VIII. 30—

1936. VIII. 30—2. Lelkigyakorlat. Nagyvárad.
IX. 8.

1937. I. 19. Körút: Pozsony, Komárom, Budapest.

1937. IV. 3. A Társaságot meghívják Dél-Amerikai misszióba.

1937. IV. 20. Sára testvér előadást tart a Katholikus Női Akadémián.

1937. V. 7. Lelkigyakorlat.

1937. V. 14. „Valahogy úgy érzem... most kaptam meg a megtérés kegyelmét..."

1937. VII. 28. Bártfafürdő: Tanulmányi hét.

1937. VIII. 16? Elbúcsúzik Kassától, misszióba megy.

1937. VIII. 18. „Végleg eljöttem Kassáról."

1937. IX. Mönichkirchenben pihen.

1937. X. 1. Levél Margit testvérnek, az ellene felhozott vádakról.

1937. XI. 22. Tata. Előadás: Az Eucharistia és a család.

1937. XII. 12. Áthelyezik külső testvérnek.

1937. XII. 13. „Megtudtam a vádakat..."

1937. XII. 24. Kíséri a mozgó „Mindenki Karácsonyfáját".

1937. XII. 29. Világi ruhába öltözik.

1938. I. Helyettesít a Katholikus Háziasszonyoknál, a Szent Zita körök vezetője. (A háztartási alkalmazottak szervezete.)

1938. II. 27. Margit testvér ráadja a kültag-ruhát.

1938. III. 12. Ausztriába bevonulnak Hitler hadai.

1938. III. Az Eucharisztikus Kongresszus emléktárgyait árusító bizományosokat szervezi.

1938. V. 25—29. Eucharisztikus Világkongresszus Budapesten.

1938. V. 30. Szent István év ünnepélyes megnyitása.

1938. VIII. 16. Sára testvér búcsúja Kassától.

1938. VIII. végén lelkigyakorlat.

1938. IX. 18. Margit testvér születésnapján Sára testvér mondja az üdvözlő beszédet.

1938. XI. 2. Első Bécsi Döntés. A Felvidék egy része visszakerül az Anyaországhoz.

1938. XI. 8.— 1939. I. 10-ig a szepsi, illetve kassai járás szociális előadója.

1939. I. Átmenetileg a Katolikus Női Szociális Képző munkájában vesz részt.

1939. III. 24— 941. II. 15. A técsői járás szociális előadója.

1939. VIII. 21— Lelkigyakorlat.
1939. IX. 1. Lengyelországot megtámadják a németek.
1939. XI. 15. Átveszi a rahói járást.
1939. XII. 24. A karácsonyt Pesten tölti, visszakapja az egyenruhát.
1940. V. 15—
VI. 15. Örökfogadalmi előkészület és lelkigyakorlat. Új jelmondata: Alleluja! Ecce ego mitte me!
1940. VIII. 30. Második Bécsi Döntés, Erdély egy része visszakerül az Anyaországhoz.
1940. XII. Segíteni próbál a Csíkszereda-i kiutasítottakon.
1941. II. 12. Megválik a Szociális Szolgálattól. Elhagyja Técsőt.
1941. II. 16. Budapestre érkezik. Új beosztása a DLN Mozgalom központi vezetője.
1941. IV. 3. Teleki Pál miniszterelnök halála.
1941. IV. 4. Elszámol Csárszky püspöknek a Kassán kapott összegről.
1941. IV. 14. „Bácska visszatért."
1941. VI. 21. Érsekújváron szervez.
1941. VI. 26. Magyarország belép a második világháborúba.
1941. VI. 29. Előadás Szegeden.
1941. VIII. 18—Lelkigyakorlat.
1941. X. 4. Előadás a Katolikus Nagygyűlésen.
1941. XI. 9. Nagyvárad. Tanulmányi nap.
1941. XI. 14. Kassa. Tanulmányi nap.
1942. I. 7. DLN Egyházi tanácsadók értekezlete.
1942. II. 3—5. DN Vezetőképző kurzus.
1942. II. 7. Kiskunfélegyháza. Tanulmányi nap.
1942. V. 25. A testvérek első póttanácstagnak választják a kerületi tanácsba.
1942. VIII. 15. Szabadka. Vezetőképző tanfolyam.
1942. VIII. 22—Lelkigyakorlat.
1942. XI. Kassa, három napos kurzus.
1942. XII. 3. Nevének magyarosítását kéri „Salkaházi"-ra.
1942. XII. Az egész hónapot édesanyja betegágyánál tölti Kassán.
1942. XII. 10. Megkapja a névváltoztatási engedélyt.
1943. I. Doni katasztrófa.
1943. III. Gyergyószentmiklós.
1943. VIII. 4. Özv. Schalkház Lipótné meghal.
1943. VIII. 7— Balaton—Jankovich-telepen: Vezetőképző kur-
15. zus.

1943. IX. 14.	Megkapja az engedélyt az önfelajánlásra.
1943. IX. 18—	
1943. IX.18— XI.	között történt az önfelajánlás.
1943. XI. 4.	Kassa.
1943. XII.	Csíkszereda, Székelyudvarhely, Székelykeresztúr, Sepsiszentgyörgy, Gyergyószentmiklós.
1943. XII. 29.	Rendes kerületi tanácstag.
1944. III. 19.	Német csapatok megszállják Magyarországot. Szent József díszgyűlés. Előadják Sára testvér Fény és illat című misztériumjátékát.
1944. IV. 3.	Megkezdődik a bombatámadás Magyarország ellen.
1944. V. 5—	Lelkigyakorlat.
1944. VIII. hó	végén a szovjet csapatok Magyarország területére érnek.
1944. X. 15.	Horthy-kiáltvány. Nyilas puccs.
1944. X. 29.	A DLN Mozgalom saját kezelésébe veszi a Bokréta utca 3. sz. alatti Otthont.
1944. XII. 16.	Tekla testvérnek mondja, hogy nem fog soká élni.
1944. XII. 19.	Lelkinap az otthon alkalmazottainak.
1944. XII. 23.	Sára testvér egész napját a zugligeti házban tölti.
1943. XII. 24.	Tekla testvér Zugligetből hazajövet hozza a hírt, hogy az oroszok már Hűvösvölgyben vannak. Éjféli mise. Sára testvér harmóniumozott.
1944. XII. 27.	Nyilasok jönnek érte, hatodmagával elviszik, még aznap agyonlövik a Duna-parton.

Sára testvér munkássága a korabeli hírlapok tükrében

Áttanulmányozott lapok és a szövegben használt rövidítéseik:

B	Bars	KN	Kassai Napló
ETKa	Egyházi Tudósító, Kassa	EÚ	Esti Újság
MN	Magyar Néplap	ÉÚM	Érsekújvár és Magyar Vidék
N	A Nép	H	Hiradó
Na	Nagyasszony	K	Közérdek
NySz	Nyitramegyei Szemle	KaNő	Katolikus Nő
PMH	Prágai Magyar Hírlap	KF	Kárpáti Figyelő
RMH	Ruszinszkói Magyar Hírlap	KL	Komáromi Lapok
S	Sajóvidék	KK	Krisztus királysága
T	Tudósító	KMH	Kárpáti Magyar Hiradó
Ú	Az Újság	KÚ	Kassai Újság
ÚÉ	Új Élet	KoÉ	Komáromi Egyházi Értesítő
ÚSz	Új Szív	V	Virágoskert

A leányklub Calderon előadása. EÚ 1920. IV. 11., V. 28., VIII. 25.
Kongreganisták ünnepe. EÚ 1920. VII. 5.
A „Jövőnk" irodalmi estélye. EÚ 1921. VII. 2., 5., 7.
Schalkház Sára: Fekete Furulya. Novelláskötet. KN 1926. IX. 15. X. 10.; KÚ 1926. X. 15.; Közérdek. 1926. XI. 21.; PMH 1926. IX. 12., X. 1., XI. 17.; RMH 1926. XI. 3.; H 1927. I. 3.
30 éves a kassai Kazinczy Társaság. PMH 1929. I. 1.
A Kassai ... adventi est. KÚ 1930. XII. 17.; N 1930. XI. 30., XII. 25.; PMH 1930. XII. 16.
Sára testvér előadásai Ungváron és Munkácson. N 1931. V. 17., PMH 1931. IV. 27., V. 8.; KÚ 1931. IV. 27.; KMH 1931. V. 3.; KF V. 10.
Az ungvári Szent Erzsébet leányklub ünnepségei. KÚ 1931. IX. 17., N 1931. IX. 20.; PMH 1931. IX. 17., 18.; KMH 1931. IX. 16.
Sára testvér Tornalján. PMH 1931. V. 14., 19.

Sára testvér Gálszécsen és Rimaszombaton. KÚ 1931. VI. 7., 16., PMH 1931. V. 14., 16., 17.; N 1931. VIII. 9.
A prágai katolikus főiskolások Szent Erzsébet jubileumi ünnepsége. PMH 1931. XI. 28., XII. 2.
Sára testvér prágai előadásai. PMH 1931. XI. 25., 26., 27., 29.
Sára testvér előadásai Pozsonyban. H 1931. XI. 29., XII. 11.; PMH XI. 29.
Katolikus esték Komáromban... PMH 1931. XII. 2., XII. 12.
Sára testvér Somorján, Léván, Losoncon. B 1931. XI. 29., XII. 13.; H 1931. XII. 13.; PMH 1931. XII. 11.
Megjelent az első katolikus nőmozgalmi lap Szlovenszkóban. PMH 1931. XII. 25.; N 1931. XII. 6., 27., 1932. I. 24., III. 27., XII. 1.; ÉÚM 1933. VI. 18., VII. 9.
Katolikus Leányifjúsági Kurzus Kassán. ÚSz 1932. VII. 2.; S 1932. VI. 30.; MN 1932. VII. 3.; KÚ 1932. VII. 25.; ETKa 1932. IX.; PMH 1932. VI. 13., 19., VII. 10., 13., 17., VIII. 11.; ÚÉ 4. 4. sz. 147—148. lp.; 1932. 8—9. sz. 316—317. lp.
Szociális Testvérek Komáromban. KL 1932. X. 1., XII. 24., 1933. II. 25.; KaNő 1932. XII. 15.
A prágai Prohászka kör Szent Erzsébet ünnepe. ÚÉ 1932. 4. sz.
Szlovenszkói magyarok katolikus akciója. V 1933. III. 1.
Magyar katolikus Szent Pál irodalmi kör. ÚSz 1933. II. 25.
Sára testvér előadása... KL 1933. II. 25.
Komáromi katolikus est lesz Pozsonyban... KL 1933. III. 11., 25.
Szociális kurzus... KL 1933. IV. 1.; V 1933. III. 1.
Katolikus Leányifjúsági kurzus Komáromban. PMH 1933. VI. 22., VII. 15.; KL 1933. VI. 24., VII. 19.; ÉÚM 1933. VI. 25., VIII. 6.; V 1933. IX. 1.
Prohászka körök 2. Országos Kongresszusa... ÚÉ 1933. 8—9. sz. 417—421. llp. és 480—481. llp.; PMH 1933. VII. 26.
Érsekújvári Kurzus. ÉÚM 1933. IX. 17., X. 8.
Népjóléti Központ ülése. KL 1933. X. 28.
Katolikus egyesületek közös bizottsága. KL 1933. XII. 2.
Komáromi katolikus Leánykör... 1934. V. 19.
Sára testvér elmegy Komáromból. KL 1934. IX. 15., KOE 1934. X.
„A fiatal lány és a házasság". Előadássorozat. KÚ 1935. II. 6., 23., 1936. I. 29.; KK 1935. II.; PMH 1935. II. 7., 24., V. 8., 26., 1936. I. 10., 26.; T 1935. III—IV.; B 1935. XI. 10., 17.; Kath. Értesítő 1935. V.; KL 1935. V. 8., 15.; ETKa 1936. I.; Ú 1936. II. 1.; ÚSz 1936. II. 2.; PMH 1936. IV. 26.; KL 1936. V. 26.
Egyházmegyei kurzus. Losoncon... KK 1935. II.; ÚSz 1935. II. 23.
Katolikus Leányifjúsági Tanulmányi Hét. PMH 1935. VI. 30., VII. 21., KL 1935. VII. 6., VII. 20., ÚSz 1935. VII. 27.; Ue. Kassán:

PMH 1935. VIII. 11., 17., 21., IX. 1.; KÚ 1935. VII. 11.; ÚSz 1935. VIII. 17.; ETKa 1935. IX.
Előadás-sorozat... Pozsony, Léva, Nyitra... H 1935. XI.; MN 1935. XI.; B 1935. XI. 10.
A Szlovenszkói magyar Katolikus Akció... ÚÉ 1935. 482—483 lp.
„Eljegyzéstől az oltárig" előadás-sorozat. PMH 1936. I. 26., IV. 15., 25—26., V. 3., 8.; ÚSz 1936. II. 2.; KÚ 1936. I. 29.; ETKa 1936. II. KL 1936. V. 26.
Katholikus Nők Napja. KÚ 1936. III. 25., 27.; ETKa 1936. IV. 1. PMH 1936. III. 31., IV. 2.
Bártfafürdői Tanulmányi Hét. PMH 1936. VI. 14., 21., VII. 5., 15., 18.; KÚ 1936. VI. 10., 19.; H 1936. VI. 7.
SZKIE közgyűlés... PMH 1937. VI. 1.; ÚSz 1937. VI. 12.
Bártfafürdői Tanulmányi Hét. PMH 1937. VII. 28.; KÚ 1937. VII. 28.
Elbúcsúztunk Sára testvértől. Na 1938. 10. sz. XIII. évf. ETKa 1938. IX.; PMH 1937. VIII. 19.; KÚ 1937. VIII. 19.
Sára testvér Técsőn. Új Magyarság képmelléklete. 1939. IV. 22. 4. lp.

Sára testvérről szóló publikációk 1945 után

Az anyagot *időrendben* közöljük. Átnézett lapok rövidítései

BA	Boldogasszony Ádventje	MNe	Magyar Nemzet
EH	Esti Hírlap	PT	Pünkösdi Tűz, 1946.
DLM	Dolgozólány Vezetők Mappája	TeK	Testvér körlevél
KDN	A Katolikus Dolgozó Nő	ÚE	Új Ember
Kr	Kritika	ÚÉBp	Új Élet, Budapest
KSzó	Katolikus Szó	Vi	Vigília
VÚSz	Vasárnapi Új Szó		

1945.

Kivel mi történt? Riportlexikon a sorsforduló szereplőiről és vértanúról.
Frey Endre, Nádor Jenő stb. közreműk. szerk.: Turcsányi Gyula. Bp. 1945. IV. 27. 50. lapon: „Schalk (!) Sára missziós (!) nővért a nyilasok elhurcolták..."

Rónai Paula: Sára testvér. TeK, 1945. 1. sz.
Sándor Dénes: Levél Klár Zoltánhoz. MN 1945. VIII. 14.
Jolsvai Hedvig: Ki volt Ő nekünk? KDN 1945. IX.
Rónai Paula: 1944 december 27. TeK 1945. 2. sz.
Pakocs Károly: A vértanúkért dicsérlek... DLM 1945. XII. 15.

1946.

Jolsvai Hedvig: A halálig hű szeretet... KDN 1946. XI.
Lévai Jenő: Szürke Könyv. Magyar zsidók megmentéséről. 1944 december 27. KDN 1946. I.
Sára testvér lelki jegyzeteiből. TeK 1946. 1. sz.
A Lélek szolgálatának vértanúja Salkaházi Sára szociális testvér. PT 1946.

1947.

Jolsvai Hedvig: Sára testvér emlékezete. BA 1947. XI.
Meszlényi Antal: A magyar katolikus Egyház és az emberi jogok védelme.

1948.

Palágyi Natália: Salkaházi Sára szociális testvér, a felebaráti szeretet áldozata.

1953.

The heroic Self Sacrifice of Sister Sara. (Angol nyelvű rövid ismertető).

1968.

Bottyán S. Emília: Schalkház (!) Sára mártíriuma. ÚE 1968. VI. 9.

1969.

Csanda Sándor: Első nemzedék. A csehszlovákiai magyar irodalom keletkezése és fejlődése. Pozsony, 1969.

1975.

Salacz Gábor: A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt. München, 1975.
Vadász Ferenc: Legenda nélkül. Száz partizán és ellenálló története. Bp., 1975.
Vadász Ferenc: Legendák nélkül. Schalkház (!) Sára. VÚSz 1975. III. 9. Csehszlovákiai kiadás.
Bársony Éva: Üzenet a Shakespeare-kötetben. Beszélgetés a Legenda nélkül szerzőjével. EH 1975. VII. 3.

1976.

Vadász Ferenc: Karolina negyvenkilenc szeptember. Bp., 1976. (Második kiadás.)

1978.

Puskely Mária: Akik a jobbik részt választották. Róma.

1979.

Balássy László: Legenda nélkül. Beszélgetés Vadász Ferenccel. ÚE 1979. III. 25.
Hetényi Varga Károly: Amivel mártírjaink emlékének tartozunk. ÚE 1979. IV. 29.
Király Ilona: Árpádházi Szent Margit és a sziget. Bp., 1979. Ism.: Tóth Sándor, ÚE 1979. XII. 30.

1980.

Hetényi Varga Károly: Salkaházi Sára szociális testvér. I—II. V. 1980. I—II.

1982.

F. Rab Erzsébet: Akik szívükkel harcoltak. ÚEBp. 1982. VII. 1.
Hetényi Varga, Károly—Jolsvai, Hedvig: Sára Salkaházi. Das

angenommenne Opfer. In: Kirche im Geschpräch. 1982. Katolisches Hausbuch... St. Benno-Verlag. Leipzig.

1983.

Szenes Sándor: A múltat ne hagyjuk befejezetlenül tovább élni... Kr 1983/1.

1984.

Hetényi Varga Károly: Salkaházi Sára és Bernovits Vilma mártírhalála. ÚE 1984. XII. 23.
Az 1944. év Históriája. História évkönyv 1984. Szerk.: Glatz Ferenc.

1985.

Hetényi Varga Károly: Akiket üldöztek az igazságért... Bp., 1985.

1986.

Mikus Gyula: Az ifjúságvédelem és a szociális gondozás klasszikusai, az ellenállási mozgalom mártírjai: Salkaházi Sára és Bernovits Vilma. In: Tanulmányok, cikkek a fővárosi gyermekvédelem köréből. Közlemények. 40. sz. Szerk.: Kóti János. Kézirat gyanánt. Bp.
Szenes Sándor: Befejezetlen múlt. Keresztények és zsidók, sorsok, beszélgetések. Bp.

1987.

Mohai Miklós: Vendéglátás. Szakmánk méltatlanul elfelejtett nagyjai. Kézirat. 1987. In: Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, 1637—86. sz.
A magyar antifasiszta ellenállók és partizánmozgalom kislexikona. Főszerk.: Liptai Ervin. Bp.

1988.

Lelotte-Hetényi Varga Károly: Beszélgetés a Mesterrel. Bécs, 1988. (Második kiadás.) (Több idézet Sára testvértől).
A Ceglédi új plébánia... félkörös emlékfülkéi... KSzó 1988. III. 13—20.

1989.

Szeghalmi Elemér: Ismétlődő történelem. ÚE 198 . II. 5.
Szeghalmi Elemér: A megerősített lélek ünnepe. ÚE 1989. V. 14.

Sára testvér műveinek bibliográfiája

Írásait négy módon szignálta: Syphax, -ss-, Schalkház és 1943-tól: Salkaházi. A periódikákat az eddig használt rövidítésekkel jelezzük.

SYPHAX jelzésű írások: az ESTI ÚJSÁG-ban jelentek meg 1919—1920 folyamán. A béke most aktuális... 1920. X. 2.; A Szovjetház. 1919. VIII. 31.; A világhódító. 1920. I. 11.; Az éjszakából mi lesz? 1919. XII. 13.; Besózzák a magyar katona... 1919. II. 2.; Vö.: Szeghalmi, ÚE 1989. II. 5.; Fehér márvány szív. 1920. III. 16.; Félúton. 1920. I. 25.; Földiekkel játszó... 1920. VI. 15.; Kinyitom a kályhaajtót... 1920. XI. 18.; Magyar királyi váltópénz... 1920. V. 12.; Mélyen belenéztem... 1920. X. 12.; Mérföldlépő csizmám... 1920. VII. 10.; Mesét mondok... 1919. V. 7.; Múzeumba kerül... 1919. II. 12. Őrület szállta meg... 1919. III. 5.; Sokat olvastam... 1920. XI. 13.; Úgy látszik... 1919. IV. 10.; Volt egyszer egy... 1919. II. 6.
Az ESTI ÚJSÁG VASÁRNAPJÁban: A boldogságot kereső herceg. 1921. V. 29.; A csodaút. 1921. II. 6.; A varázstó. 1921. VIII. 7.; Ködfi. 1921. VII. 7.
Más periódikában: Elszáradt szívek. KN 136. sz., ue: 1928. IV. 29-én megjelent a PMH-ban, főszereplő neve megváltozott, szerző családi nevén szerepel. Átütő nagy sikere... PMH 1936. I. 26.
-ss- jelzésű írások, A NÉP-ben: A béke muzsikusai, 1926. IV. 4.; A halál legyőzése. 1926. V. 9.; Adjunk el nem hervadó virágot... 1930. X. 26. Jöjj el!... 1927. VI. 5. Vö.: Szeghalmi, ÚE 1989. V. 14.; Levelet hozott a posta... 1927. VIII. 21.; Fogjuk meg a kinyújtott kezeket... A Nap (Kolozsvár) 1930. II. 15.
Schalkház Sára jelzésű írások: A csodálatos bor. PMH 1927. dec. 25.; Ének és sóhaj. 8. sz.; A fekete furulya. PMH 1923. XII. 8.; Fekete Furulya. 1. sz.; A gyermek. N 1929. XII. 25.; A Nap (Kolozsvár) 1929. XII.; Az Én Naptáram 1942.; Ének és sóhaj 2. sz.; KDN 1947.; Vö.: KÚ 1930. XII. 17.; A kalaúznő. A Dolgozó Nő, 1942/43. II. 2.; A katona és a kisfiú. PMH 1931. IV. 5.; Ének és sóhaj. 11. sz.; A kender, az érc és a fa álma. Az én naptáram 1942.; Ének és sóhaj. 9. sz.; A KIOE székházának felszentelése. A Dolgozó Nő, 1940/1. XI. 8.; A Magyar a Magyarért mozgalomról. A Testvér, 1940. V.; A munka szimfóniája (Szabad fordítás franciából). A Dolgozó Nő, 1937. 2—3. sz.; A Varga lány meghal. (Részlet a Mindennapi kenyerünk című regényből). PMH 1933. III. 28.; A virradat. A Lélek Szava, 1942. III.; Az átokhozó gyűrű, PMH

1924. VI. pünkösd., Fekete Furulya 5. sz.; Az egy fa. PMH 1923. X. 17.; Az első és a tizedik kurzus. Asszonyok—Leányok, 1939. I.; Az ólommadár. PMH 1923. IX. 23.; Az utca is virít mosolyt. KÚ 1928. VIII. 12., A Nap (Kolozsvár) 1929. VI. 15. Advent—Karácsony., A Dolgozó Nő 1937. 4. sz.; Akiket az Úristen... hív. A Lélek Szava, 1941. IX.; Andriska kilenc éve. PMH 1935. XII. 25., A Dolgozó Nő 1936. III.; Barrabás a kendő előtt. Ének és sóhaj 6. sz.; Befejeztük a nyaralást. Az én naptáram, 1944.; Békét akarunk (fordítás franciából). A Dolgozó Nő 1937. IX.; Bemutatkozás. Asszonyok—Lányok. 1939. 1.; Búcsú Pataki Annától EÚ 1920. VI. 23.; Cirenei Simon. Élet 1927. IV. 10., Ének és sóhaj 7. sz.; Déli szünet. Kazinczy évkönyv, 1929., N 1930. IX. 21., A Dolgozó Leány, 1932. XII., Az én naptáram, 1944.; Dicsőség. EÚ 1919. XII. 25.; Elbocsátás előtt, ld.: Simeon. És a kereszt felragyogott. N 1929. III. 21., Ének és sóhaj 10. sz., Vö.: Puskely 234. lp., Azon időben címmel: PMH 1926. V. 16., Fekete Furulya. Első ezer. Košice—Kassa, 1926. Ill.: Bayer Ágost. Feljegyeztem... KaNő 1932. VI. 15. Fény és Illat. Részlet in: Király I.: Árpádházi Szt. Margit és a sziget.; Haragosok. N 1927. III. 13. (Kibékülés címváltozással: A Dolgozó Leány 1932. 2. sz.) Hétfőn reggel. (Nem sikerült sem a lapot, sem a megjelenés helyét és idejét megállapítani.) Húsvéti emlék. PMH 1938. III—IV. p. Húsvéti kalács, A Dolgozó Nő 1938. 8. sz.; Így történt. KaNő 1932. II. 15., Naptár, 1947.; Ilyet is látni... Na 1929. I., N 1929. I. 20., A Nap (Kolozsvár) 1929. X. 15., Naptár, 1947.; Itthon vagyunk. Szavalókórus. A Dolgozó Nő 1938. X.; Jajsímító. PMH 1924. XII. 24., Fekete furulya 11. sz.; Jó föld. PMH 1924. VI. 26., Fekete Furulya 4. sz.; Kályha előtt PMH 1928. I. 15., KDN 1946. XI. (Idegen kéz lényeges változtatásával).; Karácsony. A Nap (Kolozsvár) 1930. XII. 15., N 1930. XII. 25., PMH 1934. XII. 25., A Dolgozó Nő 1942. XII.; Két árnyék között. PMH 1930. II. 2. — Ének és sóhaj 5. sz.; Két vacsora. Az én naptáram, 1941. — Láss! Három elbeszélés. Cegléd, 1942. — Ének és Sóhaj 4. sz. (Eltérő befejezés).; Lélek a hétköznapi arcok mögött. A Dolgozó Nő 1938. 9. sz.; Meghajlás. PMH 1925. XI. 24. — Fekete Furulya 9. sz. Vö.: Vadász Ferenc 1976 (második kiadás) 182—183 lp.; Mindenütt és sehol. PMH 1925. IV. 19. — Fekete Furulya 2. sz. címváltozással: A kenyér íze. Munka után. ÚÉ 1933. 2. sz.; Nagygyűlésünk. A Dolgozó Nő 1941. IV.; Rendszeres egységes munka! PMH 1936. V. 3.; Simeon. PMH 1931. II. 1. — Ének és Sóhaj 3. sz.; Sorsjegy mutyiba. Nemzeti Újság 1943. X. 2.; Szegényke az úton. PMH 1924. II. 5. —Fekete Furulya 7. sz.; Szent Erzsébet Te Deum-a. KaNő 1931. XI. 19.; Szivárvány. PMH 1923. XII. 24., Fekete Furulya 8. sz.;

Szombat felé. PMH 1924. XII. 20., KÚ 1928. IX. 8., A Nap (Kolozsvár) 1930. II. 15., Az én naptáram, 1940.; Úticsomagból. A Nap 1929. XI. 15.; Valakikeresés. PMH 1924. V. 28. — Fekete furulya 6. sz.; Villamoson. N 1930. XII. 7.; Vera imago. PMH 1928. IV. 8. Címváltozás: Barrabás a kendő előtt. Vonatindulásig. PMH 1930. XII. 25., A Dolgozó Nő 1942. X.; Zörög a pesti villamos, vsz. 1942-ből, nem sikerült a lapot és a megjelenés idejét megállapítani. Az én naptáram, 1943.

Salkaházi Sára jelzésű írások:

A harangok. Az én naptáram, 1944.; Amit a cégtáblák mesélnek. A Lélek Szava 1943, VIII. 1.; Bővül már a Sarolta üdülő. A Dolgozó Nő 1943. X.; Búcsú a nevemtől, A Lélek Szava 1943. II. 15., A Dolgozó Nő 1943. III., Ének és Sóhaj. Krisztus Legendák. Bp., 1927.; Építsük a jövőt... A Dolgozó Nő 1943. XII.; És ezután?... A Dolgozó Nő XI. évf. Jubileumi szám. És ha az Úristen foglalt le... A Lélek Szava, 1943. VII. 1.; Kassai gondolatok a „Kassai polgárok" után. Felvidéki újság 1943. II. 12.; Megfigyelés alatt... A Dolgozó Nő 1944. I.; Mozgalmi március. A Dolgozó Nő, 1942. III.; Névtelen levél. A Dolgozó Nő, 1943. XI.; Találkozásaim a műrosttal. Nemzeti Újság 1944. I. 6.; Újabb határkő. A Dolgozó Nő, 1942. IV.; Védelmi vonal. A Dolgozó Nő 1944. II., A Lélek Szava 1944. II. 1.; Virág a gépen. A Dolgozó Nő 1944. X. Syphax, A Lélek Szava 1943. VI. 15. „A Lélek Szava szól...". 1945. X. 15.

Kéziratban maradt művek:

A pesti villamos, A szél, (regénytervezet-töredék). Fekete furulya, táncjáték. Fény és Illat. Misztériumjáték. Vö.: Király 1979. Két ember kezetfogva (kisregény?). Megfigyelés alatt, nők nadrágban. Mindennapi kenyerünk. Regény. Ötszáz mosolyok koporsója, mese 3 felv. Tánciskolában. Töredékek. Zein Alaznan herceg és a 9 szobor.

II. RÉSZ

Salkaházi Sára munkássága

Írta:

SZEGHALMI ELEMÉR

Salkaházi Sára irodalmi, hírlapírói tevékenysége és magasizzású életvitele, későbbi életszentsége között sokkal szervesebb a kapcsolat, a belső összefüggés, mint más emberek gyakorlatában. Salkaházi (Schalkház) életútja merészen fölfelé ívelő pályát ír le, tudatosan és ösztönös módon keresi az Isten közellétét; a földi lét számos ösvénye, folyosója között is biztosan lel rá az üdvösség útjára. Korán meginduló irodalmi, sajtóbeli munkássága pontos lenyomatát adja ennek a kivételes hőfokú istenkeresésnek. Az önmagát és a világot jobbító szándék olykor komoly összeütközéseket hoz életében, konfliktusok gátolják, nehezítik céljának elérésében, de sohasem tántorodik el, erejét és buzgóságát mindig sikerül kellően koncentrálnia és magasabb szférákba emelnie.

Írásaiból (itt szándékosan nem választjuk szét a szépirodalmat és a publicisztikát) világosan kitűnik, hogy koncepcionálisan is figyelemreméltó „üdvösség-kereső" utat választott; a keresztény ember földi pályájának szinte valamennyi lényeges momentuma, eleme megtalálható bennük.

Az egy fa (1923) soraiban a bűnbeesés motívumai tűnnek fel; a *Cirenei Simon* (1927) az ember elesésének és talpraállásának hősies folyamatát kíséri; a *Vera imago* (1928) a jóvátétel és a megváltás problematikáját veti föl; az *És a kereszt fölragyog* s *A gyermek* (1929) című elbeszélésekben az ellenség szeretetének egyedülálló, krisztusi megfogalmazása ragad magával, az ember megbékélésének, a testvéri szeretet magasabbrendűségének bizonyságával; számos írásában *(Két árnyék között, Simeon, Elbocsátás előtt)* a megtérés szívenütő folyamata játszódik le az olvasó előtt; más műveit a kontempláció szélesívű elmélyültsége jellemzi; *A katona és a kisfiú*-ban (1931) a compassio, a kereszt tövében földerengő, minden másnál erősebb együttérzés domborodik ki.

Salkaházi Sára esetében az esztétikai erények (a leírások plasztikussága, láttató készsége és kiérett stílusa) is a keresztény eszmeiséget szolgálják; egy belső elhivatottságú ember próbálja folyamatosan legyőzni általuk a földi élet ellenállását és negatív erőit.

I. Templom épül a lélekben

(Salkaházi Schalkház Sára publicisztikai munkássága)

Az 1919-es évben megkezdődött Salkaházi Sára hírlapírói munkássága; az újságírást, mint kenyérkereső hivatást, a szakma összes jelentős megnyilvánulásával, gondjával és örömével együtt ettől az évtől fogva élte meg. Mindössze húsz éves ekkor: a kassai Esti Újságban kezdett el publikálni, ezeket az írásokat Syphax álnéven jelentette meg. (A Syphax ókori név, Numidia királyának a neve, aki vetélytársa volt Massinissának; kezdetben a rómaiak, majd később a punok mellett állt és harcolt. Scipio Africanus ellen Hasdruballal együtt — akinek egy ideig a veje volt — Kr. e. 203-ban csatát vesztett, a rómaiak foglyul ejtették és végül itáliai fogságban halt meg.) — Salkaházi bizonyára a nemzeti kisebbséghez való tartozást és elkötelezettséget kívánta kifejezni a Syphax álnév használatával —, külön nem utalt erre, de más okszerű magyarázat nem kínálkozik — s nyilvánvaló az is, hogy a kevéssé ismert ókori személy nevének fölvétele a fiatal hírlapírónő széleskörű műveltségéből, történelmi ismereteiből is fakadt.)

A lapokban napvilágot látott első írásaival egyenesen a kényes témák sűrűjébe hatolt; az 1919. február 2-i Esti Újságban közzétett *Besózzák* című cikke támaválasztásával és bátor hangvételével egyaránt feltűnést keltett. Az említett írás az első világháborút követő erdélyi események egyikét ismertette. Megdöbbentő volt az, amit a román részről elkövetett brutalitásokról, durvaságokról elmondott, nevezetesen azt, hogy „az eleven katonák, élő, érző magyarok testébe vágott sebet sóval töltik ki" és gyönyörködnek azok kínjaiban. Egy időben Európában és a hazaiak közül is sokan kételkedtek ezeknek a híreknek a valósságában —, Salkaházi több hiteles forrásból merítette értesüléseit és a vérbeli író magas érzelmi hőfokával közvetítette azt. Vitathatatlan a szándéka: ébreszteni kívánta a magyar olvasót, rámutatva a nép iszonyú kálváriájára a fellángoló gyűlölködések özönében. Mozgósító erejű sorait nem hiábavaló idézni, mivel nem az ököljogot, a revánsszellem további gyűlöletét és pusztítást szító érzületét mutatta föl, hanem a jog és az igazságosság útját. „Ébredj! Ébredj! Te is magyar, és Te is,

művelt világ minden művelt embere, mert a román só az emberiséget sózza be." Jelképesnek érezzük, hogy az egész életén át az igazságért küzdő Sára testvér első hírlapi írásában már ekkora jelentőségű ügyben, ilyen elkötelezett magyarságtudattal hallatta szavát.

A soron következő cikkek, írások Salkaházi széleskörű publicisztikai érdeklődésére utalnak; ezek között több úgynevezett „hírlapi színes" is található. Írásait életkorához és kezdő újságíró voltához képest kiérett látásmód, kifejezőképesség és árgyaltság jellemezte. A *Volt egyszer* című írásában (Esti Újság, 1919. február 6.) egy megkapó természeti képből kiindulva a keresztény ember lelkében munkálkodó remény jelentőségére mutatott rá. „Mert akiben egy atom van a hívő lélek lángolásából, az hiszi erősen, bizalommal az idők jobbrafordulását. A remény oly szívós és kipusztíthatatlan, mint mi magunk. — Ember! te kicsinyhitű ember! Aki remélni még tudsz, de hinni és bízni már nem: ne félj, ne félj, ne félj!"

A magyar szent korona múzeumba való elhelyezését (*Múzeumba,* Esti Újság, 1919. február 12.) átfogó gondolatsorral rögzítette rövid terjedelmű cikkében. Tömör áttekintésben regisztrálta a fontosabb történelmi korszakot, „a ragyogó századokat s az árnyékéveket is", s e nemzeti szimbólum kapcsán világosan körvonalazta a nép feltámadásának lehetőségét, reményét.

Ugyancsak plasztikus természeti képekkel, meggyőző hasonlatokkal igyekezett kifejezni a nemzetnek ama dermesztő, belső érzéseit (*Úgy látszik,* Esti Újság, 1919), melyek a tél fagyos szorításából fakadtak. A háborút követő nehéz korszak feloldását próbálták elősegíteni a következő záró sorok. „Erősebb meleg, tűzőbb napsugár kell, hogy felmelegedjen szívünk fagya. Még több virág és még több fény, friss zöld szín, hogy a reménység megmaradjon, hogy a reménység megmaradjon, hogy a reményből hit legyen!"

Az alvó várost című cikke (Esti Újság, 1919. július 30.) hangulatfestésében és stiláris érettségében érdemel figyelmet; az *Úrinők és munkásnők* (Esti Újság, 1919. augusztus 23.) nemcsak a címében jelzett ellentétpárnak a kihangsúlyozásával, hanem következetes állásfoglalásával is az erőteljes, szociális ihletésű írások csoportjába tartozik. Egyrészt a keresztény testvériesség nemes tényét rögzítette — egész életét ennek a célnak szentelte —, másrészt keményen rámutatott a címek, rangok és egyéb külső díszek igazságtalan, átla-

gos voltára is. „Cím, rang, vagyon, tudomány és társadalmi előítéletek meddig fognak még falakat emelni az emberek közé? Mikor jön el az idő, amikor az embert nem a cím, a rang, nem a vagyon, nem a társadalmi állás, ruha és cafrangok szerint fogják megbecsülni és osztályozni, hanem önmagáért." A cikk kódájában meggyőző erővel vetette papírra egy önzetlen és mindenkinél nagyobb Mester tanítását is, akitől érdemes átvenni „a szeretet erősítő, örök nemesítő tüzét."

Több cikkében — valamennyi az Esti Újság hasábjain jelent meg — (*A történelem körforgásában,* 1919. augusztus 15. — *A Szovjetház,* 1919. augusztus 31. — *Kaméleonokról,* 1919. szeptember 14. — *Közeledik,* 1919. szeptember 28.) határozottan állást foglalt a megbuktatott Tanácsköztársaság működésével kapcsolatban. A 133 napos uralom alatt Kassán a proletárdiktatúra vezetősége részére lefoglalták a családja tulajdonát képező Schalkház-szállót, s így Sára közvetlen közelről szemlélhette a számára sok tekintetben nem-tetsző, negatívnak tűnő eseményeket. A Kassán tartózkodó népbiztosok, kommunista vezetők közül különösen Landler Jenő antiszociális magatartása keltett ellenérzést benne, aki gyakran az éjjeli órákban is kíméletlenül igénybe vette a szálló alkalmazottainak szolgálatát, de az itt tapasztaltak sem tették Salkaházit ellenforradalmi beállítottságúvá; a Tanácsköztársaság bukása után is híven megőrizte belülről fakadó szociális felfogását és humánumát.

1919-ben publikált egyéb cikkei nem emelkedtek ki sem tartalmi, sem stiláris szempontból az átlagtermésből, de a kezdeti hangütés így is ígéretesnek látszott. Az apró, színes cikkekben már felbukkant a szépirodalmi tehetség és invenció számos jele is; az újságírói pálya folyamatos művelése s az írói készülődés ideje láthatóan egybeesett.

1919 végén még egy érdekesség a kassai sajtó életében: az Esti Újság december 25-i számában a Hírek rovatban üresen hagyott, fehér folt jelzi Salkaházinak egy cenzúra által kifogásolt írását. Egy fentmaradt lappéldányon utólag kézírással feltüntette, hogy a karácsonyról szándékozott írni néhány mondatot. Minden valószínűség szerint szociális hevülete, bátor szókimondása késztette a cenzúrát arra, hogy írását törölje a kérdéses oldalon.

1920-ban a megkezdett úton folytatódott a sok érdekességgel, izgalommal járó hírlapi pálya; a cikkek változatossága mellett sem érte el azonban az 1919-es esztendő ki-

magasló színvonalát. Jól megformált, korrekt írások egész sorát jelentette meg, de az előbbi év publikációinak lapidáris igazságait, telitalálatszerű rátapintásait nem sikerült megismételnie.

Kezdeti cikkeiben már több alkalommal előszeretettel foglalkozott a magyar keresztény államiság jelképével —, a *Magyar királyi* című írása is (Esti Újság, 1920. május 12.) ezt a témát mélyítette tovább. „Szent István ősi koronája mindig az marad, ami: komoly, szent szimbólum, amely szimbólumot örökké becsülni, tisztelni fogja minden nemzetet." Meggyőződése szerint belső kötelessége minden népnek, hogy ezt tudatosítsa magában saját identitása és az európai szintű kultúra elmélyítése érdekében is.

A *„Földiekkel játszó égi tünemény"* (Esti Újság, 1920. június 15.) a jóság és a gonoszság ellentétét két szerelmes valódi érzelmein keresztül mutatta be az olvasónak, kihangsúlyozva a jó győzelmét a sötétség hatalmai fölött.

Ebben a korszakban fogalmazódik meg az „álomvilág" és a „tündérmesék" beszűrődő hatása is gondolkodásra, írói világára. Mindez korántsem az emberi és nemzeti sorskérdések iránti közönyét vagy elfásultságát jelezte, csupán azt az igényét, hogy időnként jó megpihenni a lírai témák virágos mezején. A *Mérföldlépő*-ben (Esti Újság, 1920. július 10.) világosan kifejtette, hogy az „álomvilág nincs oly messze a valóságtól..."

A *Mélyen* (Esti Újság, 1920. október 12.) és a *Kinyitom* (Esti Újság, 1920. november 18.) című írások a jelzett líraiság jegyében jöttek létre, írójuk időnként „a kályha mellé vonul, hogy továbbálmodja félbeszakított meséit." Ez utóbbi írás keletkezéséről az írónő bátyja, Schalkház Lipót, aki több, mint három évtizeddel túlélte húgát, így vallott egyik levelében. Sára „megható szubjektivitással örökíti meg gyermekkori epizódjainak egyikét. Ez a kis story akkor íródott, amikor a Schalkház-szállót modernizálták és a régi, már időszerűtlen kályhákat eltávolították s helyettük minden szobában radiátorokat és hidegvíz—melegvíz szolgáltatást rendeztek be..." (Levél Heténvi Varga Károlynak, 1978. december 16.)

A *Furcsa* című kis írásában (Esti Újság, 1920. december 5.) a néma temető képének felidézésével meditatív hajlamát is sikerült bemutatnia. (A Furcsa itt nem jelző, hanem egy Kassa melletti erdőrész neve. Hajdani helyén ma egy lakótelep áll, de korábbi elnevezését változatlanul megtartotta.)

Salkaházi rendkívül nagy kedvvel és ügyszeretettel végezte napi munkáját; 1919. november 11. óta újságírói igazolvánnyal rendelkezett: az Esti Újság munkatársaként dolgozott. Erről a korszakáról Puskely Mária így emlékezett meg könyvében. „Éles ítélőképességű politikussá válik, a legtehetségesebb újságírók között emlegetik. Gyakran látják a Schalkház kávézójában újságíró-kollégái körében. Szívják egyik cigarettát a másik után, isszák a méregerős feketét, s közben megtárgyalják a világ folyását. Sára gyakran itt írja cikkeit, itt végzi el a szükséges korrektúrát. A kávéház az otthona, alkotó műhelye, szerkesztő irodája." (Puskely Mária: Akik a jobbik részt választották — Salkaházi Sára, Róma, 1978.)

Valójában Kassán is az történik, ami a fővárosi írók és hírlapírók többségének életvitelében: a kávéház igazi szellemi központtá és munkaterületté válik. Salkaházi ennek az életformának a vállalásával nemcsak a külső elemeit veszi át a rendkívül színes és érdekes „szakmának", hanem sok tekintetben a lényegét is. Állandó készenlét, önképzés és táguló befogadóképesség jellemezte mindennapjait, nyitott szemmel, az események magváig hatolva igyekezett mindent tárgyilagosan bemutatni és láttatni írásaiban.

A '20-as évek nehéz periódusában egyre nagyobb szellemi területet próbált átfogni, ezért egyre több a szépirodalmi jellegű írása is: számos novella és irodalmi igényű tárca jelezte folyamatos munkálkodását.

A szembetűnő, komoly fordulatot az 1926-os év jelentette Salkaházi hírlapírói életében. Ezt több tényező is motiválta. 1926 március elsejétől az Országos Keresztény Szocialista Párt kerületi központjának lett az alkalmazottja. A kapott igazolás tanúsága szerint „az országos kereszténységszocialista párt kassai főtitkárságánál állott alkalmazásban. Ezen idő alatt A Nép című hetilapunk szerkesztése és irodai munkában való segédkezés képezte munkakörét..." A leírtakból világosan kitűnik, hogy az új lapnál megnövekedtek hivatásbeli feladatai; itt már a szerkesztés gondjai is ránehezedtek és egy meghatározottabb keresztény szellemiség körvonalai bontakoztak ki a hetilap hasábjain közzétett írásaiban. A Nép-ben közölt írások zömében felismerhető lett egy másfajta út követése, amelynek igazi vezérlő csillaga a messzebbre mutató katolikus eszmeiség és világnézet volt.

A béke muzsikusai című írásában (A Nép, 1926. április 4. ss. jelzéssel) az éppen készülő kassai harangokról emlékezett

meg, s e riportjellegű cikk befejező soraiban általános érvénnyel fogalmazta meg a béke és a szeretet jelentőségét az emberi életben. Az élet és a halál nagy kontrasztjáról szólt, illetve ennek keresztény aspektusból történő elemzésére vállalkozott *A halál legyőzése* című meditációjában (A Nép, 1926. Május 9. — ss jelzéssel). A témát Bicsérdy Béla és vegetáriánus koplaló társainak akkoriban divatozó vállalkozása szolgáltatta. Salkaházi határozottan rámutatott az egyházi böjt természetes voltára s hatására, amelyet nem követ a lélek végső zavara s megbomlása, és nem torkollik — mint Bicsérdyék esetében — sorozatos öngyilkosságba. A cikk befejező része is megerősíti a keresztény hit sokakat érintő bizonyosságát, erőt adó forrásait: „a halál utáni győzelmes Élet" bekövetkezését.

A *Jöjj el!...* című lírai indíttatású írásában (A Nép, 1927. június 5. — ss. néven) a közeledő pünkösdi ünnep kapcsán szinte apologetikus erővel igyekezett maga mellé állítani hívő olvasóit. Fokozatosan növekvő keresztény igénye ekkor már elmélyítette benne a fölismerést, hogy „a pünkösd a bátorság, a sohasem csüggedés, az akarat diadala. Az apostolok ezen a napon kapták a Szentlélek hét ajándékát s köztük talán a legnagyobbat: az erősséget. E naptól kezdve megerősített lélekkel tűrtek, szenvedtek és haltak vértanúhalált, ha meg kellene halniok hitükért." Döbbenetes, hogy a több, mint hatvan évvel ezelőtt keletkezett írás mennyire időszerűen mondatja ki e keresztény szellemiségű újságíróval a máig érvényes sorokat, amelyek kendőzetlenül mutattak rá az emberiség háború utáni széthullására, lelki és eszmei elsivárosodására. „Az Élet könyörtelenül beletapos az emberek lelkébe, szívébe, kitapossa onnan a reményt, megsemmisíti a tisztánlátást, lerontja az igaz, szép eszmékért való törekvést és az emberek letörten, semmivel sem törődve, közömbösen mennek a sivár, szürke úton." — Mindez nem indokolatlan pesszimizmusból fakadó felismerés —, Salkaházi hitelesen rögzítette a háború utáni korszak minőségi romlását és a jó közérzetét vesztett világ labilis állapotát. Egyetlen erőt tudott csak szembeállítani ezzel a negatív folyamattal: a keresztény szeretetet. Salkaházi szerint — s ez mintegy summázata is lehet hírlapírói munkásságának — egyedül a krisztusi út és tanítás képes felvenni a harcot a szeretet megkövült belsejű ellenségeivel szemben. Az elkötelezett író — éppen a keresztény életáldozat folytán — már nem érhette meg a második világháború befejezését, de fenti sorai és maga a

cikk központi mondanivalója, lelkisége azóta sem veszített érvényességéből. Diagnózisa hitelesen mérte fel századunk világának súlyos megpróbáltatásokat hozó korszakait.

Ez már a munkás-témák feldolgozásának időszaka is hírlapírói működése során. A Nép és más lapokban megjelent cikkei két jelentős vonással gazdagodtak: keresztény evangelizációs szándékukkal és a szociális felfogás mozgósító erejével.

A belső, szociális elkötelezettség is több síkon érvényesült Salkaházi publicisztikai munkásságában: egyrészt az írások alapszövetében és témaválasztásában jelentkező, konkrét állásfoglalásokkal, másrészt az egyes reflexiók emocionális elemeivel: az emberi együttérzés és részvét különféle megnyilvánulásaival.

Az *Ilyet is látni* (A Nép, 1929. január 20. — Nagyasszony, 1929. I. szám — ugyanezen kéziratban Pintyőke címmel is, kisebb szövegváltoztatással) soraiban egy lírai közjátékra — madár énekére — figyel föl két munkásember. A járókelők sokaságából kivétel nélkül hiányzott az az emberi többlet, hogy ezt a természetes jelenséget magukba fogadják. Csak a nehéz munkában megtört s kopott öltözetű munkásokat késztette arra, hogy megálljanak és elgondolkodjanak egy pillanatra; hogy a világot színeivel s érdekességeivel együtt emberhez méltóan értékeljék. Feltűnő, hogy a szépségre fogékony, egyszerű lények ábrázolása több, mint a korszak átlagos részvéte a kétkezi ember iránt. Az író nem leereszkedő gesztussal kíván igazságot szolgáltatni a munkásembernek, hanem életsorsának megértésével, őszinte megbecsüléssel és felebaráti érzéssel is.

Salkaházi, aki maga is hosszú időn át végzett fizikai munkát s e közösség belső világát is jól ismerte, világosan látta, hogy az a munkás-kép, amely az elmaradott társadalommal rendelkező országban kialakult —, túlzottan hamis és leegyszerűsített. Ez a néhány írás és a bennük tükröződő felfogás szemmel láthatóan szakítani próbált azzal a privilegizált értékeléssel, mely csak az úrféle jogait ismerte el az etikai és esztétikai értékek befogadására s a munkás-réteget eleve kizárta minden emelkedettebb emberi megnyilvánulásból.

E komoly fölismerés mellett a legutóbb említett írás hajszálpontosan mutat rá az élet kis örömeinek értékelésére is. „Úgy megyünk el az Élet apró, kis, de értékes örömei előtt, hogy észre sem vesszük azokat. Áttaposunk rajtuk, legázoljuk őket..." Egy másik emlékezetes részletben a közösségi

érzés világban betöltött szerepére utal. „Sok munka, önnevelés, önmagunk letörése kell ahhoz, hogy ráeszméljünk arra, hogy a világ nem saját magunk körül forog, hogy gócpont itt nem az Én, hanem a Mi, a Mindnyájan..."

Általában elmondható, hogy A Nép hasábjain közölt publikációival Salkaházi megszilárdította azokat a hírlapírói erényeket, amelyeket korábban, az Esti Újságban megjelent írásaival csillantott fel a kassai olvasók előtt. Amíg ott a kiművelt ember humán megnyilatkozásaival találkoztunk —, A Népben és a többi lapokban közölt írásai fokozatosan elmélyülő világot jeleztek: a keresztény evangelizáció szervesen egybeolvadt a cselekvő szeretet szociális igényeivel.

Salkaházi Sára újságírói pályáját csak ennek a kettősségnek a fényében értékelhetjük megfelelően és hitelesen; egyik vonás sem választható le a másikról; minden értéke így válhatott — különösen a Szociális Testvérek körében kifejtett töretlen munkásságával s végül mártírhalálával — egyedi és megismételhetetlen élethivatássá.

A fiatal újságíró különböző korszakaiban helyesen ismerte föl pályájának időszerű irányát és törekvéseit. A '20-as évek végétől publikált írásai már kivétel nélkül a felé az emelkedettebb cél felé irányultak, amelyet a Szociális Testvérek körében is szolgálni kívánt életével, munkásságával. Az általános emberi felfogás és tematika ennek megfelelően alakult át a krisztusi tanítások egyértelmű vállalásává. Míg korábban a mondanivalót és a formát irodalmi igénnyel ötvözte művészivé, az újabb írások jelentős része letisztult evangelizálási szándékkal jelentkezett.

Kiváltképpen a Katholikus Nő hasábjain érvényesült mindez a '30-as évek első felében. A Kassán kiadott és megjelent lap a felvidéki katolikus nőmozgalom működésének eszmei támogatója volt, munkatársainak sorában a kor katolikus szellemi életének számos kiválóságát ott találhattuk. Salkaházi a lap felelős szerkesztője és állandó cikkírója lett; szervező munkájával éppúgy, mint átgondolt, magvas cikkeivel maradandót nyújtott.

Első jelentős írásában Szent Erzsébet Te Deumáról vallott (Katholikus Nő, 1931. november 19.), mély átéléssel emlékezett meg a sugárzó lelkiségű magyar szent kiemelkedő áldozatkészségéről, a szegények és nyomorultak iránti szeretetéről. A hangsúlyt a szeretetre és az áldozatvállalásra helyezte, ez a két vonás Salkaházi legfőbb erényévé is vált rövid élete során. Az átszellemült írás Szent Erzsébet személyisége kap-

csán mutatott rá az Istent dicsérő énekek jelentőségére; minden sora érvényes igazságokat fogalmazott meg a későbbi nehéz periódusok, „a sötétség korszakai" számára is. „Kell, hogy a bizalom, hit, erő és öröm légkörét teremtsük meg magunk körül, hogy tudjuk és akarjuk meghallani a harangszót, tudjuk és akarjuk énekelni és énekeljük, mikor körülöttünk sötétedik. Akarjuk és tudjuk énekelni, mikor családunkat és hozzátartozóinkat a szomorúság és gondok sötétsége környékezi, mikor az élet ezerféle nehézségeivel küzdve reménytelenek és bizalmatlanok kezdenek lenni körülöttünk az emberek, hogy tudjuk énekelni és énekeljük és sugározzuk magunkból az ének örömét és erősségét."

A közösségi érzés keresztény légköre fonta körül az olvasót számos, ebből a korszakból származó cikkében. Az a koncepció, mellyel a lap előfizetésére kérte a fiatal katolikus leányokat, a „kéz a kézben" s az „egymáson segítve" elve érvényesült az *Így történt* (Katholikus Nő, 1932. február 15.) és a *Feljegyeztem...* (Katholikus Nő, 1932. június 15.) című írásokból is. Salkaházi helyesen látta meg, hogy ennek a keresztény elkötelezettségnek jelentős társadalmi „nyitással" kell együtt járnia; nem véletlen, hogy az Így történt apró történeteiben a rongyos, szegénysorsú gyermekek a főszereplők, akik romlatlan érzéseikkel, jószívűségükkel példát adhatnak a felnőttek rideg világának is. A Feljegyeztem ehhez kapcsolódó emelkedettséggel, közösségi érzéssel reagált a mindennapi lét eseményeire, s egy-egy jótétemény, őskeresztényi gesztus felvillantásával próbálta felhívni a figyelmet a romlatlan érzések primér voltára.

A hitbuzgalmi irodalom néhány fontos alapkönyvét a literátor árnyalt elemzéseivel igyekezett bemutatni —, a ritkábban jelentkező *Könyvek, lapok, írások* rovat elsősorban tág látókörű keresztény szellemiségével és igényességével tűnt ki.

Az egyesületi élet megszervezésének módszertani kérdéseivel több jelentős írásában is foglalkozott e lap hasábjain. (*Visszapillantás szervező körutaimra,* Katholikus Nő, 1932. január 15. — *Az egyesületi élet etikája és technikája,* Katholikus Nő, 1933. szeptember 6—7. szám). Ez utóbbi a vezetők számára valódi „belső javaslattal" élt, s minden kor értékes embere számára kőbe vésthető igazságokat tartalmazott: elsősorban „nagyon kell szeretnie." E jelentős feltételen kívül méltán fogalmazta meg, hogy a jó vezető „nemcsak jó katholikus, aki a parancsokat pontosan megtartja, több ennél: lelkiéletet élő, szorosan Istenre hagyatkozó, kegyelmi

forrásokból táplálkozó lélek, aki ebben is világító fáklyája az egyesületnek."

A Szociális Testvérek körében végzett rendkívül szerteágazó tevékenység: a sok-sok szervezés, fáradsággal járó utazás, a szinte pihenés nélkül is pontosan és örömmel végzett munka nagy megbecsülést szerzett Salkaházinak, de jórészt elsorvasztotta újságírói munkásságát. A '30-as évek derekától fogva a hírlapíró már csak elvétve művelhette hivatását —, egy-egy gyakorlati célt szolgáló cikket leszámítva alig publikált, s így ennek a korszaknak az értékelése is csak hézagos lehet.

1938-ban a Prágai Magyar Hírlapban napvilágot látott *Húsvéti emlék* átfogó visszaemlékezés a régi gyermekkori nagyhetek áradóan szép világára és megkapó hangulatára. A belülről fakadó istenhit s a leírás fájdalmasan-szép lírája egybesűrítette mindazt, ami Salkaházi írásművészetének legjava volt a közel két évtizedes pálya során. A hajdani fiatal leány visszaidézte a felejthetetlen órát, amint ott lépegetett a menetben a szentsír felé. „Végül-végül mégis felhangzott az Exsurge!... Hallgattam a hosszú és érthetetlen latin szöveget s repeső szívvel vártam a Feltámadt Krisztus e napon intonálására. Felcsendült ez is. A nép átvette, teljes diadallal zengett, a régi recsegő orgona kicsit hamisan kísérte és a körmenet megindult a sírok között... Nincs gyönyörűbb látvány, mint a sírok között vonuló győzedelmes feltámadási körmenet... Hangzott, hangzott az ének: Alleluja! Újjongott, terjengett, áradozott... Lengett a piros zászló, szállt a tömjénillat, boldogan rázogatták a kis ministránsok a csengőket... s az egész temető tele volt boldogsággal, örömmel... Szívemre, lelkemre béke szállott, öröm és újjongás. A bolondos, mámoros, ittas tavasz szintén újjongott, de szent újjongással, szent vidámsággal s ezzel a szent vidámsággal mertem most már én is énekelni: — Alleluja, Hála legyen az Istennek..."

Élményszerű és megfogalmazásában is hiteles sorok, mintha a „diadalmas világnézet" utolérhetetlen akkordjai csendülnének meg benne.

A múló évekkel a publicisztikai színrelépések erősen megritkultak, de — az előbbi írásához hasonlóan — lényeges kérdésekben továbbra is színvonalasan képviselték a tehetséges újságíró szellemiségét.

A *Búcsú a nevemtől* (Testvér, 1943. január — Lélek Szava, 1943. február — A Dolgozó Nő, 1943. március) önvallo-

mások írását és magát a családi név megváltoztatásának tényét is a hitleri német térhódítás hozta létre. Hosszú tépelődés után szánta rá magát a névmagyarosításra; a cikk során a német származás és a magyar lelkület közössé váló eredményeit regisztrálta, végül az Úr segítségét kérte, hogy az új nevet is becsülettel, hűséggel viselhesse a keresztény magyarság szolgálatában.

Az ugyancsak kassai születésű és kortárs *Márai Sándor Kassai polgárok* című színművének Nemzeti Színház-beli 1942-es bemutatója kapcsán Salkaházi terjedelmes cikket szentelt a műnek és a színmű nyomán fölmerülő időszerű kérdéseknek. (*Kassai gondolatok a „Kassai polgárok" után,* Felvidéki Újság, 1943. február 12.) Márai alkotása a polgárság helyénmaradásával egyfajta eszmei stabilitást is kifejezett, a veszélyt hozó új eszmékkel — elsősorban a fasizmussal — szemben világosan megjelölve a humanitás nemes hagyományait: a csöndes munkálkodás és erkölcsi biztonság erőt adó forrásait. Salkaházi árnyalt okfejtéssel domborította ki az idevalósi keresztény hívek belső igényét: az elhatározást a templomépítés szimbolikus és igazi megvalósítására. Hiszen a kisebbségi életben a szegényekkel és elnyomorodottakkal, a nemzet milliónyi égető kérdésével való törődés nem más, mint a templomnak a lélekben történő felépítése. Az ilyen építésre a keresztény lelkiségű embernek a győzelem mámora, a gyász keserűsége vagy bármely más körülmény és lelkiállapot közepette is mindig vállalkoznia kell.

A továbbiakban számszerűen és minőségében sem jelentős a hátralévő — általunk fel nem dolgozott — publicisztikai anyag, az életmű korábban kialakult arculatát és értékelését lényegében nem befolyásolhatja.

Rendkívül markáns, a hazai sajtó történetének legjobb vonulatába sorolható mindaz, amit az 1919-ben közölt, magas forrpontra hevített Besózzák című írás és a „lelki templomépítést" szorgalmazó Kassai gondolatok időszaka között hozott létre a különböző lapokban negyedszázados működése alatt. A másfajta elfoglaltság miatt történő kihagyások, szünetek sem tették töredékessé ezt a pályát, szárnyaló íve világosan fölismerhető, mert Salkaházi tehetsége, intellektuális felkészültsége és vérbeli hírlapírói alkata valósággal kényszerítették arra, hogy amikor ír, a lehető legjobbat produkálja ebben a műfajban. A kezdeti írások a világgal, az emberrel való ismerkedés és belső affinitás jegyében születtek; a középső szakaszt a keresztény lelkiség átszellemült

gondolatai ihlették, hogy a végső, harmadik korszakban zökkenő nélkül eljuthasson a templom lélekben való felépítéséig.

Salkaházi Sára újságíróként — éppen életszentsége s a későbbi mártírsors vállalásának fényében — talán kevésbé ismert a keresztény magyar közvélemény előtt, az utókor kötelessége, hogy ezt a rendkívül értékes munkálkodást, szellemi-lelki produktumát is közkinccsé tegye.

II. Megbocsátás és szeretet

Salkaházi (Schalkház) Sára szépirodalmi munkássága

1. Csodaút

(Szépprózа a hírlapok hasábjain — 1919—1944.)

Salkaházi Sára szépirodalmi munkássága egyidőben bontakozott ki a kezdő újságíró első szárnypróbálgatásaival. A pályakezdő hírlapi cikk 1919. február 2-án jelent meg az Esti Újságban, míg az első tárcanovella ugyanannak a lapnak a hasábjain 1919 karácsonyán látott napvilágot. A publicisztikai és szépprózai anyag valójában nehezen választható szét egymástól, az írások között olykor csak minuciózus különbségek mutatkoznak; monográfiánkban a jobb áttekinthetőség érdekében külön fejezetben tárgyaljuk a két prózai műfajt. Így Salkaházi szellemi produktumainak egységes képét adhattuk azáltal, hogy a világosan három részre tagolható publicisztikai életművet nem kevertük össze a nehezebben kihüvelyezhető s más irányba is teret nyitó novellák és irodalmi tárcák elemzéseivel.

A már említett *Dicsőség* (Esti Újság, 1919. december 25.) a szociális erezetű írásokból ismert „palota és kunyhó" képletéből indul ki: a magányos és boldogtalan gazdagember a szegények karácsony estéjén döbben rá igazán arra, hogy a gazdagság önmagában nem boldogít. A gazdag férfi halálával végződő írásban nem a történet értéke és bonyolítása érdemel figyelmet, hanem a fiatal, mindössze húsz éves író színes és fordulatos elbeszélő stílusa. A rövid, kifejező mondatok láttatóak és érzékletesek; a miliő rajza hiteles —, érett prózaíró felkészültségére utal.

A korai szépprózai írások közül néhány az *egyéniség* kibontakoztatásának belső kérdéseivel foglalkozik. A reális környezetben játszódó írások éppúgy, mint a csillogó köntösű mesék az ember világban történő elhelyezkedését, a belső egyensúly megteremtésének lehetőségét vizsgálják.

A világhódító (Esti Újság, 1920. január 11.) egy testi fejlődésben elmaradt, púpos fiú sorsában —, aki „nem olyan, mint a többi" — próbálja megcsillantani az ember világhódító törekvéseit, a szenvedések felemás érzéseit.

A két héttel később megjelenő *Félúton* (Esti Újság, 1920. január 20.) az eszmék és álmok elillanásával súlyosbítja a felnőttkor valóságát; ezúttal egy zenei tehetséggel rendelkező fiú veszíti el az évek során igazi önmagát, hogy csalódást okozzon önmagának s annak az ifjú leánynak is, aki közös gyermekkoruk során tökéletesen megbízott benne és tehetségében.

Ezek az írások ugyanúgy, mint a velük egyidőben keletkezett publicisztikai cikkek az általános emberi lét és humánum törvényszerűségeit vagy kirívó, rendhagyó voltát kutatják kitartóan, mély hivatástudattal.

Figyelemre méltó ebből a korszakból a *Fehér márványszív* című novella (Esti Újság, 1920. március 16.), mert a mese műfaji keretein belül is hitelesen tudja megmutatni a közösségi életre merőben alkalmatlan ember sajátos, önpusztító vonásait.

A halál, mint örök szépirodalmi téma sem szokványos csatornákon át jut el a jól gördülő prózai alkotás tengelyébe; *A csodaút* (Esti Újság, 1921. február 6.) szecessziós mondatés szólabirintusai ugyanakkor egy másfél évtizeddel korábban divatozó stílust is népszerűsítenek. A halál útjának irányát jelzik a századelejét híven idéző sorok: „És lehunyt szemmel érezte, hogy most, most emelkedni kezd, hogy most egy csodálatos, gyönyörű útra lép, hogy ragyogó, fehéren izzó felhőkön lépdel, hogy most, most kitárul szíve és ömlik a felhalmozott kincs, most kiontja a drágaságokat a csodaútra, hogy még jobban tündököljön, hogy még jobban ragyogjon, hogy még jobban vakítson az a csodaút, amelyen mindenki elmegy egykor és amelyről visszatérés nincs."

A szecesszió érzékelhető stílusjegyei ezeknek az éveknek az irodalmi termésében a leggyakoribbak —, az 1926-os Fekete furulya című novelláskötetben már szinte túlburjánzóvá válnak —, helyenként mintha *Szini Gyula* korabeli novelláinak eredeti atmoszférája, témaköre és stílusa elevenedne meg ezekben az írásokban. *Az ólommadár* (Prágai Magyar Hírlap, 1923. szeptember 23.) meglehetősen obskúrus mese, a történet fonalát sokfelé vívő szándékkal bonyolítja az író, ám a nagybetűs fogalmak: az Élet, a Halál, a Derű, a Szerelem, a Mosoly és az Emlék köré épített mondatok s maga az életérzés is az irodalmi szecesszió nyilvánvaló jelenlétére, virágzására utalnak.

Sajnálatos, hogy Salkaházi, akiben kétségtelenül erős inspiráció él a bibliai, szentírási témák méltó feldolgozása

iránt, ezekben az években a lapok hasábjain csak *Az egy fa* című novellájában (Prágai Magyar Hírlap, 1923. október 17.) fordul ehhez a témakörhöz. A bűnbeesés ritkán tapasztalható, drámai sodrású újjáélésének, érzékletes megörökítésének lehetünk tanúi ebben az írásban. (Ennél magasabb hevületet csak irodalmi életművének betetőzésében, az Ének és sóhaj Krisztus legendáiban sikerült elérnie.)

Az utca is virít mosolyt (Kassai Újság, 1928. augusztus 12.) a keresztény humánum követendő példáját és megnyilvánulásait kelti életre.

Munkás korszakának egy napját szuggesztív, erőteljes próza lenyomata őrzi (*Szombat felé,* Kassai Újság, 1928. szeptember 28.); a későbbiek során a Déli szünet-ben s a Szombat felé egyes elemeiben is Gelléri Andor Endre markáns, eredeti tehetségére emlékeztet. Elsősorban azzal, hogy az élet konkrét, tapintható valósága mellett a hétköznapok mikrolírája is harmonikusan beleolvad a történetek szövetébe. Mindkettőjüknél, mint egy jól felépített zeneműben a crescendok és decrescendok, a pianok és forték változásai színeznek, s az elcsitulást egy jól időzített generálpauza biztosítja.

A *Déli szünet* (A Nép, 1930. szeptember 21.; Kazinczy-évkönyv, 1929. Kassa) több szempontból is figyelemre méltó írás: témaválasztásában, feldolgozásában s a környezet reális megörökítésében egyaránt —, a Gelléri Andor Endre írói modorára emlékeztető lírai realizmus korai jegyeit fedezzük fel benne. Már a novella indítása is meggyőző, sehol egy fölösleges mondat —, hajszálpontosan határolja körül tárgyát, stílusában, nyelvében mindvégig árnyalt. Az a tény, hogy munkások életével foglalkozik, azok napi munkájának egy szeletét tárva föl az olvasónak, önmagában is érdekes és ritka megnyilvánulás ebben a korszakban. Ráadásul ezt magától értetődő természetességgel, a figurák belső alkatának hiteles és láttató rajzával teszi; sikerül megvalósítania azt, ami csak vérbeli írók sajátossága, hogy apró, kis momentumokban is fel tudja villantani a lényegest, a jellemzőt.

Az idős és a fiatal munkás ebédszünetje valójában rövid tartamú, kevéssé jelentős életszakasz, mégis ott doboghat benne a valóságos élet szívritmusa. A mogorva, bizalmatlan idős munkás fokról fokra enyhül meg a másik gyermekének jelenlététől, a parányi megnyilvánulásokban, félszavakban érzékeltetett belső átalakulás kifejezése minden érzelgősségtől mentes, megelevenítő tehetségre valló. A „csendes

enyhület" — s ez a novella kódája — nem a munkássors idilli átfestése vagy megszépítése. Az író mindenen átütő optimizmusa tör itt a felszínre, amely Salkaházi irodalmi alkotásainak — talán csak a Fekete furulya kötete kivétel ez alól — és következetes, bátor életvitelének is sajátossága.

A keresztény részvét számos írásának ad tartást és erkölcsi fedezetet a '30-as évek kezdetétől. A *Vonatindulásig* (Prágai Magyar Hírlap, 1930. december 25.) az árvaházba vitt gyermekek csoportjának felvillantásával; a *Karácsony* (A Nép, 1930. december 25.) pedig pontosan rögzített életképpel próbálja elmélyíteni az emberekben élő s nem mindig tetterős részvét érzését. Egyénített megfigyelések és tömör portrék egész sora segít felmutatni a szegénység kínzó állapotát.

A *Hétfőn reggel* (a megjelenés helye és dátuma ismeretlen) ugyancsak munkástörténetet dolgoz fel — ebből állapítható meg, hogy a '30-as években keletkezhetett — apró mozaikokból összeálló, hiteles rajzzal; az *Andriska kilenc éve* (Prágai Magyar Hírlap, 1935. december 25.) a szomorú proletársorsban nevelkedő és mindössze kilenc évig élő gyermek lírai rekviemjét szólaltatja meg. Legfőbb erénye az a fajta részvétkeltés, mely túlmutat az esztétikai igényeken és a mozgósító szociális indítékot, a krisztusi szegénység üdvöt nyújtó ígéretét lényegesebbnek érzi a műfaji értékeknél.

Salkaházi szépírói tehetségét természetes gesztussal rendeli alá a kereszténység belső szolgálatának, áldozatvállalásnak — s ezáltal nem enyészik el maga a talentum sem, sokkal inkább egy tágabb mederben, az élet kiszélesültebb régióiban fejtheti ki áldásos tevékenységét.

2. Fekete furulya (novellák, 1926., Kassa)

A Fekete furulya című kötet novellái már a néhány esztendeje tartó írói és újságírói működés során láttak napvilágot a '20-as évek második felében. Az 1919-től folyamatosan publikáló Salkaházi ebben az első kötetében a korábbi munkásságától merőben eltérő írói arculattal jelentkezett; mintegy felújította a század elején divatozó szecessziós írói attitűdöt és stílust, s ennek az irányzatnak számos jellemző vonását alkalmazni próbálta a tizenegy írásból álló novellafüzérben. A könyv a Bayer Ágost grafikus által tervezett borítólapjával is a szecesszió hamisítatlan hangulatát árasztja —, az írások valójában keresztény kicsengésű parabolák, amelyek elsősorban az ember excentrikus létének sajátos világát idézik. Nem véletlen, hogy az író lényegében egyetlen főhős típusát kelti életre a kötet több darabjában: a gőgös, önmagába fordult, zabolázhatatlan férfi egyéniséget, mely egy-egy erősebb impulzus hatására alapvető változáson megy keresztül. Ezt az életsorsot a szecesszió egyéni nyelvhasználatával, tobzódó jelzőivel és mondatsűrítéseivel, olykor öncélúvá váló stílusjegyeivel jeleníti meg. A jól kimunkált írói sorokban ott érződik a századforduló ismert prózaíróinak és lírikusainak modora; nem utolsó sorban Ady első korszakainak jellemző idiomája is. Hogy mennyire nem erőszakolt ez a párhuzam, hadd álljon itt az *Újult nekiindulás* című novella két jellemző részlete a már említett szilaj egyéniséggel kapcsolatban.

„Csak az ifjú vad, szilaj, tomboló.
Csak az ifjú csodás, drága, életnövelő.
Csak az ifjú kedves, lágy, cirogató.
Csak az ifjú táncol fényesen, életígéretesen..."

Az író a főhőst a megnyugvás állapotában is ezzel a lázas és túláradó stílussal próbálja kifejezni. „...örült a nap életígéretes ragyogásának, a szél lángujjú cirógatásának, az eső földetcsókolásának, a vihar szilaj, vad, ifjú tombolásának... Öröm integet arcáról, mikor meggörnyedten, öreg testtel, fehér tiszta hajjal, ifjú mosollyal, ifjú erővel újultan nekiindult a zakatoló, lármás, gúnyos, dolgos, nehéz, drága szép Életnek."

Az erőszakos, vad férfi alakja és életsorsa bizonyos árnyalati különbséggel ismétlődően feltűnik A kenyér íze, a Szivárvány, a Meghajlás és a Felszabadított félelem lapjain.

A kenyér íze című parabolában a pénzzel, hatalommal rendelkező férfiú úgyszólván az egész világ urának tekintheti magát, mégis valami túlságosan is hiányzik életéből. Hogy mi ez a hiány, azt csak egy nagyobb bolyongása során tudja meg egy szegény, fiatal leánytól: az Élet öröme nem adatott meg eddig számára, mely nem más, mint a napsugár, a fák zöldje, a ragyogás, az illat vagy akár egy darab kenyér hamisítatlan íze. Ezt követően bejárja az egész világot, s amidőn önmagán tapasztalja, hogy a saját fáradtságával, verejtékével megszerzett kenyér mekkora kincset ér, döbben rá valójában nemcsak az élet örömére, hanem igazi értelmére is.

A *Szivárvány* csak abban különbözik az előző novellától, hogy a kemény fából faragott, erős férfit életútja során nem a munka, hanem a szeretet válthatja meg kínjaitól, s adhat számára üdvöt és boldogságot. „Keresztül ment a szivárványon" — vagyis megjárta azt az utat, melyet a korábbi keresések, törekvések nem koronáztak sikerrel; a reménytelenségből e nemes érzelem mozdította ki, hogy végre igazi önmagára leljen a küzdelmes és kilátástalan életsorsban.

A *Meghajlás* azonos alkatú hősét a düh, a gyűlölet izzása és az önnön erejébe vetett hit vezeti. Hatalmas gőgjében már a fenyőfákkal méri össze erejét és fennhéjázó lénye eleve elutasít magától minden alkalmazkodást a való világhoz. „Ilyen magos, egyenes, hatalmas vagyok én! Kemény. Hajlíthatatlan. Nem hajolok meg. Nem! Mint a fenyő. Jöhet rémséges vihar, meg nem hajol. Gyökerestől kitépheti, de meg nem hajlíthatja gőgjét. Hát én is! Én is! Meg nem hajolok senkinek! Nem én! A Halál, a nagy Vihar majd kitép engem is gyökerestől, de addig meg nem hajolok."

Aztán egy sebezhető pont mégis akad: amikor el kell válnia az egyetlen lénytől, akit a legközelebb engedett magához a gőg burkain át, a gyermeket —, s ekkor valami megmozdul benne. S ez alakítja át gyökeresen intrazingens és gyűlölködő lényét valami mássá —, emberré. Felszakad benne minden gátló akadály, s a szeretet most már kitöltheti helyét a korábbi űrnek. „Hatalmas forrósággal tört ez benne fel. Évekig parancsolta el magától a szeretetet s most egyszerre rázuhant az évek gyűlöletes ürességében felhalmozott szeretet, amelyhez hosszú ideig nem nyúlt, nem akart nyúlni. És most hagyta végig ömleni magán a szeretetnek ezt a hatalmas tűztengerét."

A *Felszabadított félelem* soraiban ugyanennek a hiánynak a felsejlő bizonyossága járja át a férfi hőst. „Egyszerre felhavazott lelkében az a nagy sivárság, szeretetlenség, amiben eddig élt. Hogy nem szerette senki. Nem óvta senki félőn."

A *Fekete furulya* mosolyt gyűjtő férfijának története vagy a *Szegényke az úton* s a *Jajsimító* című írások rajzai ennek az alaphelyzetnek a variációit adják. Lehetőséget nyújtanak arra, hogy az író az egyes parabolákon belül is megcsillantsa a katarzis útján bekövetkező minőségi változást az emberi lélekben.

A már említett szecessziós stílusnak és életérzésnek egyik legjellemzőbb darabja *Az átokhozó gyűrű* mintha a századforduló irodalmi lapjairól lépett volna át Salkaházi novellás-kötetébe. Leginkább *Szini Gyula* korabeli írásaihoz közelít ez a novella: telisteli titkokkal, rejtelmekkel és megborzongató érzetekkel. Egy átokhozó gyűrű áll a történet középpontjában, de valójában mindennél fontosabb az a sok-sok alig megfejthető sejtelem és az a borongós, opálfényű tónus, mely átlengi a novella egészét és nyugtalanságot ébreszt az olvasóban.

A kötet túlnyomó részében azonban az író a jobbá válást, az egyéniség merev kiélésén túlmutatóan az ember igazi önmagára való ébredését, megtisztulását kívánja elősegíteni írásaival. Az ember táguló lehetőségein belül a mulandó földi kincsekkel a szeretet, az erkölcsi tartás, a hűség és a becsület romolhatatlan értékeit szegezi szembe. Így írásai profán témakörben is az evangelizáció szolgálatába szegődve válhatnak magvas, keresztényeknek való olvasmányokká.

A Fekete furulya kritikai visszhangjából kiemelkedően a leglényegesebb az, amely közvetett úton, *Babits Mihály* és felesége, *Török Sophie* véleményeként látott napvilágot a *Prágai Magyar Hírlap* hasábjain. (Művészet és irodalom rovat; 1926. október 1.) A magyar nyelvű lap kritikai ismertetője a cikk jelentős részében Török Sophie levélbeli kommentárját közli Salkaházi Kassán megjelent novelláskötetéről, mely egyúttal a korszak legnagyobb literátorának, Babitsnak véleményét is híven tükrözi. Babitsné Török Sophie „határozott tehetségnek" nevezi a kötet íróját, olyan lírai készséggel felruházottnak, aki „versszerűen, színes, meleg lírával" komponálta meg novelláit. Kisebb hibájául felrója az elbeszélő hang „modorosságát" (nyilvánvalóan a már kissé „démodé"-nak tűnő szecessziós stílusra utalhat ezzel), s némiképp a prózaírói invenció eredetiségét is meg-

kérdőjelezi, ami remélhetően az író fiatal korával és rutintalanságával magyarázható.

Török Sophie az egyes elemzések során „Az átokhozó gyűrű"-t emeli ki, mint a legsikerültebbet, megdicsérve „a mese kerekségét és szellemes voltát", de ugyanakkor óva int Ady költői eszközeinek s motívumainak gyakori átvételétől, utánzásától.

A véleményezés során világosan kitűnik az is, hogy Babitsék nem udvariassági gesztust gyakoroltak a fiatal, ismeretlen nevű írónő felé (egyébként sem volt szokásuk), a valós, őszinte és árnyalt kritikával sokkal inkább serkenteni akarták még jobb alkotómunkára. Maga az elismerés, a kötet mondanivalójának, elbeszélő erényeinek és friss lírájának a kihangsúlyozásával alapvetően megerősítik azt a ma is érvényes — általunk is fenntartott — értékítéletet, mely szerint *Salkaházi valódi szépírói tehetséggel rendelkezett.*

Rendkívüli jelentőségű az is, hogy a Babits által is olvasott és véleményezett kötetről ennyire naprakészen jelent meg a szóbanforgó kritika.

A többi bírálat és méltatás jórészt ezt az alaphangot variálja, súlyában és árnyaltságában korántsem közelítve meg Babitsék mindenre kiterjedő reflexióját. Az egyik hírlapbeli elemzés (Új Könyvek — Fekete furulya; Schalkház Sára könyve, Kassai Újság, 1926. október 17. — -r. jelzéssel) helyesen veszi észre — kissé maga is szecessziós jelzőáradattal — a kötet eredendően keresztény szellemiségét és „megváltani akarását." A könyv e szerint „ a szeretet nagy alakítóerejét dicséri, dicsőíti, magasztalja és felmagasztosítja. Mindegyik elbeszélésében a hős valami vad, elszánt, dacos, gyűlölködő, hatalmas, másokat letipróan kegyetlenül erős, gőgös, csak önmagában bízó lény, aki ráébred lelkének üresség̀ére, életének elhibázott útjára, akaratának céltalanságára, erejének oktalan pazarlására és hatalmának ingatag alapjára. Ráébred arra, hogy eddigi Énjének jobbik részét erőszakosan elnyomta, de egy véletlen rávezeti, ráviszi annak a jobbik Énnek megismerésére. És átalakul és megváltozik és megtanulja az élet igazi örömeit, szépségeit, jóságait és nemességeit élvezi és követi."

Babitsék jelentős reflexiója mellett a Prágai Magyar Hírlap egy korábbi kritikát is közzétesz Salkaházi kötetéről. (Fekete furulya — Schalkház Sára mesekönyve, 1926. szeptember 12. — -yt — jelzéssel.

Amint a címből is kitűnik, a recenzens „mesekönyvnek" nevezi a novellásköteteт —, ez erőteljes félreértés — és néhány elnagyolt bíráló mondattal summázza a könyv egészét. A kritika közepe táján néhány hiteles jellemzéssel próbálja helyrebillenteni az egyensúlyt, amikor az élet döntő fontosságú fogalmait: a jóságot, a gondot, az emberszeretetet, a lelkiismeretet, a félelmet és a katarzist említi, mint gyakran előforduló érzeteket az ember pályafutása során. Meggyőződése szerint ezek jórészt hiányzanak az ember lelkéből és e hiány „önzővé, gonosszá, kegyetlenné, szomorúvá teszi az embert."

Salkaházi elbeszélő műveit általában ígéretesnek ítéli meg, s ebben megegyezik Babitsék értékelésével.

Két kritika (Fekete furulya — Ruszinszkói Magyar Hírlap, 1926. november 3. — R. M. H. jelzéssel; Fekete furulya, Híradó, 1927. január 5. — Nemo jelzéssel) „női írásnak", illetve „asszonyírásnak" minősíti az egész kötetet. Ezek a pejoratívnak tűnő jelzők nem megalapozottak, a könyv tartalmából és tónusából korántsem derül ki szerzőjének neme. Általában a minden alapot nélkülöző, önkényes és kissé „felülről" indított bírálat divatozó itt és ebben a korszakban, melynek nem sok köze van a hiteles esztétikai értékeléshez.

A Közérdek recenziója (1926. november 21.) Babitsék elemzése mellett a legtalálóbban mutat rá a Fekete furulya szépprózai erényeire és sajátos vonásaira. A cikk érvelése szerint Salkaházi az ábrázolt világban „különös visszásságokat" mutat föl —, s kaosz legyőzéséhez egyetlen ellenszerül a szeretet mindent megoldó erejéhez fordul.

A kritikus hatvan évvel ezelőtti átfogó sorai a mai kor viszonyaira is hajszálpontosan érvényesek. „Íme, a mai szeretetlenség, gyűlölködés, egymásratörés, emberek és népek legázolása, kiéheztetése idején Schalkház Sári a szeretetet, mint az embert és világot megváltó eszmét állítja oda. „Alakjai — mint az elemzés is sejteti — a katarzis jóvoltából egy idő után megjavulnak, sőt megtérnek egy magasabb erkölcsi törvény szellemében. Ugyanez a kritika Török Sophie értékeléséhez közelítve Salkaházi „költői lelkületét" emeli ki, mint egyik meghatározó vonását.

A kellő távlattal rendelkező utókor minden félrevivő szempontot mellőzve méltó helyére sorolhatja ezt az első kötetet. A Fekete furulya jelentős állomása Salkaházi szépirodalmi munkásságának; Babits Mihály és Török Sophie

elismerő sorai megerősítenek minket ebben. E novellákban már ott csírázik a nagyobb ívű alkotás lehetősége is, amelyet hamarosan betetőzhet a Mindennapi kenyerünk s az Ének és sóhaj kiemelkedő, színvonalas fejezeteivel.

3. Mindennapi kenyerünk

(1927—1933)

Salkaházi Sára egyetlen regény megírására vállalkozott rövid élete során. A *Mindennapi kenyerünk* című regény kéziratban maradt fenn, holléte hosszú ideig nem volt ismeretes, így korábbi életrajzíróinak munkáiban is csak feltételezetten utaltak rá. A gépelt kézirati anyagból nem derül ki a regény keletkezésének évszáma, de a kézirat első változatának nyitó lapján Salkaházi eredeti kézírásával ott található az 1927. VII. 8-i dátum —; egy másik oldal hátlapján pedig az ott feltűntetett Szent Imre zarándoklat stencilezett programja világosan utal az 1930. augusztus 17—20-i időpontra. A regény egyik részlete, a Varga-lány meghal a Prágai Magyar Hírlap 1933. március 23-i számában jelent meg; naplójának 1934. január 11-i bejegyzésében már, mint kész regényt említi a művet. Ezek alapján a Mindennapi kenyerünk az 1927—1933 közötti években íródott. (Heténi Varga Károly átfogó könyvéből megtudjuk, hogy Salkaházi a kéziratot a Vigíliának szándékozott elküldeni, de ezt követően sem a katolikus folyóiratnál, sem másutt érdemben nem foglalkoztak a könyv teljes vagy részleges megjelentetésével.)

A stíluselemek vizsgálata alapján nyilvánvalónak látszik, hogy az 1926-ban kiadott Fekete furulya című novellaskötethez képest sok tekintetben kiérett az író stílusa, nyelvhasználata is. Az 1926-os keltezésű novellák még javarészt a század első éveinek szecessziós modorában íródtak, a Mindennapi kenyerünk lapjain kimunkált, erőteljes, helyenként a realista próza legjobb hagyományaival találkozunk.

A regény kiindulásának a címbe is foglalt mindennapi kenyerünk fogalma tekinthető. A Miatyánk patinás sorai csendülnek meg a hősnő imájában, s ettől a momentumtól tekinthető igazán átéltnek nemcsak a téma, hanem a fokozatosan önnön életét élő fiatal leány sorsa is. „A kenyér szó megakasztotta s ezt a néhány szót elismételte néhányszor, mindig könyörgőbben s a végén maga sem tudta, hogy új szavakat, saját szavait, érzéseit, gondolatait tette hozzá, és valami nagyon szép, nagyon meleg kérés lett belőle." A Mindennapi kenyerünk valójában a két világháború közötti felvidéki magyar életben bekövetkezett változásoknak,

romló életkörülményeknek a hiteles rajza —, a kisember megélhetéséről, napi gondjairól szóló „keserű szimfónia."

Csáth Magdának, a regény fiatal hősnőjének a sorsában ott tükröződik mindaz az elevenen átélt élményanyag, amely különösen égetően jelentkezett a nemzetiségi sorsok peremvidékén, így a magyar felvidéken is, ahol életsorsok törtek ketté, és sokaknak rövid idő leforgása alatt a legnagyobb nyomorral kellett szembenézniök.

A fiatal leány alakja a regényben eleve az összevetést kínálja: Salkaházi vajon önmagáról mintázta-e Csáth Magda figuráját? Ha a történetben, a cselekmény során megismert epizódok nem helyezhetők is Salkaházi Sára létének reális keretei közé, az írónő alapvonásaiból: a gondolkodásmódból, az akaraterőből, az etikai és morális tartásból sok minden átplántálódik a regény hősnője lelkiségébe. Mindkét nő rendkívül kemény, szilárd elhatározásaiban és felfogásában egyaránt. Szinte önéletrajzban is megállnák helyüket a következő utalások. „Konok, akaratos feje van; nem hátrál." Más helyen: sokszor keresztül gázol gyengeségén, letiporja kevélységét, hogy erősen, bátran élhessen. Salkaházi megélt élményeiből is sokat átruház hősnőjére; korábbi életéből jól emlékezik az anyagi függetlenség és jómód körülményeire. „Néha-néha visszaemlékezett a régi, jó télre, néha-néha ha bálba, mulatságba siető emberekkel találkozott, vagy ha egy-egy vendéglő, vagy kávéház mellett elmenve zenét hallott, felújult emlékében a régi élet s bizony elég gyakran, egy kicsit összeszorult a szíve."

Érdekes, hogy Salkaházi vonásai feltűnnek egy másik regénybeli figura, Kriszpin Margit alakjában is —; egy kissé különc, az átlagtól eltérő, a gazdagságot s annak parvenű megnyilvánulásait határozottan megvető nőalak ez, akinek külső adottságai is emlékeztetnek az írónőre. „...nem volt szép, de nem volt csúnya sem... De homloka szép, tiszta, magas volt. Gondolkodó homlok. És szürke szeme nyugodt, okos, melegnézésű." Az egykori ismerősök tanúsága szerint ilyen volt maga Salkaházi Sára.

A szereplők pontos és hiteles rajzán túl a regény legfőbb értéke az a társadalmi körkép, amelyet a felvidéki életben bekövetkező változásokról rögzít az író. A fokozatosan szétható magyar családok egyszeriben a nyomor kellős közepén találják magukat, ennek hiteles és árnyalt megörökítése vérbeli íróra utal. Salkaházi pontosan regisztrálja az életben beálló minőségi változásokat, a mindennapi súlyos gondok

egyénre gyakorolt hatását. Először csak a kisebb bomlási tüneteket, majd a teljes és vigasztalan nyomor képét villantja fel drámai sodrású írásművében. Az állástalanságot, a kenyér nélkül maradt családok kilátástalan helyzetét plasztikusan eleveníti meg; az egyes fejezetek megdöbbentő mélységekben tárják fel, milyen keserves hónapok és évek köszöntöttek a felvidéki magyarság széles rétegeire.

Helyenként szociográfus tollára valók a leírások: „Innen is, onnan is kilógott a nyomor, piszok, szenny, bűn..." — Másutt a lumpen-élet súlyos torzulásai bukkantak fel. Sok esetben tiszta, becsületes családi élet után tör be a nyomor elsöprő „újítása": a „nincstelenség, a balta és a pálinka." Megdöbbentő vonások tárulnak fel a nyomorlakások egyedi leírásaiban. Egy idő után a regény hősnője is eljut ebbe a szinte elképzelhetetlen infernóba. „A szoba kis sötét, dohos lyuk volt. Hat-hét lépés hosszú, négy lépés széles... Egy rozzant, fekete nyikorgó ágy volt benne... A szalmazsák napközben az ágy alatt feküdt. Volt még egy szekrényük, melyre egy szakadozott, poros, fakult vászondarabot akasztottak. Két töröttlábú szék és egy kis, agyonsúrolt asztal volt még a helyiségben, más semmi. Mégis olyan zsúfolt volt a kis lyuk, hogy mozogni alig lehetett benne."

Csáth Magda végül egy hideg, szalmával felhintett mosókonyhába is eljut; teljes kiúttalanság és reménytelenség övezi sorsát. A koldusok és páriák kasztjának szűk életvitele jut osztályrészül. Az állat számára is alkalmatlan szálláslehetőségek, a gyermekhalandóság gyakorisága, a teljes nihilnek látszó helyzet: a nyomor... piszok... bűn... éhség... gyilkosság... börtön... temetés... kórház... öngyilkosság... részegség... káromkodások" — valóban zolai színeket árasztó részletei a realista igénnyel megkomponált regénynek.

Salkaházi az egyéni sorsok meggyőző rajzával, a tragikus események záporozó pörölycsapásaival drámaivá fokozza regényét. Szinte véget nem érő a negatív történések drámai láncolata; az egyik tragikus eseményből zuhanunk a másikba. A hősnőt mindenütt „fal" veszi körül, ebből a miliőből és helyzetből alig-alig dereng föl a szabadulás reménysugara. Az író a végső akkordban: a gépkocsi alá szaladó hősnő teljes reményvesztettségben sem pusztán egyedi tragédiát láttat meg. Itt következik be az, ami merőben elüt Zolától és a determinizmus irodalmi követőitől; Magda életben marad, szerelmese menti meg, akit már korábban halottnak vélt. Joggal merülhet fel a kérdés: „deus ex machina" történt-e

itt, amely a sötét fejezetek kilátástalan bugyrából váratlanul a jó felé mozgatja a történést, az életet? Valóban, egyfajta „deus ex machina" ez, de nem a kifejezésben rejlő csodás elem révén, hanem a keresztény Isten közreműködése által, akinek munkálkodását, állandó jelenlétét a katolikus elkötelezettségű író sohasem veszti szem elől. Napnál világosabban rajzolódik ki ennek a keresztény életnek a belső tartalma, jellege, célja — s egyúttal a regény érdemleges konklúziója is. A megpróbáltatások azért vannak, hogy végül is jobban szeressünk a földi létben. Egymást, mindenkit, az egész nyomorúságos életet. És hogy *jobban szeressük az Istent,* aki az életet adta nekünk és akihez — ha kacskaringós, meredek úton is — mindenképpen el kell jutnunk életünk során.

A regény belső magjában, láthatóan és immanensen is a keresztény szellemiség és humanitás jegyei ismerhetők fel. Magda egy belső jellemfejlődés által, fokozatosan leli meg a romlatlan, tiszta emberség követendő útját, az emberek felé fordulás örömét, de ehhez sok megpróbáltatáson kell átesnie. Meglehetősen hosszú folyamat, amíg egy hajdan jobb napokat látott fiatal leány lelkéből kiég mindaz a fölösleges salak (önzés, hiúság, túlzott kényelemszeretet, közömbösség), amely korábban gátjául szolgált az igazi keresztény vonások kibontakozásának. Egy idő után helyesen igazodik el a világban és jól ismeri fel a „tettek hőerejét" is, a sokszor csalárdul jelentkező üres szavakkal szemben ezek fontosságát hangsúlyozza. „A szavak sokszor csak olyanok, mint a rakéták: nagyot puffannak, elkápráztatják a szemet, magasba röppennek, de aztán nyomtalanul eltűnnek a sötétségben."

Salkaházi önnön belső hitélményét vetíti ki azokban a részekben, ahol a hősnőnek Jézus személye középponti élményévé, sugárzó bizonyossággá válik. Magda egy régi prédikáció kapcsán Jézus szemét idézi fel; ez az isteni szem állandóan rajtunk van, s hol mosolyog, hol elborul — mindezt mi, emberek szabályozzuk életünkkel, cselekedeteinkkel. Jézus figyelő szemét sohasem szabad elfelejtenünk életünk során — ez a regény egyik belső mottója, szinte az egész cselekményt áthálózza és a hősnő nehéz sorsában ebből meríti egyetlen erőforrását. Az egyik éjféli misén az „öröm és újjongás" keríti hatalmába, amikor felidéződik benne Jézus személye. Érdekes, hogy ebben a regényben már földereng Salkaháziban az odaadás keresztény gondolata. Mindezt egy természetből vett képpel világítja meg. A hősnő egy

sétája során a fákat olyanoknak látja, mintha imádkoznának. „Látja, hogy nyújtják, hogy adják magukat? Mindent, egész életüket, lényüket." Az odaadás érzése egy magasabb célnak és eszménynek már annak a testvérnek a csírázó elhatározását sejteti, aki mintegy másfél évtized múlva saját életét is képes feláldozni másokért.

Rendkívül figyelemre méltó az, hogy a regény folyamán az egyre súlyosabbá váló körülmények ellenére sem roppan meg a hősnő erkölcsi tartása és stabilitása. Az igazi keresztény erkölcs, mint egy belül hordott, szilárd építmény: megingathatatlannak látszik. S ugyanakkor mindez nem válik a cselekmény hitelességének kárára, nem silányítja tételes, szájbarágó írásművé. Magdával, a valódi keresztény erkölcsöt árasztó emberrel szemben áll Mészáros Anna figurája, aki a csalódott, mindenből kiábrándult embert képviseli, s aki mindent, mindenkit gyűlölve folyamatosan érzi és érezteti önnön boldogtalanságát, a légüres teret, amelyet semmivel sem sikerült kitöltenie.

Finoman árnyalt, de határozott a regény magyarságtudata is, az író mély közösségi érzéssel fordul a szegény, fokozatosan lejjebb és lejjebb csúszó helybeli magyarok felé. Ahogyan egy szereplőjével kimondatja: „Szegények, kopottak, szürke magyarok, de hűséges, magyarságukban kitartó testvérek." A szűkebb pátriát, Kassát és vidékét is szenvedélyes szeretettel fonja körül az író: a hősnő több alkalommal is mintegy konfessziókénti tárja fel, hogy mennyire ragaszkodik a városhoz, a környező hegyekhez és természeti szépségekhez.

A meditációra való igénye is megnyilvánul a regény lapjain. A mű hősnőjében derengeni kezd az ima igazi jelentősége is; hogy az imádság elemei „nem hangok, de szív és lélek. És gondolat és tett."

A regényt határozott, jó prózai stílus jellemzi: rendkívül színesen érzékelteti a kontrasztokat; a felfokozott drámai részek kellő szaggatottsággal, a nyugvópontok különlegesen szép és lírai stílusban szólalnak meg. Néhány helyen megfigyelhető a névszók sűrített, szinte torlódó alkalmazása. „A ragyogással, fénnyel, diadallal életnek induló természet, a meleg sugarú nap lüktetése kényszerítette dermedt szívét, érzéseit, kedélyét és az ő kis élete is örömmel dobbant bele a végtelen, nagy Életbe."Salkaházi a nyomor ábrázolásában a regény stílusát „hozzáigazítja" az életvitel szürkeségéhez; ez a funkcionálisan jelentkező stílus-váltás is az író sokoldalú-

ságára, íráskészségének táguló határaira utal. Másutt lírai megkomponáltságú prózával lep meg bennünket, nemcsak a sok áradó mondat, hanem a szöveg versbe illő ritmusa is feltűnő; a hosszú és rövid mondatok váltakozása vagy a tudatos ismétlődések íráskészségének széles skáláját bizonyítják. „A hegyoldalak ragyogtak a tavaszi friss zöld színben. A fák úgy nyújtóztak a nap, a tiszta ég felé, mint pihent ember alvás után az új nap, az új munka felé. És csend volt. Ünnepélyes csend. Városi fülnek csend. De azért élt és zsivajlott minden. Madarak zsibongtak a hatalmas összevisszaságban és békés szellő lebbent, végigcirógatva a fák ágait s a fák olyan komolyan, olyan kimérten, előkelően rázták karjukat."

A kéziratos regény magában hordja mindazokat az alkotói jegyeket, melyeket az 1919-től újságíróvá, majd íróvá emelkedő Salkaházi kiérlelt magában az évek folyamán. A nehéz, történelmi időszakban, a felvidéki nemzetiségi sors gyötrelmes valóságában sikerült rámutatnia a kor számos problémájára, vonására: a hitre, a magyarságtudatra, az emberségre s olyan helyi sajátosságokra is, amelyek ma már dokumentum értékűek.

Ez a kiszélesült írói látásmód néhány év múlva komoly szellemi fedezetet, belső tartást és erőt is adott annak az útnak a végigjárásához, melyet Salkaházi keresztényi szeretetének olthatatlan tüzével bevilágított.

4. Szent Margit

(Misztériumjáték három képben, szavalókórussal — 1943)

A Szent Margitról szóló misztériumjáték a háborús korszakban eszmei szempontból kettős célt szolgált. Egyrészt Margit személyisége kapcsán példaként mutatta föl az életszentséget, a királyi szülők hajdani fogadalmát a tatárjárás országpusztító időszakában, másrészt árnyaltan utalt a XIII. s a XX. század közötti történelmi analógiákra; az új barbárság képviselőiben kimondhatatlanul is Hitlert és gyilkos martalócait jelölve meg. A néhány szereplőt felvonultató s a szavalókórusnak rendkívül jelentős szerepet juttató író harmonikusan elegyítette saját elmélyült szövegét a Margit-legenda patinás soraival. Egy helyen sem kívánta előtérbe hozni a maga mondanivalóját —, Szent Margit életútjának hű követésével, átfűtött lírai tónusával színvonalasan egészítette ki azt a középkori írott emléket, mely egyike a korszak legszebb keresztény vallomásainak.

Kitűnő az indítás: a szavalókórus rövid, kifejező mondatokkal megalapozza a mű hangulatát; a fölösleges kitérők és ékítmények helyett a lényegre irányítva a figyelmet. A legenda mint egy művészi narrátor feszesre húzza a történeti eseményeket, s ehhez Salkaházi értő lélekkel hangsúlyozza ki a fogadalom s a híven teljesített életút korszakos jelentőségét. Már a novellák elemzései során láthattuk, hogy az íróban erős a lírai fogékonyság; ezúttal is számos költői képpel, hasonlattal hozza közel az olvasóhoz Szent Margitot és korát. Olykor lapidáris sorokkal jellemez: „Sugár búvik a felhők mögött. Virág nyílik a romok fölött." — Margit valóban a XIII. század s az egész magyar történelem ritka virágává nemesedik; komoly, erőteljes munkája és áldozatos mindennapjai is ezt tanúsítják.

Szent Margit a szentek fejlődésének „belső koreográfiája" szerint nehéz, de szép és fölemelő úton járja végig s valósítja meg a szülők óhaját és önnön igaz fogadalmát. Páratlan szívjósága és jámborsága által minden túlzás nélkül a legmagasabb régiókba emelkedik. Az író mindezt nemes anyagból próbálja rekonstruálni és nyomon követni művében. Margit személye még sorsának súlyosabb periódusaiban is illattá és fénnyé szublimálódik a misztérium felfor-

rósodott légkörében (*Illat és fény* volt a mű eredeti címe is.) A Szent Margit 1944. március 19-én — a németek magyarországi bevonulásának napján — került előadásra az akkori Magyar Művelődés Házában (a mai Erkel Színházban). Maga a mű előadása és a hozzá kapcsolódó ünnepség is rendben lezajlott, csak az utolsó akkordokat szakította félbe a hatóság intézkedése. Az ünnepséget a gyülekezési tilalomra való hivatkozással nem engedték befejezni, és a nagy befogadóképességű színház elhagyására szólították föl a jelenlévőket. A Dolgozó Leány 1944. áprilisi száma még beszámolt erről a jelentős eseményről, s ez volt a lap utolsó megjelenése is, mert ezt követően több más orgánummal együtt betiltották. Az élet elviselhetetlenül megkeményedett Magyarországon. Salkaházi Sárának még háromnegyed éve volt hátra életéből.

5. Ének és sóhaj (Krisztus-legendák, 1947)

A Krisztus-legendák közismert és kevéssé ismert történeteiben Salkaházi színesen idézi fel Jézus korát és azokat az epizódokat, amelyekben ott csírázik a kibontakozó keresztény eszmeiség. Mindenegyes történet egy-egy kerekké formált dráma; az a különleges erő lüktet bennük, amely Krisztus személyétől elválaszthatatlan. A görögök óta jól tudjuk, hogy az igazi dráma a *katarzissal,* a megtisztulással válik teljessé; az Ének és sóhaj történetei is jórészt ennek a lélekben bekövetkezett alapvető változásnak a jelenlétére utalnak. Az írások kétféle típust képviselnek: az elsőbe a cselekményben, a szereplők jellemében és tetteiben is jól ismert újszövetségi történeteket sorolhatjuk, a másikba egy bizonyos kiinduló alapból továbbszőtt legendák tartoznak, amelyek Salkaházi erős elbeszélő fantáziáját dicsérik. A tizenhárom történetben ott ragyog az újszövetség utat mutató és meggyőző tanítása.

Salkaházi az evangéliumi történetek parafrázisát adja: a kötet első felében az angyali üdvözletnek, a sejtésnek —, hogy az isteni Gyermek megszületett — az agg Simeon epizódjának s a betlehemi gyermekgyilkosságnak a megírásával Jézus életének korai (s ezt megelőző) szakaszát örökíti meg. Az ötödik történettől kezdve már a működő és a keresztáldozat felé közelítő Krisztus lép elénk; itt az ismert Zakeus jelenettel, a Barrabás, majd Cirenei Simon drámai epizódjával, a kánai menyegző színes idilljével és néhány az olvasó számára új cselekménnyel találkozunk, amely mind a krisztusi életút magasrendűségét világítja meg egy-egy hajszálfinoman vagy drámai erővel megjelenített novellában.

A *Virradat* című írás Lukács evangéliuma nyomán megkapó líraisággal ad számot az angyali üdvözlet különleges eseményéről. Az alkonyattól virradatig terjedő, rövid időszakba belesűrűsödik az örök emberi sorsot más irányba fordító esemény: az isteni üzenet arról, hogy majd Fiú születik.

Az Úr szolgálóleánya éteri tisztasággal fogadja magába ennek az üzenetnek a lényegét, belső jelentését. „Aztán a csend lassan és halkan énekelni kezdett, és a sötétség lassan és nehezen feltápászkodott és elindult. Virradt..."

A *gyermek* ugyancsak a Krisztus születését megelőző időszakot villantja föl meggyőzően. A Szegény Ember és a Gaz-

dag Ember között lezajló, szinte allegorikus szembenállás és küzdelem, az áthidalhatatlan különbségek érzékeltetése a világban uralkodó örök szeretethiányra utal. Ezt oldja fel a váratlanul bekövetkező, csodába illő változás. „...hirtelen Keletről, a keletre nyíló ablakon keresztül nagy és különös világosság zuhant be a szobába. Különös világosság volt. Világosság: aranyszínű, szép világosság, tömör, súlyos világosság."

Az egymás életére törő, ádázan gyűlölködő két ember megbűvölve áll egy magasabb Erő szorításában. Ösztönösen dobban meg bennük a sejtelem: talán egy Gyermek született valahol. — S valóban, egy Gyermek született.

Az *Elbocsátás előtt* című írást Salkaházi Lukács evangéliumi részletéből szövi tovább átfogó, az eredeti cselekménymagot jócskán kiszélesítő történetté. A mindenkit túlélő Simeon hajdan a Szentlélektől azt a sugallatot kapta, hogy addig nem halhat meg, amíg meg nem látja az Úr Krisztust. Így közvetlen hozzátartozók, kortársak és későbbi nemzedékek elmúlását is meg kell élnie, s az aggastyán korba jutva, megrendült testi állapotban, világtalanul várakozik az elkövetkező Jelre.

A rozzant egészségű, vak ember egy kései leszármazott fiúgyermekkel időnként rövidebb útra indul. Az élet már szörnyű teher számára, erősen várja a halált, mely végső nyugodalmat, megpihenést adhat számára. Valamikor régen egy Hangot hallott, s akkor sötétség borult szemére, hogy ne lásson, csak halljon. Simeon jól tudta, hogy ez a sötétség sokáig, nagyon sokáig tart, s amidőn a sötétség újra oszladozni kezd, egy merőben új világ kezdődik önmaga és az emberiség számára is.

S egyszer csak megadatik a Jel. A befelé forduló, vak ember egyszeriben „látóvá" válik; „mintha beesett, világtalan, fakó szeme mélyén valami olthatatlan tűz kezdett volna lángolni... mintha ez a tűz kiégette volna szemének vakságát."

A kiváló meseszövő leleményre és kombinatív készségre valló írás később visszakanyarodik Lukács evangéliumának menetéhez. A Lélek indítására Simeon elmegy a templomba, ahol a kis Jézust szülei bemutatják; ott karjára veszi a kisdedet, s az Istent áldva kimondja az emlékezetes, megható szavakat: „Most már elbocsáthatod szolgádat, Uram, békességben a Te igéd szerint..."

A *Lásd!...* is világtalan személyt idéz elénk, Józsefet, akiről csak nyomorának árnyalt leírása során tudjuk meg, hogy

egyike a betlehemi gyermekgyilkosság szenvedő részeseinek: hajdan köztiszteletben álló, dúsgazdag férfiú, aki fiúgyermekének Heródes által való elveszejtése mellett egész életvitelében, családi vonatkozásaiban is a legmélyebb infernóba süllyed. A Máté evangéliumából csak az alaphelyzetet átvevő író plasztikusan kelti életre a szörnyű kataklizmát végigjáró férfi önmagára találását az őt újra „látóvá" tevő Jézus által. Krisztus nemcsak fizikai épségét adja vissza Józsefnek, hanem lelki nyugalmát és egyensúlyát is. A szívében kereszténnyé nemesedő ember mély hittel nyilvánítja ki, hogy fia voltaképpen Jézusért halt meg és ezért is áldja az Úr rendkívüli közbenjárását, mindenhatóságát.

A *Két árnyék között* két jelentős evangéliumi részletet kapcsol össze rendkívül színes és drámai leírásban: a farizeus és a vámos templombeli jelenetét és Zakeus históriáját. Ebben a novellában különösen mélyre ható Salkaházi lényeget láttató írói tehetsége és bonyolító készsége; pergő és jól mozgatott epizódsorban „vezeti föl" azt a közismert jelenetet, amely a farizeus és a vámos jellemző magatartására utal.

A színesen egyénített vámos figuráját — aki megindul a Krisztus felé vezető úton — az írónő szellemesen Zakeus személyébe „plántálja át"; a következő epizód így szervesen kapcsolódik a premisszához és a fügefára kapaszkodó Zakeus már jól ismert és hitelesen jellemzett személyként tűnik fel az olvasó előtt. A lelki fejlődés minden étappja érthetővé és körüljárhatóvá válik e feldolgozás jóvoltából. Amikor Zakeus Jézushoz lépve kijelenti, hogy javainak felét a szegényeknek adja, hogy méltó életet élhessen —, Krisztus ismert szavai egy logikusan felépített „belső történés" summázatát nyújtják: „Ma lett üdvössége e háznak!"

Mind a négy evangélista számára döntő jelentőségű eseménnyé válik a Barabbás-jelenet —, érthető, hogy Jézus sorsának e fájdalmas epizódja Salkaházi „legendái' között meghatározó hangsúlyt kap. A *Barabbás a kendő előtt* című írásában is két evangéliumi történés kapcsolódik egybe: Barabbásnak Krisztus ártalmára történő szabadon bocsátása és már a keresztúton létrejövő esemény, a Veronikával való találkozás, aki kendőjét ajánlja fel a szenvedő Jézusnak. Ami az ismert legendától független, merőben új motívum, az Veronika és Barabbás személyének kapcsolatba hozása s a találkozás előtti meglepő elhatározás, amely szerint Barabbás társaival együtt — mintegy a fennálló hatalommal való szembenállásként is — Krisztus kiszabadítására készül.

Barabbás ilyen minőségében sem válik pozitív hőssé", ám a tudatos helyzetteremtésnek funkcionális jelentősége van a történetben. Lehetővé teszi, hogy az író világosan felmutassa: Krisztus üldözői, a felizgatott zsidók, pogányok és mindenfajta közömbösök mennyire elvesztik józan ítélőképességüket s emberségüket, ha még egy hírhedt ókori bűnöző is jobb sorsot szán a méltatlanul üldözött Emberfiának, mint ők. Veronika az adott időben kendőjével megtörli Jézus vérző arcát, s e felmagasztosult kendő előtt Barabbás és társai némán leborulnak, mintha ösztönösen éreznék, hogy ez a jelentéktelennek látszó, kis tárgy milyen felbecsülhetetlen Személyiséghez kapcsolódik a lezajlott jelenetben.

Cirenei Simon személyét valamennyi evangélium megemlíti, mint aki a keresztút egy rövid szakaszán fölemeli Krisztus keresztjét, ám mégis homályban maradó, staffagealakként emlékeznek rá az evangélium ismerői is. Salkaházi a róla szóló legendában *(Cirenei Simon)* néhány vonással maradandóvá formálja arcélét. A kemény munka során testi-lelki vonatkozásban megkérgesedett földműves a közömbös emberek csoportjába tartozik; alig-alig érez bárminemű közösséget a világgal s az emberiséggel. Sorsában a döntő változást a keresztúti esemény hozza meg: a kereszt vitele s az összeroskadó Jézus sugárzó személye alapvetően átalakítják gondolkodását, belső valóját. A hajdan szeretetlenné alakult ember egyszeriben alkalmassá és méltóvá válik az igazi Szeretet befogadására.

A csodálatos bor című, minden evangéliumban föllelhető történet a kánai menyegző ismert epizódjával kezdődik. Mária, Jézus és a násznagy alakja kitörölhetetlen evangéliumi élménye gyermekkorunknak is —, ezt egy színes írói fordulattal Salkaházi úgy egészíti ki, hogy egy később játszódó jelenetet illeszt hozzá. A Kánában megismert vőlegény ezúttal más környezetben lép elénk: immár jeruzsálemi házában fogadja Jézust és tanítványait, hogy ott a húsvéti lakomát elkölthessék. Meglepően eredeti az a beleszőtt momentum is, hogy a vízből lett kánai borból a házigazda még a menyegző során félretett egy üveggel, hogy Krisztus húsvéti vacsorája alkalmával, a csodára emlékezve egyszer majd ezzel köszönthesse a Mestert és az apostolokat.

A Kender, az Érc és a Fa álma megható parafrázisa a krisztusi keresztútnak. Az anyagok: a kender, az érc és a fa arról álmodozik, hogy méltó életút köszönthet rájuk; a kender szép terítőként, az érc ékes kardként és a fa díszes trónus-

ként képzeli el magát a jövőben. A valóságban minden a visszájára fordul: a kenderből korbácskötél, az ércből durva, kemény szög s a fából keresztfa készül. Salkaházi élettel tölti meg ezt az „anyagszerű világot" és végül mind a három anyag elnyeri jutalmát, mintegy átszellemültebb közegbe emelkedik Krisztus kereszthalála által.

Az *És a kereszt felragyogott* című legendában az író a jól bevált „esemény-kombinációval" egészíti ki a készen kapott történetet. A gazdag Jakab és Simon parázsló ellentétében elsősorban az emberi gyűlölet határtalan szenvedélyét jeleníti meg eredeti színekkel. Szinte önkívületi erővé, paroxizmussá fokozódik a két elvakult ember egymás iránti gyűlölködése, csak Krisztus személye oldja fel bennük ezt az embert és világot pusztító „negatív érzést."

A történet során az olvasó meglepődve ismeri fel Simon fiában a Jézus mellett kereszthalálra ítélt „jobb latort", aki a Mesterből kiáradó szeretet hatására megtér. Nem véletlen, hogy a két apa lelkében bekövetkező változás is abból a fényből fakad, amely a szomorú nagypénteki napból mégis felragyog az egész emberiség üdvére.

A katona és a kisfiú ugyancsak Krisztus utolsó óráit örökíti meg két szélsőségesen ábrázolható figura: a hatalom szolgálatában álló, nyers katona és a romlatlan szívű kisgyermek szerepeltetésével. Egy kisfiú anyja mellől elsodródva, a keresztút során a Mester közelébe kerül. Csekély kis erejével megpróbál segíteni a Szenvedőnek a kereszt cipelésében, s eközben neki is ütlegelésben lesz része. A hömpölygő, formátlan tömeg tovább viszi őt, eljut a Golgotáig, s ott újra találkozik az őt bántalmazó katonával. Krisztus kínhalálának rendkívüli hatása és sugárzása végül is egymáshoz közelíti a durvalelkű hivatásos katonát és a jószívű, ártatlan gyermeket. A nagypénteki kataklizmában, az elsötétülő ég alatt egymás kezét fogva zuhannak le a színről mindketten. Az író csak finoman sejteti, hogy egymásra találásukban ott motiválódik az a földerengő remény is, amely a megváltás csodálatos perspektíváját igéri a sokáig sötétségben és bizonytalanságba botorkáló emberiségnek.

A címadó legenda, az *Ének és sóhaj* a tövisbokorról szóló, lírai kicsengésű történet. Az Asszonyt mutatja be (feltehetően Máriát), akinek jelenlététől a szúrós, gyűlölködést szító bokor merőben átalakul: a derű és az öröm élőlényévé nemesül át. Különösen a Húsvét sugárzó fényében — már a feltámadt Krisztus mindent szebbé alakító munkálkodása nyo-

mán — válik ez a kis bokor az örök ünnep szimbólumává.

A *Szent Karácsony éjjel* lényegében gyermekeknek szóló történet. Nem az evangéliumi eseményekből indul ki, mondandójában és hangvételében egyaránt elüt a kötet többi darabjától. A hópelyhek kedves-naív azonosítása az angyalok dunyhájával, az égi-földi kapcsolat gyermeki látásmódja egyenetlenül hat a komoly küldetést betöltő, nagyobb ívű írások között.

Maga a kötet azonban a már említett evangelizációs törekvéseivel, keresztény szemléletmódjával, drámai töltésű és finoman árnyalt elbeszélő prózájával egyike a műfaj legsikerültebb gyűjteményeinek. Az első pillanatban *Selma Lagerlöf* világszerte ismertté vált Krisztus-legendái jutnak az eszünkbe. Puskely Mária Salkaháziról szóló írásában fel is teszi a kérdést: ismerte-e a magyar írónő a Nobel-díjas szerző művét? A hiteles választ Hetényi Varga Károly minden részletre kiterjedő munkájában olvashatjuk. „Ismerte. Hagyatékában talált 164 könyve közül a Lagerlöf-kötetek" — így a Krisztus-legendák is föllelhetők voltak. Hozzátehetjük: mindez bizonyára megerősítette Salkaházit abban, hogy a készen kapott legendák az írói képzelet segítségével tovább szőhetők, kiegészíthetők; a távolabbi cél az volt, hogy az evangélium a szélesebb rétegek előtt minél érthetőbbé, körüljárhatóvá váljék. Ami kétségtelenül egyezés a két író között: az eseményekbe való beleélés magas hőfoka, a leírások aprólékos rajza, a szimbólumok kiemelt volta és az elmélyült keresztény szellemiség — de ezek nem a szolgai utánzás jegyei, hanem alkatukból fakadó, egyedi vonások.

Tóth Sándor az új Lagerlöf-fordításhoz írt előszavában meggyőzően fejti ki, hogy a svéd írónő realista igénnyel készült helyzetleírásai, finom szecessziós képalkotása és a dantei víziókat megközelítő látnokisága a mai rohanó ember számára is időszerűek s megtartó erejűek. Minden túlzás nélkül ugyanez mondható el az Ének és sóhaj című kötetről is. Puskely megállapítása szerint „elmélkedve, szemlélődve mesél el evangéliumi történeteket, párbeszédeket. Áttetszővé egyszerűsödik előtte a megvadult világ. Belelát az emberi szív mélyeibe, a megtestesülés és megváltás totkában elmerülve a jó győzelmének reményéről tesz lírai vallomást. Gondolatai mögött felfénylik imaéletének arany háttere."

A magyar írónő legendáiban kisebb ugyan a történelmi háttér jelentősége, de sokkal inkább középpontba kerül a drámai elem, egy-egy emberi érzelem határozott körvonalai-

nak a kinagyítása. Mindkettőjük műve rendkívüli értéket képvisel a keresztény szellemű irodalomban; irányuk mindenképpen közös: „képzeletet és lelket mozgatóan arra törekszenek, hogy befogadják az isteni titkokat."

Az Ének és sóhaj Salkaházi Sára posztumusz kötete, három évvel halála után, 1947-ben jelent meg a Szalézi Művek kiadásában, Palágyi Natália testvér utószavával. A kötet anyagából több történet már korábban napvilágot látott: két írás föllelhető A Nép 1929-es évfolyamában (És a kereszt felragyogott, A Nép, 1929. március 21. — A gyermek, 1929. december 25.); három pedig a '30-as évek elején a Prágai Magyar Hírlapban. (Két árnyék között, 1930. február 2. — Simeon, 1931. februrá 1. — Ez a kötetben Elbocsátás előtt címen — A katona és a kisfiú, 1931. április 5.)

Az Ének és sóhaj Krisztus-legendái minden szempontból a csúcsát jelentik Salkaházi írói életművének. A keresztény hitvilág kiemelkedő fejezeteit, történéseit mély átéléssel, drámai erővel, az elbeszélő próza legjobb eszközeivel, a tartalomnak és a formának példás harmóniájával tudta megeleveníteni. Rendkívül nagy kár, hogy a posztumusz kötet olyan korszakban jelent meg, amikor a háborúból, a romokból felocsudó és más rendbe kerülő ország keresztény közvéleménye nem figyelhetett fel rá értékéhez illően.

TARTALOMJEGYZÉK

Paskai László bíboros, prímás, esztergomi érsek bevezetője 5

I. rész: Salkaházi Sára élete

I. Küzdelem a hivatással 9
II. Belépéstől a fogadalomig 24
III. A hivatásos munkatéren 33
IV. A „Jók üldözése" 41
V. Sára testvér lelkiélete és eszketikus gyakorlatai ... 51
VI. Missziós tervek 55
VII. Az „Első bécsi döntés" után 61
VIII. A Dolgozó Nők és Leányok szolgálatában 68
IX. „Felajánlom magam, mint a Társaság áldozatát" 74
X. Az elfogadott áldozat 83

Források 91

Jegyzetek 92

Sára testvér életének időrendje 103
Sára testvér munkássága a korabeli hírlapok tükrében .. 111
Sára testvérről szóló publikációk 1945 után 113
Sára testvér műveinek bibliográfiája 118

II. rész: Salkaházi Sára munkássága

I. Templom épül a lélekben Salkaházi (Schalkház) Sára szépirodalmi munkássága 124
II. Megbocsátás és szeretet
1. „Csodaút" (szépprózа a hírlapok hasábjain — 1919—1944 136
2. Fekete furulya (novellák — 1926) 140
3. Mindennapi kenyerünk (kéziratos regény — 1927—1933) 146
4. Szent Margit (misztériumjáték — 1943) 152
5. Ének és sóhaj (Krisztus-legendák — 1947) 154

AZ ECCLESIA SZÖVETKEZET KIADVÁNYAI
(1053 Bp., Károlyi Mihály utca 4—8.)

Kedves Vásárlónk! Keresse könyveinket, hanglemezeinket!

Csanád B.: Jézussal együtt (imakönyv)
Csépány—Keszthelyi—Szabó: Párbeszéd Istennel (imakönyv)
Bánk J.: Szentségimádás (imakönyv)
Csépány L.: Jézussal a szenvedésben (imafüzet)
Klempa S.: Lourdesi kilenced (imafüzet)
Szent Rita tisztelete (imafüzet)
Szántó K.: A katolikus egyház története I—III. kötet
Bolberitz P.: Lét és kozmosz (az anyagi világ keresztény szemlélete)
Balássy L.: Mindig hűségesen (Bogner M. Margit)
Hetényi V. K.: Akiket üldöztek az igazságért (a II. világháború üldözötteinek mentése
Balássy L.: Apor Vilmos, a vértanú püspök
Bolberitz P.: Minek gyónjak?
G. Ritchie: Visszatérés a holnapból
György A.: Örömhír a gyermekeknek — A, B, C év elmélkedések
György A.: Vegyétek és egyétek
György A.: Jöjj, Szentlélek!
Trochu: Az arsi plébános (Vianney Szent János élete)
Leonardo Boff: Miatyánk
Anna von Krane: Mária Magdolna
Hendi I.: Rózsa óra (versek)
Bossis G.: Ő meg én
Cliff Richard: Te, én és Jézus
Marvel—Malinski: II. János Pál pápa élete (képregény)
G. Bull: A Vatikán belülről
Verbélyi—Arató: Liturgikus lexikon
W. Nigg: Flüe-i Miklós
Bogyay T.: Stephanus Rex
N. Wiseman: Fabiola
György A.: Jézussal a szívünkben (elmélkedések)
F. Lelotte: A XX. század konvertitái I—II. kötet
Székely L.: Íme a te Anyád (versek)
Balássy L.: A szeretet tanúja (Kaszap István élete)
Széll Margit: Tudom, kinek hittem!
H. Daniel-Rops: Jézus és kora (I. Az ember fia; II. Az Isten fia)
Moody: Élet az élet után
Bolberitz—Gál: Aquinói Szt. Tamás filozófiája és teológiája
Kempis T.: Krisztus követése
Mécs L.: Aranygyapjú
Viz L.: A torinói halotti lepel
Keszthelyi F.: Képes Kis Biblia (Ó- és Újszövetség)

Isten hírnökei sorozat:

Louis de Wohl: I. Dávid király
II. Longinus százados
III. Isten fellegvára (Szent Benedek élete)

Krisztus mai tanúi sorozat:

O. A. Romero: Akit a szegények miatt öltek meg
M. Hall: Dom Hélder Camara (dokumentumriport)
Hajdók J.: Kalkuttai Teréz Anya
Ciara L.: Legyenek mindnyájan egy!
Takashi N.: Nagaszaki harangjai
J. Steiner: Konnersreuthi Neumann Teréz
Virt L.: Márton Áron, a lelkiismeret apostola
W. Hünermann: A világ plébánosa (XXIII. János pápa élete)

Hanglemezek:

Sillye J.: Kristályóriás
Ave Maria (a Mária-tisztelők lemeze)
Laudate pueri (a szent zene gyöngyszemei)
Glória (karácsonyi zeneművek)
Mozart: Litánia — Jeremiás siralmai (magyar hanglemezen először)
Várj és ne félj (Taizéi énekek)
Sík Sándor emléklemez
Gyújts éjszakánkban fényt (Taizéi énekek)

Várjuk levélbeni megrendeléseit is, amit utánvéttellel azonnal teljesítünk!

Id. Schalkház Lipót 1826-1873. Sára testvér nagyapja.

A „Schalkház" Szálloda. (lebontották)

Sára testvér szüleinek esküvői képe. Apa ifj. Schalkház Lipót, 1858-1901, Anya: 1863-1943.

Sára testvér Édesanyjával, 1899 december, (7 hónapos).

Sára testvér bátyjával, 1900 XII. 24. (19 hónapos).

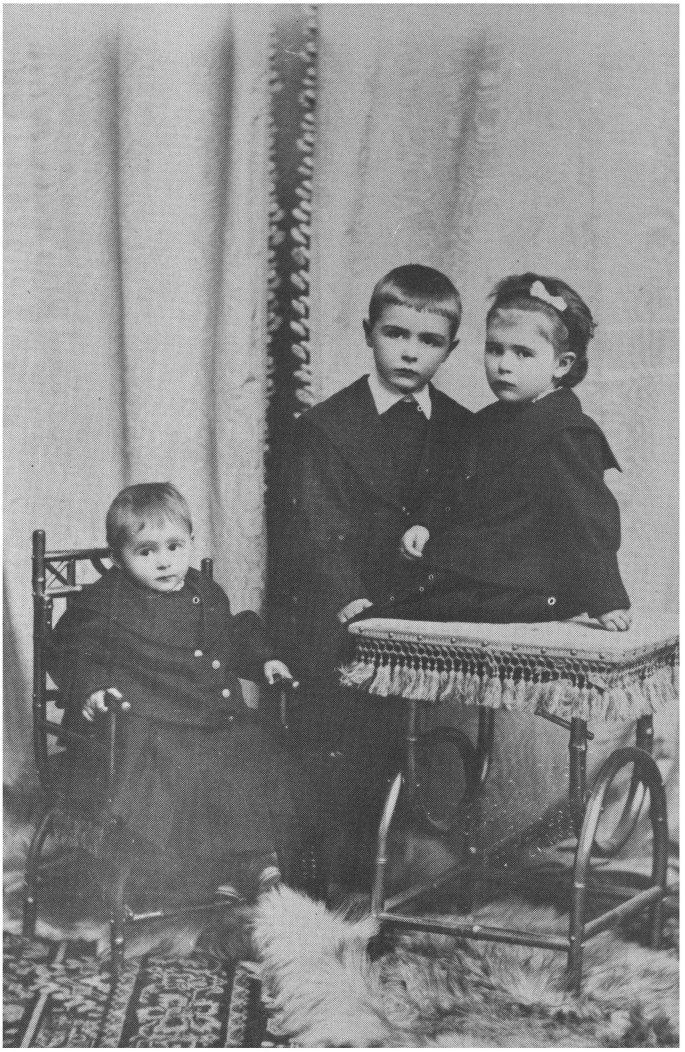

A három Schalkház testvér: Lipót, Sára és Jolán 1901-2.

Özv. Schalkházné három gyermekével, 1905.

A három Schalkház testvér, 1908.

Schalkház Sára 14 éves korában.

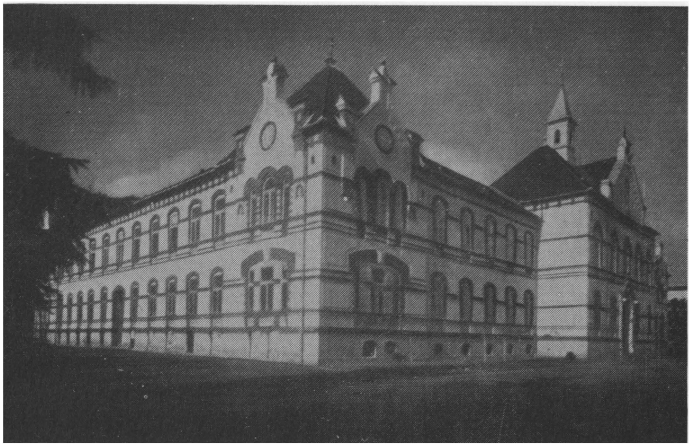

Kassa. Orsolyita zárda épülete.

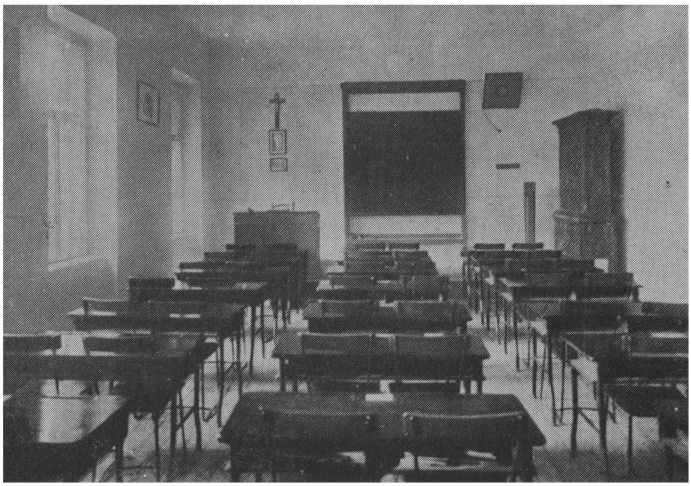

Kassa. Orsolyita zárda osztályterme.

Schalkház Sára tanítóképzős osztályképe, 1915.

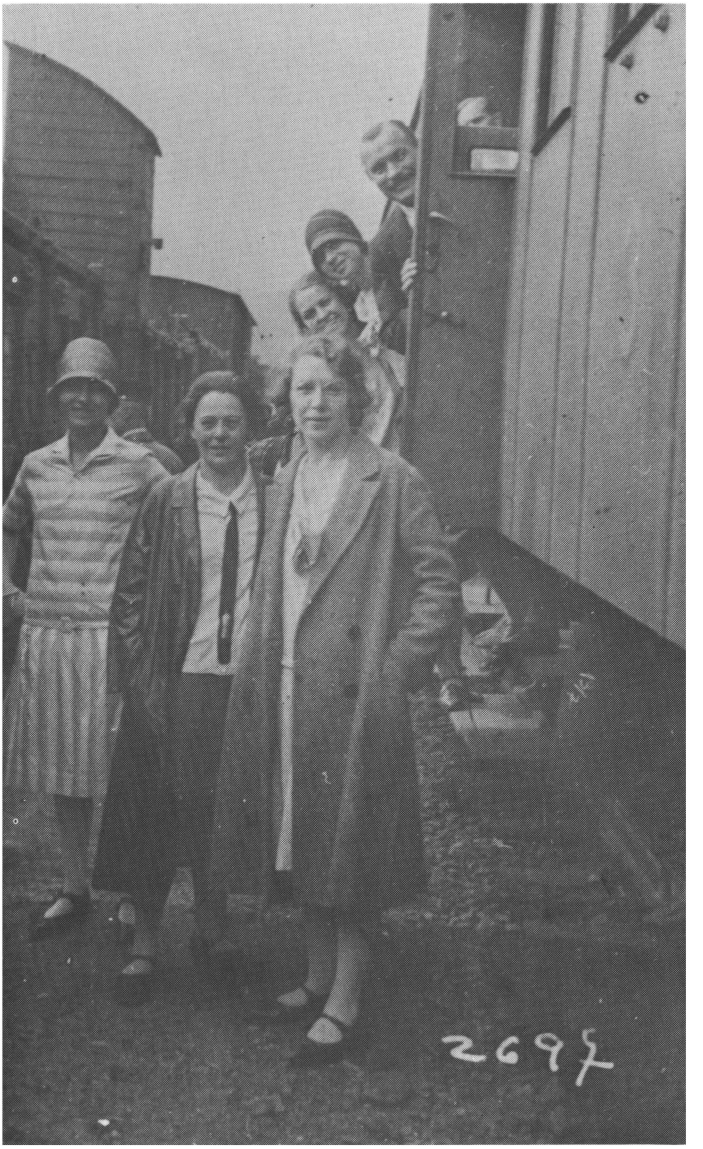

Kiránduláson – 1928. Útban Eperjesre

XII 650 Košice

Robotná knižka
Munkakönyv

pre Sarolta Schalkházy

knihárskeho pomocníka részére.

CENA — ÁRA KÖTVE 6 ČK.

Schalkház Sára munkakönyve: a/ címlap – 1921. I. 1 – 1925. II. 2-áig megszakítatlanul könyvkötősegéd.

Schalkház Sára a könyvkötőműhelyben.

Schalkház Sára húga kalapüzletében.

Sára jelölt.

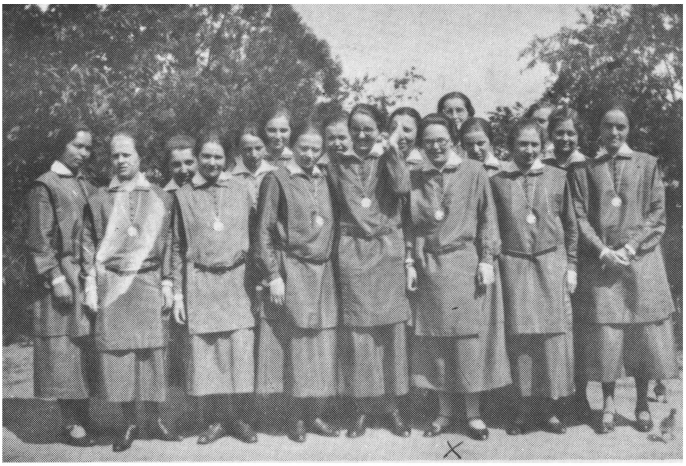

Sára testvér elsőfogadalmi csoportképe.

Sára testvér örökfogadalmi csoportképe.

1930. Szent Imre zarándoklat Budapestre.

1933. A Prohászka-körök érsekújvári kongresszusa. Mécs László mellett Sára testvér.

Kassai testvérekkel.

Testvérkirándulás Máriaremetére.

A kassai ház kertjében.

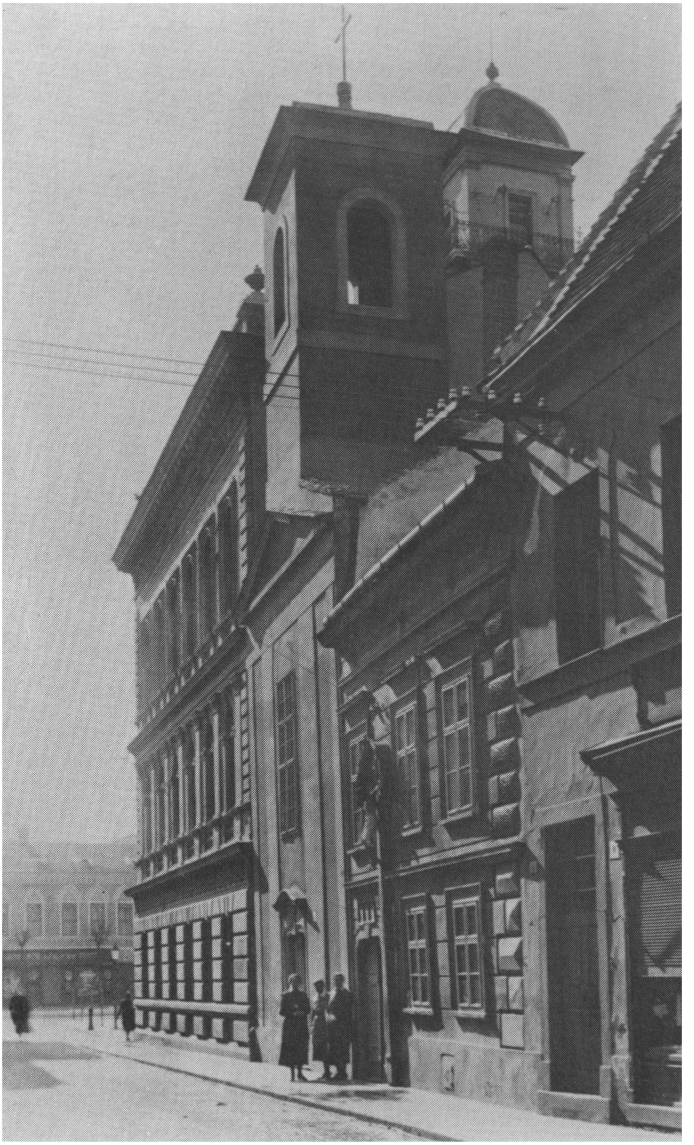

Komárom-Komarno. A szent Anna zárda.

A szent Anna zárda kápolnája.

Sára testvér a szent Anna zárda előtt.

Ungvári leánykör, 1932.

Bödölői leánykör.

Vásárúti leánykör.

Munkamegbeszélés. Sára testvér, Esterházy Lujza, Anitta testvér.

Komáromi tanulmányi hét 1933. (Majer Imre prelátus, P. Bíró Lúcián OSB és P. Hajdú Lukács OSB, Lestár István atya, Sára és Erna testvérek.

Kassai tanulmányi hét 1935. Csárszky püspök, Tost Barna, Wick Béla, Bartha Béla, Listyák Jenő, Esterházy Lujza, Sára, Anitta, és Aranka testvérek.

Komáromi tanulmányi hét 1935. Alsó sor: Esterházy Lujza, Sára testvér, dr. Bardócz, dr. Zsilinszky, Majer prelatus, Molnár István, Anitta testvér, M. Erzsébet és Consolata.

Komáromi tanulmányi hét: a konyha.

Nyitra, 1936. IV. 23-25. Sára testvér és Münster Irma.

Bártfafürdő, 1937.

Bártfafürdő, 1937. Sára testvér előad.

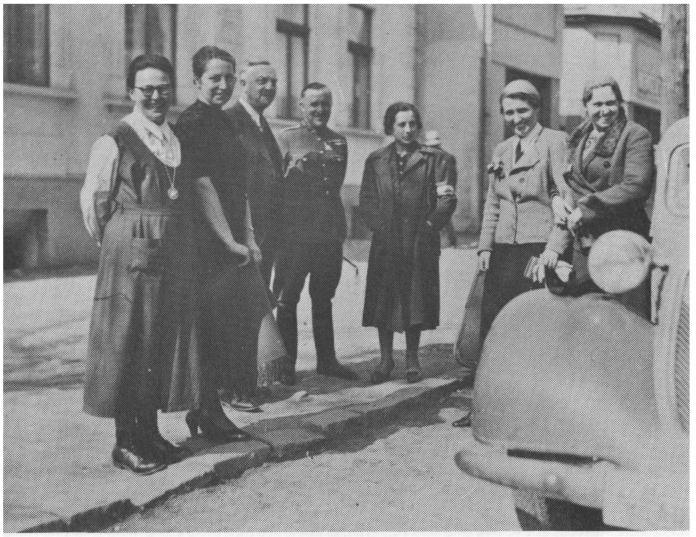

Sára testvér Kárpátalján, kültagruhában.

20 éves iskolai találkozó Kassán, 1937.

Kárpátalján.

Dolgozó Leányokkal.

Balaton-Jankovichtelepi Munkásnő-Főiskola előtt.

Sára testvér emléke szülei sírkövén a kassai temetőben.

eszményektől megfosztott, tétova ember – korunk embere – jócskán meríthet Salkaházi hitéből, emberszeretetéből és evangéliumi tisztaságából egy jobb és szebb korszak megteremtése, felvirágoztatása érdekében.

ECCLESIA

Ára: 146,– Ft

MONA ILONA

Munkáscsaládban született 1921-ben. Iskoláit Budapesten végzi. Érettségi után az *Élelmiszerjegy Központ*ban dolgozik, majd 1941 őszén beíratkozik a *Katholikus Női Szociális Képzőbe*. Ennek elvégzése után az *Országos Nép- és Családvédelmi Alap* (ONCsA) megyei városi szociális gondozója. 1946-ban belép a *Szociális Testvérek Társaságá*ba. Szétszóratás után (1950) dolgozik háztartásbeliként, vasgyárban, háziipari szövetkezetben. 1956-ban beíratkozik levelező hallgatóként az Eötvös Loránd Tudományegyetem magyar-könyvtár szakára. 1962-1975-ig zenei könyvtáros. Nyugdíjazása óta a magyar katolikus szociális munka – ezen belül a Szociális Testvérek Társasága – történetével foglalkozik.

Publikációi jelentek meg szaklapokban (Studia Musicologica, Fontes Artis Musicae, Magyar Zene, Parlando, Ethnographia), napi és hetilapokban. Önálló munkái: *Liszt Ferenc és a reformkor 1840.* Bp. 1980. *Magyar Zeneműkiadók és tevékenységük 1774-1867.* Bp. 1990.

SZEGHALMI ELEMÉR

1929-ben született Budapesten; iskoláit is itt végzi. 1947-ben érettségizik a budapesti bencés gimnáziumban. A bölcsészkaron magyar-történelem szakos tanári oklevelet, majd bölcsészdoktorátust szerez. Az 50-es évektől kezdve folyamatosan publikál a katolikus lapokban: az *Új Emberben* és a *Vigiliá*ban. Fő állásban évtizedeken át a *Magyar Állami Operaház* énekese. **Publikációi** az irodalom körében szerteágazóak; Freskó és pasztell címen 1971-ben önálló tanulmánykötete jelent meg az *Ecclesia Kiadó*nál. Ezt követően számos irodalmi esszét és cikket jelentetett meg a *Kortárs*ban és a *Jelenkor*ban. Másfél évtizeden át külső lektorként dolgozott a *Szépirodalmi Kiadó* megbízásából is, számos könyv sajtó alá rendezését, elő- és utószavát készítette el. Több összefoglaló cikke jelent meg a század katolikus irodalmáról és fontosabb életműveiről, a Magyar Katolikus Almanach irodalmi összegzése is az ő munkája. Több éven át belső munkatársa volt az Új Ember című katolikus hetilapnak; 1990 január óta nyugdíjasként dolgozik, jórészt a polgári lapok kulturális rovataiban.